MASTER NEGATIVE
NO. 93-81283-15

AUTHOR:

GOTZ, WILHELM

TITLE:

LEGUM PLATONIS DE IURE CAPITALLI ...

PLACE:

DARMSTADTIAE

DATE:

1920

Master Negative #

93-81283-15

COLUMBIA UNIVERSITY LIBRARIES
PRESERVATION DEPARTMENT

BIBLIOGRAPHIC MICROFORM TARGET

Original Material as Filmed - Existing Bibliographic Record

```
ID:NYCG93-B1940            RTYP:a    ST:s    FRN:   MS:   EL:      AD:03-02-93
CC:9668  BLT:am     DCF:?   CSC:?   MOD:?   SNR:      ATC:         UD:03-02-93
CP:gw      L:lat    INT:?   GPC:?   BIO:?   FIC:?     CON:????
PC:s       PD:1920/         REP:?   CPI:?   FSI:?     ILC:????   II:?
MMD:       OR:    POL:     DM:    RR:       COL:      EML:       GEN:   BSE:
100 1   G_otz, Wilhelm,‡d1891-
245 10  Legum Platonis de iure capitali praecepta cum iure Attico comparantur‡
     h[microform].‡bDissertatio inauguralis,‡cquam ... scripsit Guilelmus Goe
     tz.
260     Darmstadtiae,‡bin aedibus C. F. Benderi,‡c1920.
300     vi, 114 p.‡c23 cm.
502     Thesis, Giessen, 1914.
504     "Index librorum praecipue a me adhibitorum": p. [109]-112.
600 00  Plato.‡tLeges.
LDG     RLIN
QD      03-02-93
```

Restrictions on Use:

TECHNICAL MICROFORM DATA

FILM SIZE: 35mm   REDUCTION RATIO: 11x

IMAGE PLACEMENT: IA IIA IB IIB

DATE FILMED: 10/25/93   INITIALS MDC

FILMED BY: RESEARCH PUBLICATIONS, INC WOODBRIDGE, CT

AIIM

Association for Information and Image Management
1100 Wayne Avenue, Suite 1100
Silver Spring, Maryland 20910
301/587-8202

Centimeter

Inches

MANUFACTURED TO AIIM STANDARDS
BY APPLIED IMAGE, INC.

LEGUM PLATONIS DE IURE CAPITALI PRAECEPTA CUM IURE ATTICO COMPARANTUR.

DISSERTATIO INAUGURALIS

QUAM

AD SUMMOS IN PHILOSOPHIA HONORES

AB AMPLISSIMO

PHILOSOPHORUM ORDINE GISSENSI RITE IMPETRANDOS

SCRIPSIT

GUILELMUS GOETZ

DARMSTADTIENSIS.

Darmstadtiae

In aedibus Caroli F. Benderi

MCMXX.

Dissertatio ab amplissimo philosophorum ordine referente
Alfredo Koerte
probata est a. d. VII Id. Febr. MCMXIV.

Opusculum nostrum in mense octobr. anni MCMXIII ad finem perductum nunc demum edimus, quod inde ab illo tempore usque ad aestatem anni MCMXIV studiis ad facultatem in scholis docendi comparandam nos dedimus, inde ab anno MCMXIV usque ad annum MCMXVIII pro patria pugnavimus, anno MCMXIX vero magistri munere functi tempus ad editionem non habuimus. Qua re explicatur quoque, cur libris atque opusculis ex illo anno MCMXIII ad quaestiones a nobis tractatas editis non usi simus, inprimis Wilamowitzii libro tam ingenti quam doctissimo de Platone scripto, sed speramus nihilominus nos non plane inutilia scripsisse.

Wimpinae, Cal. Jun. a. MCMXX. G. Goetz.

Magistris meis
inprimis Alfredo Koerte
sacrum.

Sanctissimum est meminisse
cui te debeas. (Publ. Syrus.)

Conspectus.

Praefatio.

Plato in legibus virum se praestat ad sapientiae humanae culmen progressum atque inde, ut ita dicamus, ad homines, qui longe absunt, respicientem. —

Stilus quidem, quo auctor est usus, nobis demonstrat eum esse senem: Deest enim ille vigor alacritasque animi, quae nobis perplacent in dialogis Platonis iuvenis atque viri. Accedit, quod deest extremi perficiendi operis labor.[1]) Sed id, quod hac forma non perfecta continetur, „ist kräftig und geistesgewaltig wie in irgend einem der berühmtesten Dialoge: aus der Tiefe philosophischer Betrachtung geschöpft und zugleich durchtränkt und gesättigt mit den Ergebnissen feinster und sorgsamster Einzelbeobachtung aus allen Gebieten menschlichen Handelns. Es wird uns hier von Plato die reifste Frucht seines Nachdenkens über sittliche Fragen geboten,; wir haben in den Gesetzen das eigentliche Vermächtnis des 80jährigen, in stetem Forschen zum Ziel des Lebens gelangten Weisen." His verbis Ritter[2]) leges optime descripsit. Quomodo ergo homines inter se vivere velit, philosophus hoc in opere demonstrat quasi deus, qui hominibus caducis leges, quae semper valebunt, det.

Sed quamquam Plato nobis hodie legibus studentibus videtur heros quasi sapientiae, qui maximo separatus est spatio a suae aetatis hominibus, Athenienses

[1] cf. C. Ritter. Platos Gesetze. Leipzig, 1896, praef., pg. VII. seq.
[2] cf. Ritter, l. c., pg. 1. sq.

νόμους legentes non eadem sensisse pro certo habemus. Persaepe enim in institutis publicis explicandis Plato se genuinum praebet Atheniensem, ita in primo libro Atheniensium rempublicam praefert Laconicae Creticaeque. Nam Atheniensium respublica multis in rebus illo cum ordine rerum congruebat, quem Plato ipse desiderabat. Haec optime illustrari possunt, si comparantur instituta legesque a Platone postulatae cum iure Attico. Iam C. Fr. Hermannus hac de re egit in opusculo suo „De vestigiis institutionum veterum per Platonis leges indagandis" (Marburgi, 1836) et praesertim huic viro doctissimo debetur libellus, qui inscribitur: „Iuris domestici et familiaris apud Platonem in legibus cum veteris Graeciae inque primis Athenarum institutis comparatio" (Marburgi, 1836).

Nostrum nunc erit Platonis de iure capitali praecepta cum Atheniensium legibus comparare.

Caput I: De religionibus, quae sunt fundamentum totius iuris capitalis.

Priusquam initium faciamus leges tractandi, quas Plato dedit in homicidas, necessarium nobis videtur nonnulla praemittere de religionibus, quae apud Graecos semper erant fundamentum iuris capitalis. Eaedem enim religiones Platoni quoque valent eaque in re philosophus genuinum se praebet Atheniensem, Graecum. Quibus religionibus in capitibus sequentibus persaepe utemur ad Platonis praecepta explicanda. Ut autem hae religiones melius perspici possint, earum apud Graecos et Athenienses historiam breviter tractabimus. His peractis Platonis locos afferemus, quibus et generaliter et specialiter easdem religiones adhibeat, postulet, ponat:

§ 1. Historia brevis religionum et animarum cultus apud Graecos.

In iure capitali Attico et Graeco mortuis magis esse consultum quam in terra remanentibus constat inter omnes[1]). Putabant enim Graeci interfecti animam iratam esse expiandam, ne reipublicae damnum inferret; cultus vero animi erat propinquorum, qui hoc officium neglegere non debebant.

Homeri aetate[2]) debebant interfectorum propinqui aut amici mortuos ulcisci, respublica minime id curabat neque caedes consulto neque inconsulto factae dis-

[1]) cf. exempli causa A. Körte, Philologus, N. F. XIX (1906), pg. 388.

[2]) cf. Wilamowitz, Uebersetzung von Aeschylos' Choëphoren, Einleitung, pg. 7 sq. E. Rohde, Psyche[4], I, pg. 261 sq.

νόμους legentes non eadem sensisse pro certo habemus. Persaepe enim in institutis publicis explicandis Plato se genuinum praebet Atheniensem, ita in primo libro Atheniensium rempublicam praefert Laconicae Creticaeque. Nam Atheniensium respublica multis in rebus illo cum ordine rerum congruebat, quem Plato ipse desiderabat. Haec optime illustrari possunt, si comparantur instituta legesque a Platone postulatae cum iure Attico. Iam C. Fr. Hermannus hac de re egit in opusculo suo „De vestigiis institutionum veterum per Platonis leges indagandis" (Marburgi, 1836) et praesertim huic viro doctissimo debetur libellus, qui inscribitur: „Iuris domestici et familiaris apud Platonem in legibus cum veteris Graeciae inque primis Athenarum institutis comparatio" (Marburgi, 1836).

Nostrum nunc erit Platonis de iure capitali praecepta cum Atheniensium legibus comparare.

Caput I: De religionibus, quae sunt fundamentum totius iuris capitalis.

Priusquam initium faciamus leges tractandi, quas Plato dedit in homicidas, necessarium nobis videtur nonnulla praemittere de religionibus, quae apud Graecos semper erant fundamentum iuris capitalis. Eaedem enim religiones Platoni quoque valent eaque in re philosophus genuinum se praebet Atheniensem, Graecum. Quibus religionibus in capitibus sequentibus persaepe utemur ad Platonis praecepta explicanda. Ut autem hae religiones melius perspici possint, earum apud Graecos et Athenienses historiam breviter tractabimus. His peractis Platonis locos afferemus, quibus et generaliter et specialiter easdem religiones adhibeat, postulet, ponat:

§ 1. Historia brevis religionum et animarum cultus apud Graecos.

In iure capitali Attico et Graeco mortuis magis esse consultum quam in terra remanentibus constat inter omnes[1]). Putabant enim Graeci interfecti animam iratam esse expiandam, ne reipublicae damnum inferret; cultus vero animi erat propinquorum, qui hoc officium neglegere non debebant.

Homeri aetate[2]) debebant interfectorum propinqui aut amici mortuos ulcisci, respublica minime id curabat neque caedes consulto neque inconsulto factae dis-

[1] cf. exempli causa A. Körte, Philologus, N. F. XIX (1906), pg. 388.

[2] cf. Wilamowitz, Uebersetzung von Aeschylos' Choëphoren, Einleitung, pg. 7 sq. E. Rohde, Psyche[4], I, pg. 261 sq.

cernebantur [1]). Plerumque illis temporibus homicida ex patria fugiebat, propinquis autem interfecti data erat facultas de iure suo ultionis decedendi pecuniis ab illo acceptis [2]). Qua re vim iuris capitalis animorumque cultus maxime esse infirmatum manifestum est. Neque enim tum putabant Graeci, ut antea, animis esse potestatem, sensum, ius: hi ne participes quidem erant, si pecuniae accipiebantur, sed solum inter viventes res quasi negotium gerebatur. Ex carminibus vero Homericis cognosci potest temporibus prioribus animis mortuorum ius et potestatem homicidae fuisse attributa [3]).

Hae erant res apud Graecos in Asia habitantes, in Graecia ipsa autem potestas animarum semper vigebat [4]). Quanta autem fuerit animorum potestas, videmus ex Aeschyli Orestia. [5]) Tum enim cultus animorum necessaria erat pars religionis deorum heroumque: mortui propinquis erat officium atque munus sacrum animis sacrificandi atque eos ulciscendi, si vita erant privati.

Haec fere erat primo animorum religio cultusque. Postea respublica, ubi magis fuit confirmata, contendere coepit ad substituendam iuris communitatem in locum huius sanguinis communitatis: Demum his ex

[1]) cf. Il. XXIII, 85 sq., Od. XIII, 259 sq. His locis agitur pari ratione de variis caedium generibus.

[2]) cf. Il. IX, 632 sq.

[3]) cf. Wilamowitz, l. c., pg. 8.

[4]) Wilamowitz (Choëphoren, pg. 9 sq.) putat animorum cultum in Graecia crevisse, causam crescendi fuisse magna illa heroïcae aetatis sepulcra, quae Graeci semper vidissent. Ea re viros magnos temporum priorum esse factos heroës novis nominibus ornatos (Μαχάων, Ἀλεξάνωρ). Mihi haec necessaria non videntur: Apud Graecos continentem habitantes animorum cultus neque unquam minuebatur neque crevit. Erat semper idem. Principis illius Acharnensis sepulcrum magnificum per omnia saecula usque ad bellum Peloponnesiacum pientissime cultum est (cf. Wolters, Arch. Jahrb. XIV, 1900, 135). Rem apud Iones Lydis propinquos aliter se habuisse concedimus.

[5]) cf. Wilamowitz, l. c., pg. 4, 5.

temporibus habemus ius capitale, illas Dracontis leges. Athenis secundum has leges propinquis nullum erat officium ac ius [1]) nisi accusandi, iudicium autem ipsum et poena erant reipublicae. Tum separabantur caedes consulto, inconsulto, iure factae. In hoc propinquorum officio accusandi remansit pars ultionis temporum priorum. Eaque re, quod respublica ipsa homicidarum poenas lege constituit, illae religiones in Atheniensium animis confirmabantur. [2])

Etiam quinto et quarto saeculo in Atheniensium animis maxime vigebat opinio animas vi interfectorum inquietas vagari, dum propinqui ulciscerentur [3]). Ea ratione fiebant animae quasi adhortatores eorum, quorum erat interfectos ulcisci, eorumque furiae, si officium neglexerunt. [4])

Interfecti ergo civis voluntas sola regebat homicidae persecutionem; a republica mos ultionis lege quidem coercebatur, sed non exstinguebatur. Sanctus vero est, ut ita dicam, hic mos lege, ut caedis poena pecuniis redimi non posset, quod Homeri aetate fieri potuisse vidimus [5]). Respublica igitur illas religiones et quae ex iis sequuntur non sustulit, sed ipsa suscepit. Quamobrem *βασιλεύς* iudiciis rerum capitalium praeerat. [6])

§ 2. *Nonnulla generalia, quibus elucet Platonem semper illis religionibus uti.*

Platonis leges plane cum his, quarum breviter cognovimus historiam, congruere religionibus primum elucet ex nonnullis magis generaliter dictis, ita

[1]) Certis condicionibus etiam aliis hoc erat ius. cf. Dracont. leg., art. 4.

[2]) Conferas Antiphontis orationes, quarum locutiones locosque huc spectantes optime collegit E. Rohde l. c., pg. 275, adn. 2.

[3]) cf. Aeschyl., Eumen., 91 sq.

[4]) cf. Aeschyl., Choëphor., 39 sq., 323 sq.

[5]) cf. Demosth., XXIII, 28: *τοὺς δ'ἀνδροφόνους ἐξεῖναι ἀποκτείνειν . . . . μηδὲ ἀποινᾶν.*

[6]) cf. infra (pg. 26).

ex verbis de interfecti animo factis, IX, 865 D E: *παλαιὸν δέ τινα τῶν ἀρχαίων μύθων λεγόμενον μὴ ἀτιμαζέτω. λέγεται δέ, ὡς ὁ θανατωθεὶς ἄρα βιαίως, ἐν ἐλευθέρῳ φρονήματι βεβιωκώς, θυμοῦταί τε τῷ δράσαντι νεοθνὴς ὤν, καὶ φόβου καὶ δείματος ἅμα διὰ τὴν βίαιον πάθην αὐτὸς πεπληρωμένος, ὁρῶν τε τὸν ἑαυτοῦ φονέα ἐν τοῖς ἤθεσι τοῖς τῆς ἑαυτοῦ συνηθείας ἀναστρεφόμενον δειμαίνει, καὶ ταραττόμενος αὐτὸς ταράττει κατὰ δύναμιν πᾶσαν τὸν δράσαντα, μνήμην ξύμμαχον ἔχων, αὐτόν τε καὶ τὰς πράξεις αὐτοῦ.* Violenter igitur necatus irascitur homicidae eique perturbat et animum et actiones. Haec de animorum opinio semper apud Graecos valebat. Exempli causa afferimus Xenoph. Cyropaed., VIII, 7, 18: *τὰς δὲ τῶν ἄδικα παθόντων ψυχὰς οὔπω κατενοήσατε οἵους μὲν φόβους τοῖς μιαιφόνοις ἐμβάλλουσιν, οἵους δὲ παλαμναίους τοῖς ἀνοσίοις ἐπιπέμπουσι;* cf. etiam Aeschyl., Choëph., 39 sq.; 323 sq. Praeter has religiones ponit Plato alias quoque, de quibus alibi nihil refertur. Legimus in capite de propinquorum caedibus consulto factis haec: IX, 872 D sq.: *ὁ γὰρ δὴ μῦθος, ἢ λόγος, ἢ ὅτι χρὴ προσαγορεύειν αὐτόν, ἐκ παλαιῶν ἱερέων εἴρηται σαφῶς, ὡς ἡ τῶν ξυγγενῶν αἱμάτων τιμωρὸς δίκη ἐπίσκοπος νόμῳ χρῆται τῷ νῦν δὴ λεχθέντι καὶ ἔταξεν ἄρα δράσαντί τι τοιοῦτον παθεῖν ταὐτὰ ἀναγκαίως ἅπερ ἔδρασεν· εἰ πατέρα ἀπέκτεινέ ποτέ τις, αὐτὸν τοῦτο ὑπὸ τέκνων τολμῆσαι βίᾳ πάσχοντα ἔν τισι χρόνοις, κἂν εἰ μητέρα, γενέσθαι τε αὐτὸν θηλείας μετασχόντα φύσεως ἀναγκαῖον γενόμενόν τε ὑπὸ τῶν γεννηθέντων λιπεῖν τὸν βίον ἐν χρόνοις ὑστέροις· τοῦ γὰρ κοινοῦ μιανθέντος αἵματος οὐκ εἶναι κάθαρσιν ἄλλην οὐδὲ ἔκπλυτον ἐθέλειν γίγνεσθαι τὸ μιανθέν, πρὶν φόνον φόνῳ ὁμοίῳ ὅμοιον ἡ δράσασα ψυχὴ τίσῃ καὶ πάσης τῆς ξυγγενείας τὸν θυμὸν ἀφιλασαμένη κοιμίσῃ. ταῦτα δὴ παρὰ θεῶν μέν τινα φοβούμενον τὰς τιμωρίας εἴργεσθαι χρὴ τὰς τοιαύτας.* Hic refert Plato „fabulam a sacerdotibus relatam", ut is, qui propinquorum aliquem interfecerit, idem necessario patiatur, quod ipse perpetraverit, ut si quis patrem umquam interfecerit, hoc ipsum ei a quibusdam filiis perpetiendum sit. Communem enim sangui-

nem pollutum non posse expiari, priusquam anima, quae fecerit caedem, similiter sit interfecta. Hanc opinionem Platonis e Pythagoraeorum de animarum migratione doctrina ortam esse manifestum est.

Deinde timorem quoque ac metum poenarum, quae apud inferos sint suscipiendae, homines a caedibus retinere putat Plato, praeterea metum, ne anima in terram reversa idem perpetret, quod passa sit, anima necati: IX, 870 DE: *καὶ πρὸς τούτοις, ὃν καὶ πολλοὶ λόγον τῶν ἐν ταῖς τελεταῖς περὶ τὰ τοιαῦτα ἐσπουδακότων ἀκούοντες σφόδρα πείθονται, τὸ τῶν τοιούτων τίσιν ἐν Ἅιδου γίγνεσθαι καὶ πάλιν ἀφικομένοις δεῦρο ἀναγκαῖον εἶναι τὴν κατὰ φύσιν δίκην ἐκτῖσαι, τὴν τοῦ παθόντος ἅπερ αὐτὸς ἔδρασεν, ὑπ᾽ ἄλλου τοιαύτῃ μοίρᾳ τελευτῆσαι τὸν τότε βίον.* Putamus his ex Platonis praeceptis auctoritatem mysteriorum Eleusiniorum cognosci posse, in quibus fides quoque animorum post mortem viventium maxime vigebat.[1] Et similiter atque Plato homicidae templa locaque sacra interdixit, ab illis mysteriis *οἱ ἀνδροφόνοι* cultu excludebantur.[2]) Platonem vero aliis quoque in rebus populi fidem atque religiones esse secutum constat: exempli gratia tres illi inferorum iudices (Minos, Rhadamanthys, Aiakos) apud eum[3]) primum nominibus appellantur.

§ 3. *Platonis praecepta specialia de religionibus.*

Haec sunt praecepta magis generalia, quae ad illas apud Platonem religiones examinandas afferri possunt. Sed exstant quoque praecepta specialia, e quibus eadem elucent. Haec ad tractanda nunc transimus. Legimus ita IX, 869 A: **ἐὰν δ' ἄρα τις εἰς τοσοῦτον ἀκρατὴς θυμοῦ γίγνηται πρὸς τοὺς γεννήσαντας, ὥστε μανίαις ὀργῆς τῶν γεννητόρων τολμῆσαι κτεῖναί τινα, ἐὰν μὲν ὁ τελευτήσας πρὶν τελευτῆσαι τὸν δράσαντα φόνου ἀφῇ ἑκών, καθάπερ οἱ τὸν ἀκούσιον φόνον ἐξεργασάμενοι**

1) cf. Rohde, l. c., pg. 289 sq.
2) cf. Rohde, l. c. pg. 287.
3) Plato, Gorgias cp. LXXIX sq., Apologia, 41 A.
4) cf. Rohde, l. c., pg. 310.

καθαρθεὶς καὶ τἄλλα ὅσαπερ ἐκεῖνοι πράξας καθαρὸς ἔστω. Una cum hoc loco sunt tractanda, quae exstant in IX, 869 D sq.: *ὁ δὲ περὶ τῆς ἀφέσεως εἴρηται φόνου πατρί, ταὐτὸν τοῦτο ἔστω. περὶ ἁπάσης τῶν τοιούτων ἀφέσεως, ἐὰν ὁστισοῦν ὁτῳοῦν ἀφιῇ τοῦτο ἑκών, ὡς ἀκουσίου γεγονότος τοῦ φόνου οἵ τε καθαρμοὶ γιγνέσθωσαν τῷ δράσαντι καὶ ἐνιαυτὸς εἷς ἔστω τῆς ἐκδημίας ἐν νόμῳ.* Ergo: necatus ignoscendo semper efficere potest, ut homicida puniatur eadem ratione atque is, qui inconsulto aliquem necavit, id est exilio unius anni.[1]) Haec et de parentum homicidis et de aliorum constituuntur. Hanc legem autem non solum valere caedibus ira commissis, quo in capite datur a Platone, hac de re postea faciemus verba.

Athenis homicida, si ei interfectus ante mortem ignoverat, omni poena prorsus erat liberatus.[2]) Tantopere igitur etiam in Atheniensium republica optime instructa atque composita sola illa animae offensae voluntas praevalebat, non ius ipsum violatum.[3])

Sed Plato quamquam religiones maxime in primo loco ponit, tamen non ad eadem procedit, ad quae ius Atticum: Exilium unius anni semper esto poena eius, cui mortuus ignoverit. Iure autem Attico ita moderato Plato optime demonstrat, quantopere in ipso vivant religiones, quae Atheniensium legibus capitalibus solum erant fundamentum.

Eadem invenimus in philosophi praeceptis de homicidae officio se expiandi. Si quis ex homicidis nondum expiatus forum, gymnasium, templa, id est loca publica polluerit, adducantur et ipse et interfecti cognati, qui hoc permiserint, a quovis Atheniensi in iudicium et cogantur „duplum tam pendere quam facere". Quod pensum est, is accipito, qui illos in ius vocaverit: IX, 868 AB: *ὅστις δ' ἂν τῶν ἀποκτεινάντων, πάντων μὴ πείθηται τῷ νόμῳ, ἀλλ' ἀκάθαρτος ὢν ἀγοράν τε*

[1]) his de locis etiam infra agemus. cf. pg. 68.

[2]) cf. Demosth. XXXVII, 59. Lipsius, Das att. Recht, pg. 604, adn. 16. conferas quoque Eurip., Hipp., 1429 sq., 1442 sq.

[3]) cf. Rohde, l. c., pg. 266.

καὶ ἆθλα καὶ τὰ ἄλλα ἱερὰ μιαίνῃ, ὁ βουλόμενος τόν τε ἐπιτρέποντα τῶν προσηκόντων τῷ τελευτήσαντι καὶ τὸν ἀποκτείναντα εἰς δίκην καταστήσας τὴν διπλασίαν χρημάτων τε καὶ τῶν ἄλλων πράξεων ἀναγκαζέτω πράττειν τε καὶ ἐκτίνειν, τὸ δὲ ἔκτισμα αὐτὸς αὑτῷ κομιζέσθω κατὰ τὸν νόμον. Hoc cum loco comparandus est alius de expiatione caedis inconsulto factae, quem infra afferemus (IX, 866 A)[1]).

Hanc expiationem postulans Plato plane iuris Attici mores legesque sequitur: Athenis enim quicunque hominis sanguine pollutus erat, debebat expiari[2]). Sed oratorum Atticorum nonnulla testimonia de caedibus iure factis repugnare videntur. Legimus enim apud Demosth. XX, 158: . . . *ἀλλ' ἔθηκεν* (scil. *ὁ Δράκων*) *ἐφ' οἷς ἐξεῖναι ἀποκτιννύναι, κἂν οὕτω τις δράσῃ, καθαρὸν διώρισεν εἶναι.* Lycurg, in Leocr., 125: . . *ἐάν τις τυραννίδι ἐπιτιθῆται ἢ τὴν πόλιν προδιδῷ ἢ τὸν δῆμον καταλύσῃ, τὸν αἰσθανόμενον καθαρὸν εἶναι ἀποκτείναντα.* Quid significat his in verbis vox *καθαρός*? Haec cum illis de expiatione dictis consentire non videntur. Sed iam Philippi[3]) rectissime hanc difficultatem explicavit: Neque enim verbis „*καθαρὸς ἔστω*" significatur expiatio secundum religionis animorumque cultus praecepta, sed usurpantur verba solum sensu, ut ita dicamus, pure iudiciali; opponitur *ὁ καθαρός* ei, qui est „*μὴ καθαρὸς τὰς χεῖρας φόνου*". fuse hac de re in capite *φόνου δικαίου* agemus.

Hoc loco nonnulla alia Platonis praecepta nobis

[1]) cf. nostri opusculi pg. 90.

[2]) Athenis *οἱ ἐξηγηταί* expiabant Suidas s. v.). Expiationis ritus eidem erant atque in cultu deorum inferorum. cf. Rohde, l. c., pg. 272, adn. 1. Implorabantur ita dei inferi (*Ζεὺς μειλίχιος. Ζεὺς ἀποτροπαῖος* etc.). cf. Stengel, Die griech. Kultusaltertümer München [2]1898, 142 sq. Persson, Vorstudien zu einer Geschichte der attischen Sacralgesetzgebung, I. Die Exegeten u. Delphi. Lund u. Leipzig 1918. (quod recensuit A. Körte, Deutsche Literaturzeitung, 1919, Nr. 13/14, pg. 254 sq.).

[3]) Die Epheten und der Areopag, pg. 62 sq.

breviter sunt enumeranda, quibus religiones fundamentum iuris capitalis comprobantur, de quibus postea in singulis praeceptis tractandis accuratius agemus.

Hic nominamus primum quidem magnam Vestae deae auctoritatem in iudicio ipso et in iudicum suffragio [1]), deinde praecepta in propinquos, qui officium accusandi neglexerunt [2]) et lavationes accusatorum ipsorum [3]), praeterea praecepta in homicidas exules iniuria redeuntes [4]), tum modum ac rationem, qua usus Plato de parentum homicida loquatur [5]). Deinde afferri potest ea res, quod secundum Platonem quoque pro forma iudicium habeatur in bestias atque res inanimas, quibus homo necabatur, itemque iudicium in homicidam ignotum [6]).

Et ut Athenis reipublicae finibus etiam animae irascentis potestas erat terminata et animis tantum in patria nocendi facultas erat data [7]), ita Plato quoque constituit, ut is, qui inconsulto necavit, interfecti patriam relinqueret [8]), et tutatus est exulem extra fines

---

1) 856 A. pg. 30.

2) 871 B. cf. pg. 17.

3) 871 B. cf. pg. 28.

4) 871 D E. cf. pg. 12.

5) IX, 873 A. cf. pg. 51. Parentum homicidium iam loco superiore in maximis nominatur sceleribus. cf. IX, 869 B. C.: *ἐὰν δὲ μὴ ἀφῇ, πολλοῖς ἔνοχος ἔστω νόμοις ὁ δράσας τι τοιοῦτον· καὶ γὰρ αἰκίας δίκαις ταῖς ἐσχάταις ἔνοχος ἂν γίγνοιτο καὶ ἀσεβείας ὡσαύτως καὶ ἱεροσυλίας, πλὴν τοῦ γεννητοῦ ψυχὴν συλήσας, ὥστ' εἴπερ οἷόν τ' ἦν τὸ πολλάκις ἀποθνῄσκειν τὸν αὐτόν, καὶ τὸν πατροφόνον ἢ μητροκτόνον, ἐξεργασάμενον θυμῷ τοῦτο, δικαιότατον θανάτων πολλῶν ἦν τυγχάνειν. ᾧ γὰρ μόνῳ οὐδ' ἀμυνομένῳ θάνατον, μέλλοντι ὑπὸ τῶν γονέων τελευτήσεσθαι, παρέξει νόμος οὐδεὶς κτεῖναι τὸν πατέρα ἢ μητέρα, τοὺς εἰς φῶς τὴν ἐκείνου φύσιν ἀγαγόντας, ἀλλ' ὑπομείναντα τὰ πάντα πάσχειν πρίν τι δρᾶν τοιοῦτον νομοθετήσει, πῶς τούτῳ δίκης γε ἄλλως προσῆκον τυγχάνειν ἂν γίγνοιτο ἐν νόμῳ;*

6) IX, 873 E. 874 B. cf. in capitis quinti parte V. Eadem ratione a Platone persaepe leges speciales et valde accuratae dantur de cognatorum homicidiis (cf. pg. 51. 65 sq., 98).

7) cf. Rohde, l. c., pg. 265.

8) IX, 865 E. cf. pg. 76.

necati manentem [1]). Ad extremum denique haec quoque afferri possunt:

In Graecia Apollinis oraculum Delphicum expiationes homicidarum recte faciendas curabat quasi custos summus [2]). Quamobrem putamus Platonem quoque mores Graecos sequi constituentem, ut suae reipublicae praecepta de expiationibus Delphis afferrentur. Dicit enim de eo, qui inconsulto necavit, IX, 865 B. . . . . *καθαρθεὶς κατὰ τὸν ἐκ Δελφῶν κομισθέντα περὶ τούτων νόμον ἔστω καθαρός.* — Exstant quidem multi alii loci, quibus Platonis religiones comprobantur, quos autem omnes afferre non possumus, sed iam his breviter enumeratis facile cognosci potest philosophum in iuris capitalis fundamentis ipsis omnino congruere cum iis, quae valebant Athenis et in tota Graecia.

Caput II: De iudicibus ac iudicio.

§ 1. *Iudices et iudicium secundum Platonem instituendum et Atheniensium areopagus.*

De rerum capitalium iudicibus Plato agit in capite *φόνου ἑκουσίου*. Sunto eidem, qui de sacrilegiis iudicant: IX, 871 D: *δικαστὰς δὲ αὐτῶν εἶναι τοὺς αὐτοὺς οὕσπερ τοῖς τὰ ἱερὰ συλῶσιν διαδικάζειν ἐρρήθη κυρίως.* Quo cum loco conferenda sunt, quae exstant in pg. IX, 855 C: *δικασταὶ δὲ ἔστωσαν θανάτου πέρι νομοφύλακές τε καὶ τῶν περυσινῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην ἀπομερισθὲν δικαστήριον.* Iudices ergo sunto legum custodes et optimi ex eorum numero selecti, qui anno superiore magistratum gesserunt. Hi legum custodes sunt magistratus summi rei-

---

1) Concludimus haec ex pg. 871 D E., cf. pg. 43.

2) cf. Apollinis ipsius fugam atque expiationem Pythone umbra illa necata. Delphis praeterea Apollo Orestem matricidam expiat. cf. Aeschyl., Choëphor., 1055 sq., Rohde, l. c., pg. 274.

publicae in Platonis legibus perscriptae[1]), possunt ergo in eodem genere numerari, in quo Atheniensium archontes.

Simillime igitur a Platone collegium iudicum compositum est atque areopagus Atheniensium[2]). Athenis enim ex antiquissimis temporibus in „sanguinis colle“, id est *ἐν Ἀρείῳ πάγῳ*[3]), ephetae (*οἱ ἐφέται*) iudicabant.[4]) Hic viri iuris periti ex generibus nobilissimis orti regem munere fungentem adiuvabant et iis, quibus erat officium homicidae accusandi, praecepta dabant causae instituendae. Ipsique iudices faciebant iudicium[5]), quod rex, qui praesidebat collegio, pronuntiavit.[6])

Solon huic consilio iurisdictionem caedium consulto factarum sumpsit et transtulit hoc ius consilio ex archontibus magistratu functis composito, quod archontes ipsos adiuvabat. Hoc consilium, cuius erat inde ab illo tempore iurisdictio *φόνου ἑκουσίου*, nunc sedebat in areopago atque hoc ex iudicandi loco nominabatur areopagus.[7])

Sed hae Solonis mutationes iam ab antiquis viris doctis — haud scio an a Polluce quoque — non plane perspiciebantur eorumque ex errore derivanda est

[1]) cf. leges, lib. VI, cp. 1. 3.

[2]) Sequimur Lipsii de areopago sententiam (l. c., pg. 13), quae mihi verisimillima videtur. Ibi actum est accuratius quoque de ceterorum virorum doctorum sententiis (Lange, Philippi etc.).

[3]) Hoc in loco primo asylum fuisse elucet ex Thesmoph. Aristophanis, 224. cf. scholium ad locum. Originis fabulam, quam narrat Pausanias (I, 28, 5), ex areopagi nomine esse derivatam constat.

[4]) cf. Timaios, lex. Platon., s. v. *ἐφέται*.

[5]) cf. Dracontis leges capitales apud Dareste, Haussoullier, Reinach, Recueil des inscript. jur. grècques, II, pg. 13 sq.

[6]) Gilbert, Beiträge zur Entwicklung des griech. Gerichtsverfahrens und des griech. Rechts, rectissime in pg. 486 demonstravit vocem *δικάζειν* primo tantum de rege usitari sensu „Vorsitz führen“, *διαγνῶναι* autem de iudicibus sensu „Urteil finden“. cf. Dareste, l. c., pg. 13 sq.

[7]) cf. Pollux, VIII, 125.

sententia illa iam antiqua Solonem areopagi consilium condidisse.[1]) Haec confirmari videbantur ea re, quod in Dracontis quoque legibus areopagus non nominaretur.[2]) Sed haec falsa esse elucet primum ex Aristot., Polit., II, 9 (12), 2, pg. 1374[3]), deinde ex ea re, quod in Aristotelis libro de Atheniensium republica areopagus in antiquissimis Athenarum institutis collocetur[4]). Hermannus[5]) ad idem confirmandum Lysiae locum[6]) affert, sed illius verba tanta auctoritate non esse videntur. Ad hanc sententiam quadrat ea quoque lex, quae exstat apud Plutarchum in Solonis vita, cp. 19[7]): *ἀτίμων ὅσοι ἄτιμοι ἦσαν πρὶν ἢ Σόλωνα ἄρξαι, ἐπιτίμους εἶναι πλὴν ὅσοι ἐξ Ἀρείου πάγου ἢ ὅσοι ἐκ τῶν ἐφετῶν ἢ ἐκ πρυτανείου καταδικασθέντες ὑπὸ τῶν βασιλέων ἐπὶ φόνῳ ἢ σφαγαῖσιν ἢ ἐπὶ τυραννίδι ἔφευγον ὅτε ὁ θεσμὸς ἐφάνη ὅδε*[8]). De areopagi vero iurisdictione *φόνου ἑκουσίου* permultis locis agitur. cf. Arist. *Ἀθην. πολ.* 57, 3. (Pollux VIII, 117).[9]) Demosth. XXIII, 22 (et item 24). Plut., Sol. 19. Aeschines III, 51. Demosth. XX, 158.

[1]) cf. Plut., Sol. 19.

[2]) Ex ea re, quod Solon iurisdictionem *φόνου ἑκουσίου* ephetis sumpsit et consilio in areopago iudicanti tradidit, explicatur quoque, cur in tabulis illis, quibus anni 409/408 leges Dracontis iterum sunt insculptae, desint praecepta de caedibus consulto factis. cf. Dareste, l. c., pg. 21. Lipsius, l. c., pg. 25.

[3]) *ἔοικε δὲ Σόλων ἐκεῖνα μὲν ὑπάρχοντα πρότερον οὐ καταλῦσαι, τήν τε βουλὴν καὶ τὴν τῶν ἀρχῶν αἵρεσιν.*

[4]) VIII, 4: *τὴν δὲ τῶν Ἀρεοπαγιτῶν* (scil. *βουλὴν*) *ἐπίταξεν ἐπὶ τὸ νομοφυλακεῖν, ὥσπερ ὑπῆρχεν καὶ πρότερον ἐπίσκοπος οὖσα τῆς πολιτείας καὶ τά τε τὰ πλεῖστα καὶ τὰ μέγιστα τῶν πολιτικῶν διετήρει καὶ τοὺς ἁμαρτάνοντας ηὔθυνεν κυρία οὖσα τοῦ ζημιοῦν καὶ κολάζειν* . . . .

[5]) Hermann-Thumser, Griech. Staatsaltertümer, p. 369, adn. 7.

[6]) VI, 14.

[7]) Fuse hoc demonstratur a Lipsio, l. c., pg. 21 sq.

[8]) Körte, ut in scholis nobis dixit, ex hoc Solonis loco putat concludi posse, areopagum ex archontibus munere functis compositum iam ante Solonem de sceleribus gravissimis iuris capitalis (*φόνος ἑκούσιος*) iudicasse.

[9]) cf. Aristot. *Ἀθην. πολ.* XVI, 8, quo loco de Pisistrati ante areopagum accusatione narratur.

Altera igitur pars iudicum rebus capitalibus a Platone praepositorum in iure Attico quoque exstabat: Et in Platonis et in Atheniensium republica *οἱ νομοφύλακες* et *οἱ ἄρχοντες* munere functi habent iurisdictionem capitalem. Sed exstant nihilominus duae res, quibus hac quoque in re Plato differat ab Atheniensium iure: Plato enim non omnes legum custodes munere functos iudices constituit, sed solum partem „*ἀριστίνδην*" selectam[1] et praeterea solum ex legum custodibus anni antecedentis („*τῶν περυσινῶν ἀρχόντων*"), Athenis vero omnes archontes munere functi per totam vitam areopagi erant membra. Haec sequuntur ex Aristot., *Ἀθην. πολ.* III, 6: . . . *ἡ γὰρ αἵρεσις τῶν ἀρχόντων ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην ἦν, ἐξ ὧν οἱ Ἀρεοπαγῖται καθίσταντο. διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη μεμένηκε διὰ βίου καὶ νῦν.* Sed hoc ipso ex loco cognoscimus Athenis quoque similem valuisse olim rationem eligendi *ἀριστίνδην καὶ πλουτίνδην*, non areopagitis quidem, sed archontibus ipsis.

Platonem tantum ex legum custodibus anni antecedentis iudices sumpsisse putamus, quod iudicum collegium magnum esse noluerit.

Sed etiam altera pars iudicum capitalium a Platone constitutorum invenitur in iure Attico. Nam ut secundum philosophum etiam legum custodes ipsi iudicio intersunt, ita etiam Athenis archontes anni ipsius participes erant iuris in areopago iudicandi. Haec elucent his e locis: Lysias VII, 22: *καίτοι εἰ φήσας μ' ἰδεῖν, τὴν μορίαν ἀφανίζοντα τοὺς ἐννέα ἄρχοντας ἐπήγαγες ἢ ἄλλους τινὰς τῶν ἐξ Ἀρείου πάγου, οὐκ ἂν ἑτέρων ἔδει σοι μαρτύρων.* Lysias XXVI, 12[2]): *ταύτην δὲ τὴν ἀρχὴν ἀξιοῖ μόνος αὐτὸς καθ' αὑτὸν ἄρχειν, καὶ μετὰ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς τὸν ἅπαντα χρόνον τῶν μεγίστων κύριος γίγνεσθαι . . . ὥστε ὑμῖν καθήκειν περὶ ταύτης τῆς ἀρχῆς ἀκριβεστέραν τὴν δοκιμασίαν ἢ περὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν ποιεῖσθαι. εἰ δὲ μή, πῶς οἴεσθε τὸ ἄλλο πλῆθος τῶν πολιτῶν*

[1]) *ἀριστίνδην* explicamus sensu „nach Adel", non moraliter „die Besten".

[2]) Lipsius, l. c., pg. 122, adn. 5 putat etiam Demosth. LIV, 28 hic esse afferendum. Equidem non video, qua de causa hoc fiat.

διακείσεσθαι, ὅταν αἴσθωνται, ὃν προσῆκε δίκας τῶν ἡμαρτημένων διδόναι, τοῦτον ὑφ' ὑμῶν τοιαύτης ἀρχῆς ἠξιωμένον; καὶ φόνου δίκας δικάζοντα, ὃν ἔδει αὐτὸν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀρείῳ πάγῳ βουλῆς κρίνεσθαι; . . . His e locis Lysianis concludimus archontes quoque, qui hoc ipso accusationis anno munere fungebantur, areopagitas fuisse. Lipsius[1]) dubitare videtur, num haec re vera ita fuerint, sed mea quidem sententia hoc ipso Platonis loco Lysiae testimonium fulcitur.

Areopagum autem iurisdictionem *φόνου ἑκουσίου* habuisse[2]) semper Platonis quoque temporibus saepe legimus: cf. Demosth., XXIII, 65 sq., Lysias, I, 30. Numquam autem erat Atheniensibus facultas contra areopagi iudicium vel appellandi vel provocandi. Haec multi scriptores testantur. cf. Antiphon VI, 3. Demosth. XXIII, 66. Lycurg. in Leocrat., 12, Xenoph., memorab. III, 5, 20. Aristides, Panathen., 171. Saepe audimus areopagitas Athenis, quamquam fuerint iudices, etiam testes in iudicio ipso adesse potuisse[3]).

De iudicii praeside Plato nihil dicit. Num iudicem maximum natu, qui quadam ratione a philosopho praeferri videtur[4]), iudicio praeesse voluerit, diiudicare non possumus. Athenis rex praesidebat areopagitarum iudicio. cf. Aristot., *Ἀθην. πολ.* 57, 2; 57, 4. Pollux VIII, 90.[5]).

§ 2. *De ceteris Athenarum iudiciis.*

Sed praeter haec omnia Plato ea re longe distat ab Atheniensium institutis, quod omnes res capitales uni iudicio tribuit, Athenis autem praeter in areopago,

[1]) l. c., pg. 122: „Aber dürfen wir ein paar Aeußerungen des Lysias genau nehmen . . . ?".

[2]) De ceteris areopagi muneribus erant *νόμων φύλακες* quoque, reminiscaris Platonis legum custodum; cf. Aristot. *Ἀθην. πολ.* IV, 4. Fuse hac de re egit Philippi, l. c., pg. 153—200.

[3]) cf. Demosth. LIV, 28. Aeschin., I, 92.

[4]) cf. IX, 855 E.

[5]) cf. infra (pg. 26), qua autem ratione rex praesederit iudicio atque quomodo Plato causam diiudicari praescripserit, infra dicemus (cf. pg. 29).

ubi *φόνου ἑκουσίου* accusabatur, quattuor in iudiciis res capitales iudicabantur. In quibus primum ephetae et inde ab Euclidis archontis temporibus (anno 403/02) heliastae erant iudices[1]. Sunt autem haec:

1. *Τὸ δικαστήριον τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ:*

Hoc loco damnabantur ei, qui inconsulto aliquem necaverant[2]) aut alios commoverant, ut aliquem vulnerarent, itemque, qui servos, metoecos peregrinosque interfecerant.[3])

2. *τὸ δικαστήριον τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ:*

Iudices hic iudicabant de caedibus iure factis[4]).

3. *τὸ δικαστήριον τὸ ἐν Φρεαττοῖ:*

Situm erat hoc iudicium Piraei ad mare. Ibi damnabantur ei, qui exules propter caedem commissam alterius caedis rei fiebant. Accusatus in terra pedem ponere vetitus oratione ex navi se defendebat, iudices vero sedebant in litore iudicantes.[5])

4. *τὸ δικαστήριον τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ:*

Si homicida erat ignotus, in Prytaneo pro forma condemnabatur. Etiam de rebus aut bestiis, quibus aliquis interfectus erat, hoc in iudicio agebatur.[6])

Magnus hic iudiciorum numerus, qui Athenis paulatim erat ortus, a Platone optime restringitur in unum illud iudicium iam tractatum, quod areopago est simillimum.

---

1) cf. Lipsius, l. c., pg. 130 sq.

2) cf. 73 sq., 11 sq., 47 sq.

3) vide: Aristot. Ἀθην. πολ. 57,3. Demosth. XXIII, 71 sq. Schol. ad Aeschin. II, 87. originis fabulam refert Pausan. I, 28, 8/9 (Harpocration et Suidas s. v. ἐπὶ Παλλαδίῳ, Poll. VIII, 118/119).

4) vide: Demosth. XXIII, 74. Aristot. Ἀθην. πολ. 57, 3. Pollux VIII, 119. Pausan. I, 28, 10. (Suidas, Harpocrat. s. v.)

5) vide: Aristot. Ἀθην. πολ. 57, 3. Demosth. XXIII, 77/78. Paus. I, 28, 11.

6) vide: Aristot., Ἀθην. πολ. 57, 3. Demosth. XXIII, 76. Pollux VIII, 120. Paus. I, 28, 10/11. Harpocration s. v. cf. etiam huius opusculi, caput V., part. V, § 1.

Caput III: De accusatoribus.

§ 1. *Platonis de officio ac iure accusandi praecepta.*

Plato de accusatoribus haec constituit: IX, 871 B. *ὁ δὲ μὴ ἐπεξιὼν δέον ἢ μὴ προαγορεύων εἴργεσθαι τῶν ἐντὸς ἀνεψιότητος πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκων τῷ τελευτήσαντι, πρῶτον μὲν τὸ μίασμα εἰς αὐτὸν καὶ τὴν τῶν θεῶν ἔχθραν δέχοιτο, ὡς ἡ τοῦ νόμου ἀρὰ τὴν φήμην προτρέπεται, τὸ δὲ δεύτερον ὑπόδικος ἐθέλοντι τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος γιγνέσθω.* Ergo: Qui, cum debeat, reum non postulet vel non denuntiet ei, ut sese abstineat locis sacris, ex eis, qui intra cognationem sunt, is primum quidem praeter necessitatem piaculi deorum inimicitiam sibi contrahat, deinde eum postulet, quicumque pro interfecto eum persequi voluerit. Haec lex negativa mea quidem sententia duabus rationibus intellegi potest. 1. Primum propinquorum esto accusare, deinde si propinqui hoc officium non praestant, cuiusque civium. Is autem cognatorum, qui sua sponte non accusaverit, impurus esto atque a quolibet civi accusari potest. Intelleguntur igitur verba „*τὸ δὲ δεύτερον ὑπόδικος τῷ ἐθέλοντι κτλ*". hoc modo: homicida deinde (i. e. „in zweiter Linie") ab unoquoque civium accusari potest.

Haec verba multi viri docti sic interpretati sunt, at rectius explicantur hac ratione: 2. Cognatus, qui officium accusandi non praestitit, ab unoquoque accusari potest. Per se ambae explicationes fieri possunt, cum verba „*τιμωρεῖν ὑπὲρ τοῦ τελευτήσαντος*" significent „Rache nehmen im Interesse des Toten". Haec verba spectare possunt ad ultionem et in homicidam et in cognatum non accusantem. Mihi secunda explicandi ratio praeferenda videtur, nam legimus in capite de caedibus inconsulto factis haec: IX, 866 B. *ἐὰν δ'ὁ προσήκων ἐγγύτατα μὴ ἐπεξίῃ τῷ παθήματι, τὸ μίασμα*

ὡς εἰς αὐτὸν περιεληλυθός, τοῦ παθόντος προστρεπομένου τὴν πάθην, ὁ βουλόμενος ἐπεξελθὼν τούτῳ δίκην, πέντε ἔτη ἀποσχέσθαι τῆς αὐτοῦ πατρίδος ἀναγκαζέτω κατὰ νόμον. In eum igitur proximorum, qui non ulciscatur caedem, recidit quasi homicidae scelus: quicumque vult, eum in crimen vocato et quinque annos a patria abesse ex lege eum cogito. Hoc loco illam explicandi rationem nostram adiuvari putamus, cum plane agatur de poena eius propinquorum, qui homicidam non accusaverit. Confitemur, si hanc explicationem adhibemus, non dici, quis sit homicidam persecuturus, si officium neglexit cognatus.[1])

§ 2. De Atheniensium officio accusandi.

Si Atheniensium his de rebus usum moresque spectamus, primum quidem cognoscimus Platonem nihil novi postulasse. Nam Athenis quoque cognatis erat officium sacrum homicidae persequendi.

In Dracontis legibus hac de re nihil invenimus. Koehler[2]) quidem in paragrapho VI legem de propinquorum officio accusandi restituere volebat, sed iam Dareste rectissime de hac restitutione dubi-

[1]) Viri docti, qui Platonis leges explicaverunt, partim ambigue transtulerunt, partim explicandi rationem a nobis refutatam adhibent. Ita in libro „Loix de Platon, par le traducteur de la république, II, Amsterdam 1769, pg. 206, legimus: „En second lieu, le meurtrier sera tenu de comparoitre en jugement, à la sommation de quiconque voudra venger la mort du défunt". Itemque apud Ritterum, Darstellung des Inhalts von Platos Gesetzen (Leipzig 1896), pg. 20: „Das Recht, gegen einen Mörder Klage zu erheben, hat jedermann . . . . die nächsten Verwandten haben aber nicht bloß das Recht, sondern die heilige Pflicht . . .". Fr. Astius vero in translatione latina (Platonis opera, VII, Lipsiae, 1821, pg. 201) nihil facit nisi quod ambigue transtulit Platonis textum ambiguum: „Deinde eum postulato, qui pro interfecto eum persequi voluerit." H. Müller quoque (Uebersetzung sämtl. Werke Platos VII, 2, Leipzig 1859, pg. 308) ambigue transfert his verbis: „Zweitens aber sei er der Anklage desjenigen preisgegeben, welcher als Richter des Erschlagenen auftreten will." Quis autem sit hic „is" vel „er", ex his locis cognosci non potest.

[2]) Hermes II, pg. 27 sq.

tavit.[1]) Sequitur vero et ex ratione, qua *ἡ ἀγχιστεία* interdictionis terminatur in illarum legum § IV itemque *αἰδέσεως* in § II[2]) et ex ea re, quod leges *φόνου ἑκουσίου* desunt, ut in Athenarum quoque iure eadem valerent, quae Plato constituere voluerit. Haec confirmantur [Demosth.] XLVII, 72: *κελεύει γὰρ ὁ νόμος, ὦ ἄνδρες δικασταί, τοὺς προσήκοντας ἐπεξιέναι μεχρὶ ἀνεψιαδῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ ἐπερωτᾶν, τί προσήκων ἐστὶ κἂν οἰκέτης ᾖ τούτων τὰς ἐπισκήψεις εἶναι.* cf. etiam quae Pollux VIII, 118[3]) notat ex hoc loco pseudodemosthenico; sed eum hunc non recte intellexisse, iam Philippi, l. c., pg. 79—84 plane comprobavit. De propinquorum circulo, cuius Athenis erat accusare, fuse egit Philippi, l. c., pg. 70—84.

§ 3. De ἀπαγωγῆς institutione.

Illam paginae 871 B explicandi rationem etiam ob eam causam praetulimus, quod plane congruit cum Athenarum iure neque putamus Platonem tantum distare a patriae legibus, ut cuilibet civium ius dederit accusandi. In Attica enim semper cognati soli *φόνου* accusare et debebant et poterant. Nemo nisi cognatus, in cuius corpore est sanguis communis animam interfecti homicidae persecutione potest ulcisci. Accusa-

[1]) l. c., pg. 7: „Rien n'est moins certain et nous retiendrons seulement de ce passage la mention d'un serment dont il a été parlé au § 2 de la loi de Dracon, l. 16 . . .".

[2]) Plane consentimus cum Darestio, qui (l. c. pg. 15) propinquorum circulum et *αἰδέσεως* et *προρρήσεως* omnino congruere demonstrat.

[3]) *φόνου δὲ ἐξῆν ἐπεξιέναι μέχρις ἀνεψιῶν καὶ ἐν τῷ ὅρκῳ ἐπερωτᾶν τίς προσήκων ἐστὶ τῷ τεθνεῶτι· κἂν οἰκέτης ᾖ, ἐπισκήπτειν συγκεχώρηται.* hic propinquorum circulus in iure hereditario quoque maxima est auctoritate. G. Glotz, la solidarité de la famille en Grèce, Paris 1904, putat Pollucem locum illum pseudodemosthenicum non recte intellexisse hoc ipso Platonico, de quo agimus loco, motum (871 B. C.), cf. pg. 373, adn. 2: „Pollux qui vient de mentionner comme sources Platon et les orateurs est peut-être induit en erreur par un passage des Lois (pg. 871 B. C.)."

tori ob eam rem etiam iure iurando confirmandum est se esse mortui propinquum.[1])

At complures viri docti nostra aetate conati sunt comprobare Athenis cuilibet civium fuisse ius *φόνους* accusandi. Horum sententiae mihi sunt refutandae.

Perpauca verba faciam de Darestii sententia,[2]) qui Aristotelis in republica Atheniensium loco[3]) nisus contendit Solonem omnibus ius accusandi etiam in rebus capitalibus dedisse. Suo optimo iure iam Lipsius[4]) magna cum severitate hoc refutavit. Rectissime illos locos tractavit G. Glotzius[5]). Legimus apud Glotzium: „Solon n'a pas déclaré que le premier venu serait désormais habile à déposer une plainte contre l'auteur d'une infraction quelconque. Nulle *γραφή* ne résulte d'un droit général. L'action publique ne peut être mise en mouvement que dans les cas expressément spécifiés par la loi: *χωρὶς περὶ αὐτῶν ἑκάστου οἱ νόμοι κεῖνται* (Antiph. V, 10). Existait-il dans Athènes une *γραφὴ φόνου?* Voilà ce qu'il faudrait prouver. Pollux (VIII, 40/41) range bien l'action en homicide sur la liste qu'il dresse des *γραφαὶ* ouvertes *τῷ βουλομένῳ*. Mais on n'ose plus s'en fier à une glose sans autorité. Plutarque attribue à Solon la pensée de faire dénoncer par n'importe qui les attentats contre les personnes; mais les cas qu'il énumère rélèvent de la *γραφὴ ὕβρεως* (Plut. Sol. 18). On chercherait donc vainement une *γραφὴ φόνου*. La raison en est bien simple. Si Solon avait imaginé une *γραφή* de ce genre, il eût par là-même ruiné la loi de Dracon sur un point essentiel.

[1]) cf. [Demosth.] XLVII, 72. Pollux VIII, 118.

[2]) l. c., pg. 21.

[3]) IX, 1: *δοκεῖ δὲ τῆς Σόλωνος πολιτείας τρία τάδ' εἶναι τὰ δημοτικώτατα: . . . . ἔπειτα τὸ ἐξεῖναι τῷ βουλομένῳ τιμωρεῖν ὑπὲρ τῶν ἀδικουμένων.* Comparat Darestius hunc locum cum Plut., Sol. 18.

[4]) l. c., pg. 243, adn. 43.

[5]) l. c., pg. 372 sq. Glotzius enumerat viros doctos, qui Darestii sententiam sunt secuti (Palmerius in Petit, leg. att., ed. Wesseling, pg. 625, Philippi, Beiträge, pg. 195 sq., Auctores J. J. G. II, 21—22.) Eandem antea alii attulerant sententiam (Heffter,

Dira-t-on que le principe des *φονικοὶ νόμοι* reste sauf, si l'action populaire était une action subsidiaire" (Dareste, l. c., pg. 22 n. 2)? „Cette action subsidiaire peut s'entendre en deux sens: un citoyen peut se substituer aux parents qui ne veulent pas agir ou agir à défaut de tous les parents. La première hypothèse est insoutenable . . . . la seconde n'est pas conciliable avec le texte de Dracon . . . ."

Illis enim Solonis legibus ius capitale minime mutatum est, leges de caedibus a Solone tales, quales erant, sunt susceptae.[1]) Difficilius iam est Lipsium refutare. Hic enim vir doctissimus comprobabat[2]) unicuique Atheniensium ius fuisse homicidae accusandi. Dicit quibusdam condicionibus unicuique civium licuisse vi abducere homicidas[3]) per actionem *ἀπαγωγῆς*[4]).

Duo genera *ἀπαγωγῆς* sunt secundum Lipsium separanda: prima est *ἡ ἀπαγωγὴ ἐπ' αὐτοφώρῳ*, id est abductio homicidae in flagitio ipso deprehensi. Huius rei testimonia exstant haec: Isaeus IV, 28; Demosth. XLV, 81; Aeschin. III, 10; Pollux, VIII, 49; Suidas, s. v. = Lex. Seguer. VI, pg. 414, 19. Abducebantur ergo *οἱ κακοῦργοι*. Quinam hi malefici fuerint, legimus

Die athenäische Gerichtsverfassung, pg. 112 145. Meyer-Schömann-Lipsius, pg. 199, adn. 10. Thonissen, pg. 83, adn. 2.

[1]) cf. Aristot. *Ἀθην. πολιτ.* VII, 1: *[Σόλων] πολιτείαν δὲ κατέστησε καὶ νόμους ἔθηκεν ἄλλους, τοῖς δὲ Δράκοντος θεσμοῖς ἐπαύσαντο χρώμενοι πλὴν τῶν φονικῶν.* cf. ibid., 39, 5.

[2]) l. c., pg. 317 sq. item iam Meier-Schömann, Der attische Prozeß², pg. 279 sq.

[3]) Abducebantur plerumque ad undecimviros, qui confessum statim puniebant, scelus vero negantem in carcerem conieciebant nisi vadimonia dederat.

[4]) De abductione egerunt: E. Platner, Der Prozeß und die Klagen bei den Attikern, I, 261 sq. Heffter, Die athenäische Gerichtsverfassung, pg. 205 sq. Rauchenstein, Philologus V (1850), pg. 513 sq. Frohberger, praef. in Lysiae oration. in Agoratum. Philippi, l. c., pg. 103. Meuß, de *ἀπαγωγῆς* actione apud Athenienses, Diss. Vratislaviae, 1884. Sorof, Jahrb. f. klass. Philol. XXIX (1883), 105 sq. Thalheim, s. v. *ἀπαγωγή*, R. E², I, 2660/61.

apud Aristotelem *Ἀθην. πολ.* 52, 1.: *καθιστᾶσι δὲ καὶ τοὺς ἕνδεκα κληρωτούς, ἐπιμελησομένους τῶν ἐν τῷ δεσμωτηρίῳ καὶ τοὺς ἀπαγομένους [κακούργους τούς τε] κλέπτας καὶ τοὺς ἀνδραποδιστὰς καὶ τοὺς λωποδύτας, ἂν μὲν ὁμολογῶσι, θανάτῳ ζημιώσοντας, ἂν δ' ἀμφισβητῶσιν, εἰσάξοντας εἰς τὸ δικαστήριον, κἂν μὲν ἀποφύγωσιν ἀφήσοντας, εἰ δὲ μή, τότε θανατώσοντας.*[1]) Lipsius vero putat hanc legem de abductione ita esse amplificatam, ut in causis capitalibus persaepe adhiberetur *ἡ ἀπαγωγή*. Haec enim confirmari Antiphontis de Heroda interfecto atque Lysiae in Agoratum orationibus.[2])

Haec quamquam primum Lipsii argumentationem legentibus verissimillima videntur, tamen ab accuratius spectantibus falsa cognoscentur. Est enim primum in illam Lipsii sententiam dicendum et in Antiphontis et in Lysiae oratione accusare interfecti cognatos. Deinde obstat huic sententiae scelerum ipsorum ab Aristotele enumeratorum natura ab homicidio diversissima; illas vero Antiphontis Lysiaeque orationes, quae re vera apud undecimviros sunt habitae, iam Meußius[3]) rectissime explicavit.[4])

Meußius enim primum rectissime vocis *ἀπάγειν* usum observavit. Quae hac de re invenit, ipse his verbis complectitur[5]) De ipsa *ἀπαγωγῆς* actione simplex verbum *ἀπάγειν* vel *ἀπάγειν εἰς τὸ δεσμωτήριον* multo saepius usurpatur quam *ἀπάγειν πρὸς τοὺς ἕνδεκα* sive *τοὺς θεσμοθέτας*.[6]) Sed et ipsum *ἀπάγειν πρὸς τοὺς θεσμοθέτας* non semper ad legis actionem referendum est. Merum autem verbum *ἀπάγειν* saepissime nihil aliud

[1]) cf. Isocrat., XV, 90; Demosth. XXXV, 47 · XXIV, 105; Lysias X, 10.

[2]) Nam Pollucis loco solo (VIII, 49) nihil comprobari potest.

[3]) De *ἀπαγωγῆς* actione apud Athenienses, Vratislav. 1884.

[4]) Nihil dicendum est de Phrynichi interfectoribus (Lycurg. Leocr., 112; Lys. XIII, 71). Hos enim, cum caedis factae suspecti viderentur, in carcerem coniectos, brevi post autem rursus esse dimissos constat (cf. Meuß, l. c., pg. 27).

[5]) l. c., pg. 22—23.

[6]) Testimonia apud Meußium, l. c. pg. 23, adn. 74.

valet nisi nostrum „abführen".[1]) Deinde affert Meußius neque Agoratum[2]) neque Euxitheum[3]) cives fuisse Athenienses. Peregrinos autem demonstrat[4]) semper esse inclusos, si quid gravius scelus commiserant.[5]) Quae cum ita sint, abducendi verbum his locis usurpatur recte, quamquam minime agitur de *ἀπαγωγῆς* actione. Sequitur igitur, ut hae duae, de quibus egimus orationes, optime explicari possint: in utraque agitur de peregrinorum comprehensione (um „Verhaftung" von Nichtbürgern).[6])

Exstat vero quaestio, cur hae causae undecimviris traditae sint. Meußius huius quoque rei causas evidentes cognovit: Nam cum areopagi esset actio maxime longinqua,[7]) et peregrinorum, qui sceleribus gravibus commissis semper in carcerem coniciebantur, et Atheniensium intererat quam celerrime diiudicare causam. Haec sunt manifestissima. Sed Meußius etiam causam affert magis generalem: Erat enim areopagus vetustissimum Athenarum iudicium,[8]) quod a Demosthene[9]) nominatur *ἰδιώτατον καὶ σεμνότατον*. Quare verisimillimum videtur peregrinorum causas in areopago omnino diiudicatas non esse. Plane igitur consentimus cum Meußii conclusione[10]): „*ἀπαγωγὴ φόνου* ordinaria non exstat in Atticorum iure. Orta est eius notio et nomen, cum peregrini homicidii noxii et in vincula conici et apud undecimviros causam dicere solerent, quippe quae actionis ratio simillima sit *ἀπαγωγῇ τῶν κακούργων*."

[1]) Ita apud Aeschinem, in Ctesiphont., 150.

[2]) cf. Rauchenstein, Philologus V (1850), pg. 515.

[3]) Erat Mytilenaeus.

[4]) l. c., pg. 26.

[5]) Haec concedit C. Welsing quoque („De inquilinorum et peregrinorum apud Athenienses iudiciis"), pg. 11.

[6]) cf. Meuß, l. c., pg. 30.

[7]) Hac de re conferas caput quartum huius opusculi, paragr. 2.

[8]) cf. Antiph. VI, 42.

[9]) XXIII, 65.

[10]) l. c., pg. 33.

Paulo aliter se habet alterum abductionis genus a Lipsio ad res capitales relatum. Est abductio, quae ab illo viro doctissimo nominatur ἡ ἀπαγωγὴ ἀτίμων[1]). Haec ἀπαγωγή agitur in homicidas, qui iniuria locis sacris versabantur. Rectissime autem Sorofius[2]) iam dixit hanc abductionem nihil esse nisi legem sacralem ab illis Lysiae et Antiphontis orationibus separandam.[3]) Sed Sorofius quoque putare videtur iam caede ipsa facta homicidam templis locisque sacris fuisse exclusum. Haec ita fuisse postea demonstrabimus.[4]) Confitendum vero est fortasse fieri potuisse, ut homicida post interdictionem templis versatus abduceretur et ab undecimviris condamnaretur, sed hac quoque in re cognatos fuisse, qui abduxerint, pro certo habemus. Hac ratione Aeschines I, 91 explicandus est.[5]) Idem Thalheim[6]) quoque censere videtur, qui etiam affert talem homicidae comprehendendi rationem legibus posterioribus permissam fuisse.[7]) Rarissime vero hanc abductionem accidisse Sorofius[8]) suo iure asseverat. Sed quamquam haec concedimus, tamen non videmus, cur hoc abducendi ius aliis fuerit atque cognatis interfecti. Locis hic allatis nusquam hac de re exstant verba.

Quamobrem pró certo habemus Athenis nemini ius fuisse φόνου accusandi nisi interfecti cognatis.

Num autem, eisdem condicionibus, quibus ἡ ἀπαγωγή

1) cf. Demosth. XXIII, 80.

2) „Die Apagoge in Mordprozessen", Jahrb. f. klass. Philologie, ed. Fleckeisen, XXIX (1883) [= Jahrb. f. Philol. u. Paedag. LIII, vol. 127], pg. 105 sq.

3) l. c., pg. 111–112.

4) cf. pg. 27.

5) Similiter hoc de loco iam Meußius, l. c., pg. 28, iudicavit.

6) s. v., ἀπαγωγή, R. E², I, 2660–61.

7) cf. Demosth. XX, 156; [Demosth.] LVIII, 11.

8) l. c., pg. 112.

adhiberi poterat, endeixis[1]) quoque vel ephegesis[2]) usurpari potuerint, diiudicare non possumus. Ephegesim in eos adhibitam esse, qui exules contra ius redeuntes hospitio recipiebant, constat.[3])

Plato autem ea re, quod poenas in cognatos officium accusandi neglegentes constituit, nihil omnino novi et in iure Attico ignoti attulit.[4]) Nobis enim haec comparari posse videntur: Secundum Demosth. XXII, 2. Androtion Diodcri avunculum ἀσεβείας accusat, quod hic sit versatus cum Diodoro, qui una cum Androtione patrem interfecisset. Conferas etiam Demosth. XXIV, 7, quo loco eadem narrantur, sed ita ut intellegi vix possint.

Caput IV: De via ac ratione causae capitalis persequendae ac diiudicaudae.

§ 1. De iudicio instituendo (de interdictione).

Quomodo iudicium ipsum habeatur, Plato fuse constituit IX, 85 D sq. Incipit hisce verbis: *εἰσαγωγὰς δὲ τούτων καὶ προκλήσεις καὶ ὅσα τοιαῦτα καὶ ὡς δεῖ γίγνεσθαι, τοῖς νεωτέροις νομοθέταις χρὴ μέλειν, τὴν διαψήφισιν δὲ ἡμέτερον ἔργον νομοθετεῖν.* Id est: De actione

1) Per hanc ei, qui locis sibi interdictis erant versati, ad fora ducebantur ea ratione, ut libello accusator peteret, ut reus in vincula coniceretur aut vadimonia daret. cf. Harpocration, s. v.; Suidas, s. v.; Etymol. Magn., 338. 49; Schol. [Demosth.] XXV, 7 u. 92; Schol. [Demosth.] XXI, 24; Demosth. XXIII, 51; [Demosth.] LVIII, 1 u. 5; Pollux, VIII, 49. Accuratius hac de re egit Lipsius, l. c., pg. 331 sq.

2) Accusator eos, qui iudicio praesunt, ad homicidam adducit, ut eum capiant. cf. Demosth,. XXII, 26; Demosth., XXVI, 9. c. schol.; Pollux, VIII, 50; Photius et Suidas, s. v.; Dinarch., II, 13. Accuratius hac de re: Lipsius, l. c., pg. 337.

3) cf. Suidas s. v. ἐφήγησις (= Photius, s. v. = Etym. Magn, 402, 23.)

4) Hac in re non plane consentimus cum Steinhart, Einleitung zu H. Müllers Platoübersetzung, VII, 1, pg. 381, adn. 207.

autem danda, de vocando in ius aliisque eiusdem generis rebus et de ratione, qua fieri debeant, posterioribus legum scriptoribus cura est tradenda. De sententiis vero ferendis Plato ipse praecepta dare vult.

Quamquam non constituit, quomodo actio ipsa instituatur, tamen eum quoque iudicium non prius institui voluisse, quam mortuus sit sepelitus, pro certo habemus. Hac in re Plato sine dubio Atheniensium mores sequitur.[1] Postquam igitur mortuus est sepelitus, causa capitalis instituitur. Athenis hoc semper fiebat apud regem, qui et ipse iudiciis praeerat.[2]

Primum Athenis fit interdictio, id est homicidae sollemniter aditus locorum sacrorum publicorumque interdicitur. Cum haec interdictio derivetur ex illis religionibus, quas Plato quoque fundamentum probat iuris capitalis, non miramur philosophi verba in pg. IX. 871 A: *ὃς ἂν ἐκ προνοίας τε καὶ ἀδίκως ὁντιναοῦν τῶν ἐμφυλίων αὐτόχειρ κτείνῃ, πρῶτον μὲν τῶν νομίμων εἰργέσθω, μήτε ἱερὰ μήτε ἀγορὰν μήτε λιμένας μήτε ἄλλον κοινὸν σύλλογον μιαίνων*, ergo: Qui consulto atque iniuste quemcumque compatriotarum sua ipse manu interemit, primum publicis sacrisque prohibeatur, ne templa, forum, portus aliumve locum publicum polluat. —

Platonem haec, quamquam solo in capite de caedibus consulto factis constituat, in omnibus caedibus valere voluisse propter illas religiones mea quidem sententia constat. Hac de re autem ipsa philosophus nihil poscit, quod differat a iuris Attici moribus. Nam legimus iam in Draconis legibus capitalibus in § IV:

v. XX: . . . . *[προειπεῖν δὲ τοῖ] κ-*
v. XXI: *τέ[ναντι ἐν ἀ]γο[ρᾶι, ἐντ]ὸ[ς ἀνεφσιότετος καὶ ἀνεφσιõ. συνδιόκε]ν*
v. XXII: *δὲ [καὶ ἀνε]φσ[ιὸς καὶ ἀνεφσιõν παῖδας καὶ γαμβρὸς καὶ πενθερὸ]ς [κ-*
v. XXIII: *αὶ φ[ρα]τ[έ]ρ[ας* . . . . . .

[1]) cf. Antiph. VI, 37; [Demosth.] XLVII, 69.
[2]) cf. Aristot., *Ἀθην. πολ.*, 57, 2. Antiph., VI, 38, 41.

Restituta est haec paragraphus secundum Demosthenicum locum[1]: *προειπεῖν τῷ κτείναντι ἐν ἀγορᾷ ἐντὸς ἀνεψιότητος καὶ ἀνεψιοῦ. συνδιώκειν δὲ καὶ ἀνεψιῶν παῖδας*[2]) *καὶ γαμβροὺς καὶ ἀνεψιοὺς καὶ πενθεροὺς καὶ ἀνεψιαδοὺς*[2]) *καὶ φράτορας.* Eadem legimus his locis: Demosth. XX, 158; Antiph. VI, 34—36[3]; V. 10. cf. etiam [Demosth.] LIX, 9; Pollux VIII, 66.

Quanta vero cum severitate Plato hunc interdictionis actum religiosum perfectum velit, optime illustratur verbis, quae addit IX. 871 A: *ἐάν τέ τις ἀπαγορεύῃ τῷ δράσαντι ταῦτα ἀνθρώπων καὶ ἐὰν μή*. i. e.: Sive quis hominum homicidae his interdixit sive non interdixit, iam scelere ipso perfecto homicida excludatur locis publicis sacrisque.

Nam autem Athenis quoque homo scelestus caede ipsa commissa templis foroque fuerit exclusus, haec minime nobis videntur dubia. Conferas hunc Antiphontis locum: VI, 4: *τοσαύτην γὰρ ἀνάγκην ὁ νόμος ἔχει, ὥστε καὶ ἄν τις κτείνῃ τινὰ ὧν αὐτὸς κρατεῖ, καὶ μὴ ἔστιν ὁ τιμωρήσων, τὸ νομιζόμενον καὶ τὸ θεῖον δεδιὼς ἁγνεύει τε ἑαυτὸν καὶ ἀφέξεται ὧν εἴρηται ἐν τῷ νόμῳ, ἐλπίζων οὕτως ἂν ἄριστα πράξειν.* Quamquam ergo deest ὁ *ἀπαγορεύων*, homicida locis sacris se abstinet.[4]

[1]) XLIII, 57. cf. W. Dittenberger S.J.G³ 111. Dareste, Recueil des Inscr. Jur. Gr. II, pg. 10 sq.
[2]) „id certe, quod *ἀνεψιαδοῖ καὶ ἀνεψιῶν παῖδες* distinguntur, ad librariorum interpolationem referendum est cum Reiskio aliisque" (Dittenberger).
[3]) cf. argumentationem in huius orationis paragr. 39.
[4]) Lipsius (l. c., pg. 328) et ante eum iam Philippi (l. c., pg. 69) itemque Sorofius (l. c., pg. 112) eadem putant. Argumentum affert Lipsius hunc ipsum Platonicum locum. Sin autem testimonii loco affert ille vir doctissimus eum, qui actionem *ἀτιμίᾳ* puniendam commiserit, re ipsa commissa fuisse *ἄτιμον*, hac in re eum errare censemus, cum haec minime quadrent ad eam, de qua agimus rem: Illic enim ἡ *ἀτιμία* est poena ipsa actionis scelestae, in rebus vero capitalibus nihil est nisi consecutio sacralis et exordium totius iudicii capitalis, quo demum sceleris poena constituatur. Sed etiam homicidae abductio — putamus illud rarissimum abductionis genus, quod fortasse fieri potuisse supra (pg. 24) de-

Platonem autem summa cum constantia omnes leges Atticas pertractare atque amplecti hac ex re quoque elucet: Constituit illis religionibus motus accusatoribus quoque expiandi ritus. Qua de re exstant IX. 871 B. haec: *ὁ δὲ ἐθέλων τιμωρεῖν, τῶν τε ἐπὶ τούτοις λουτρῶν φυλακῆς πέρι καὶ ὅσων ἂν ἑτέρων ὁ θεὸς περὶ ταῦτα νόμιμα παραδῷ, πάντα ἀποτελῶν, καὶ τὴν πρόρρησιν προαγορεύων, ἴτω ἀναγκάζων τὸν δράσαντα ὑπέχειν τὴν τῆς δίκης πρᾶξιν κατὰ νόμον.* Is igitur, qui persequi vult, „lavatione observata omnibusque peractis, quae deus de his lege sanciverit, et interdictione praemissa cogat homicidam facinoris poenam sustinere secundum legem.“ Haec autem fieri debere per precationes quasdam et sacrificia deis quibusdam facienda, quibus hoc curae est, ne caedes in urbibus perpetrentur: IX. 871 C: *ταῦτα δὲ ὅτι μὲν γίγνεσθαι χρεών ἐστι διά τινων ἐπευχῶν καὶ θυσιῶν θεοῖς τισιν οἷς τῶν τοιούτων μέλει, φόνους μὴ γίγνεσθαι κατὰ πόλεις, ῥάδιον ἀποφαίνεσθαι νομοθέτῃ.* Quinam vero dei sint et qua ratione rectissime ex deorum sententia haec in iudicium adducantur, legum custodes cum religionis interpretibus et vatibus et deo definiunto atque causam in iudicium deducunto: IX. 871 C: *τίνες δ'εἰσὶν οἱ θεοὶ καὶ τίς ὁ τρόπος τῶν τοιούτων δικῶν τῆς εἰσαγωγῆς ὀρθότατα πρὸς τὸ θεῖον ἂν γιγνόμενος εἴη, νομοφύλακες μετ' ἐξηγητῶν καὶ μάντεων καὶ τοῦ θεοῦ νομοθετησάμενοι τὰς δίκας εἰσαγόντων ταύτας.*

Secundum ius capitale Atticum fit interdictio rege consentiente atque per regem. cf. Aristot., Ἀθην. πολ. 57,1: *λαγχάνονται δὲ καὶ αἱ τοῦ φόνου δίκαι πᾶσαι πρὸς τοῦτον, καὶ ὁ προαγορεύων εἴργεσθαι τῶν νομίμων οὗτός ἐστιν.* Nam Athenis regem omnibus praefuisse rebus capitalibus supra demonstravimus. Utrum autem sine accusatoribus an una cum iis interdixerit, diiudicare non possumus.

monstravimus — pro Lipsii sententia afferri non potest: Nam hac in re primum interdictionem fuisse faciendam, priusquam homicida abduci potuerit pro certo habemus.

Quis secundum Platonem interdictionem pronuntiet, coniectura solum statuere possumus: Ex ea re enim, quod *οἱ νομοφύλακες* nominantur iudices, fortasse concludi potest interdictionem in Platonis republica ab his esse pronuntiandam et ab maximo natu eorum. Addendum vero est interdicendi actionem ipsam a Platone non tanti aestimari, cum homicidam religionibus motum scelere commisso ultro locis publicis sacrisque se abstinere voluerit.

Interdictionis auctores sunt in Atheniensium iure interfectorum propinqui „*ἐντὸς ἀνεψιότητος καὶ ἀνεψιοῦ*“ aliis affinibus assistentibus. Quo officio secundum Platonem cognati et a virili et a muliebri parte pari ratione utantur, legimus enim 871 B: *πρὸς ἀνδρῶν τε καὶ γυναικῶν προσήκων τῷ τελευτήσαντι.* Idem invenitur in iure Attico. Conferas illam Draconiis legum paragraphum quartam et Demosth. XLIII, 57.

§ 2. De iudicii ipsius actione.

Iudicium ipsum habeatur eadem ratione qua in eos, qui templa privabant.[1] Quomodo hoc iudicium habeatur, Plato IX, 855 D sq. plane praescribit hisce verbis: *ἔστω δὴ φανερὰ μὲν ἡ ψῆφος τιθεμένη, πρὸ τούτου δὲ κατὰ τὸ στόμα τοῦ διώκοντός τε καὶ φεύγοντος ὁ δικαστὴς ἑξῆς ἡμῖν ἐγγύτατα κατὰ πρέσβιν ἱζέσθω, πάντες δ'οἱ πολῖται ὅσοιπερ ἂν ἄγωσι σχολήν, ἐπήκοοι ἔστωσαν σπουδῇ τῶν τοιούτων δικῶν. λέγειν δὲ ἕνα λόγον, πρῶτον μὲν τὸν διώκοντα, τὸν δὲ φεύγοντα δεύτερον· μετὰ δὲ τοὺς λόγους τούτους ἄρχεσθαι μὲν τὸν γεραίτατον ἀνακρίνοντα, ἰόντα εἰς τὴν τῶν λεχθέντων σκέψιν ἱκανήν, μετὰ δὲ τὸν πρεσβύτατον ἑξῆς ἅπαντας χρὴ διεξελθεῖν ὅτι ἂν παρ' ἑκατέρου τις τῶν ἀντιδίκων ῥηθὲν ἢ μὴ ῥηθὲν ἐπιποθῇ τινα τρόπον. ὁ δὲ μηδὲν ποθῶν ἄλλῳ τὴν ἀνάκρισιν παραδιδότω. τῶν δὲ ῥηθέντων ἐπισφραγισαμένους ὅσα ἂν εἶναι καίρια δοκῇ, γράμμασιν σημεῖα ἐπιβάλλοντας πάντων τῶν δικαστῶν, θεῖναι ἐπὶ τὴν ἑστίαν, καὶ πάλιν, αὔριον εἰς*

[1] IX, 871 D.

ταὐτὸν συνελθόντας, ὡσαύτως τε ἀνακρίνοντας διεξελθεῖν τὴν δίκην καὶ σημεῖα ἐπιβάλλοντας αὐτοῖς λεχθεῖσιν· καὶ τρὶς δράσαντας τοῦτο, τεκμήριά τε καὶ μάρτυρας ἱκανῶς παραλαβόντας, ψῆφον ἱερὰν ἕκαστον φέροντα καὶ ὑποσχόμενον πρὸς τῆς ἑστίας εἰς δύναμιν τὰ δίκαια καὶ ἀληθῆ κρίνειν, οὕτω τέλος ἐπιθεῖναι τῇ τοιαύτῃ δίκῃ. Coram publico fiat suffragium iudicesque accusanti et reo adversi secundum aetatem sedento, omnes vero cives, quicunque negotiis vacant, auditores sunto attenti huius modi actionum. Primus verba faciat accusator, deinde reus. Et post has orationes incipiat natu maximus iudicum inquirere accuratam instituens investigationem et post natu maximum deinde omnes iudices quaerant et ex accusato et ex accusatore, quidquid quisque voluerit. Quaecumque vero dicta praecipui esse videntur momenti, ea ita obsignata, ut iudices omnes signa sua scriptis imprimant, ponendae sunt in Vestae ara. Hac ratione duobus quoque diebus, qui sequuntur, quaestionem agant atque testimonia colligant. Terque ut id fecerunt et signa testesque rite adhibuerunt et quisque sacrum ferens suffragium per Vestam obtestatus et pollicitus est pro viribus se iuste et vere esse iudicaturum, tum finis sit faciendus huius iudicii.

Comparantes hanc iudicii faciendi rationem cum Attici iuris usu moribusque facile cognoscemus iudicium a Platone institutum permultis rebus simile esse sollemni illi, subtili profundoque agendi modo, quo Athenis utebatur areopagi consilium. Plato iudicium coram publico fieri iubet. Putamus Athenis idem valuisse, quamquam testimonia hac de re non exstant, cum antiquo iure omnia iudicia essent actiones publicae. Athenis praeterea iudicium sub caelo fiebat, ne iudices polluerentur ea re, quod cum scelesto sub uno tecto essent.[1]) Lucianus, cui haec agendi ratio non satis horribilis videbatur, iudicium nocte actum esse

[1]) cf. Antiph. V, 11. Arist. *Ἀθην. πολ.* 57,4.

refert.[1]) Rectissime iam Philippi (l. c., pg. 98, adn. 37) dixit Antiphontem quoque haec nuntiasse, dummodo re vera ita fuissent.

Sed antequam iudicium ipsum fieri potest, opus est inquisitione, qua iudicium praeparatur; putamus id quod nostrates nominant „Untersuchungsverfahren". Athenis haec inquisitio fiebat tribus mensibus, qui sibi subsequebantur.[2]) Plerumque autem erat regis constituere, quo in iudicio causa sit agenda, quamquam nonnumquam accusatori licuerit statim certum adire iudicium.[3])

Exstat nunc quaestio, num talis inquisitio exploratioque etiam secundum Platonis leges sit facienda necne: in philosophi de iure capitali praeceptis quidem nihil hac de re invenitur, sed in legum libro sexto exstat lex, qua usi fortasse illam quaestionem diiudicare possumus. Legimus enim hoc loco: (767 E sq.) *περὶ δὲ τῶν δημοσίων ἐγκλημάτων ἀναγκαῖον πρῶτον μὲν τῷ πλήθει μεταδιδόναι τῆς κρίσεως — οἱ γὰρ ἀδικούμενοι πάντες εἰσίν, ὁπόταν τις τὴν πόλιν ἀδικῇ, καὶ χαλεπῶς ἂν ἐν δίκῃ φέροιεν ἄμοιροι γιγνόμενοι τῶν τοιούτων διακρίσεων — ἀλλ' ἀρχήν τε εἶναι χρὴ τῆς τοιαύτης δίκης καὶ τελευτὴν εἰς τὸν δῆμον ἀποδιδομένην, τὴν δὲ βάσανον ἐν μεγίσταις ἀρχαῖς τρισίν, ἃς ἂν ὅ τε φεύγων καὶ ὁ διώκων συνομολογῆτον· ἐὰν δὲ μὴ δύνησθον κοινωνῆσαι τῆς ὁμολογίας αὐτοί, τὴν βουλὴν ἐπικρίνειν αὐτῶν τὴν αἵρεσιν ἑκατέρου.* His ergo verbis Plato postulat explorationem „*τῶν δημοσίων ἐγκλημάτων*", quae a tribus e legum custodum numero instituatur. Steinhart[4]) hoc

[1]) Hermotim. 64.

[2]) cf. Antiph. VI, 42.

[3]) cf. Hermann Thumser, Griech. Staatsaltertümer Freiburg. 1892, pg. 368.

[4]) Apud H. Müller. Platos sämtl. Werke VII, 1 (Einleitung zur Uebersetzung der Gesetze), pg. 279. Dicit Steinhart quidem nihil nisi: „Zur Ergänzung der schon sehr gründlichen von den oben erwähnten drei Untersuchungsrichtern geführten Untersuchung", sed nescimus, quo alio loco sit nisus.

ex loco concludere videtur Platonem rebus capitalibus quoque illam explorationem postulasse. Mihi haec falsa videntur, cum *αἱ δίκαι φονικαί* non in genere *δημοσίων ἐγκλημάτων* numerandae sint. Verisimilius putamus Platonem rebus capitalibus illam explorationem non postulasse, cum huius inquisitionis finis principalis apud Athenienses, id est finis iudicii, in quo diiudicetur causa, constituendi, desit apud Platonem, qui, ut supra demonstravimus, unum solum rerum capitalium iudicium instituit. Hanc ad sententiam optime quadrat, quod Plato tam diligenter et accurate iudicii ipsius actionem instituit.

Athenis accusator et accusatus, dum agitur iudicium in areopago, stabant in lapidibus non caesis.[1] Actionis ipsius initium fiebat apud Athenienses sollemnibus iuribusiurandis utriusque partis, quae et accusator et accusatus in verris, arietis, tauri hostiis stantes et *Σεμνάς* implorantes dabant. Accusator iurabat scelus ab accusato esse commissum, accusatus autem iureiurando sanciebat se illud non fecisse. Uterque se et totum suum genus devovebat, si esset mentitus.[2] His de iuribusiurandis Plato in capitalibus legibus nihil dicit. Nobis certum videtur eum in suae reipublicae actionibus iudicialibus iurari omnino noluisse. Cur autem haec refutaverit, facillime intellegitur: Athenis altera pars, sive accusatus, sive accusator, semper faciebat periurium, etiamsi inscia. Haec Platonis ipsius verba confirmantur in cap. IV, libri XII, ubi legimus (948 D): *μεταβεβληκυιῶν οὖν τῶν περὶ θεοὺς δοξῶν ἐν τοῖς ἀνθρώποις μεταβάλλειν δεῖ καὶ τοὺς νόμους. ἐν γὰρ λήξεσιν δικῶν τοὺς μετὰ νοῦ τιθεμένους νόμους ἐξαιρεῖν χρὴ τοὺς ὅρκους τῶν ἀντιδικούντων ἑκατέρων, καὶ τῶν λαγχάνοντά τῳ τινα δίκην τὰ μὲν ἐγκλήματα*

[1]) *λίθος ἀναιδείας, λίθος ὕβρεως.* cf. Pausan., I, 28, 5; Theophr. apud Zenob. IV, 36.

[2]) cf. Antiph. V, 11; 12; VI, 6; 16. Demosth., XXIII, 67—68, 70; XLVII, 72. [Demosth.], LIX, 10. Schol. Demosth., XXIII, 63. Lysias, X, 11. Pollux, VIII, 117.

γράφειν, ὅρκον δὲ μὴ ἐπομνύναι, καὶ τὸν φεύγοντα κατὰ ταὐτὰ τὴν ἄρνησιν γράψαντα παραδοῦναι τοῖς ἄρχουσιν ἀνώμοτον. In privatis igitur litibus leges prudenter scriptae iureiurando liberare debent utrumque adversarium. Et qui litem alicui intendit, is accusationem consignet nullo iureiurando interposito et accusatus eodem modo negationem conscriptam tradat magistratibus iniuratus. Haec autem, quae de litibus privatis dicuntur a philosopho, etiam ceteris causis valere, elucet ex sequentibus (XII, 948 D E): *δεινὸν γάρ που, δικῶν γ᾽ ἐν πόλει πολλῶν γενομένων, εὖ εἰδέναι σμικροῦ δεῖν ἡμίσεις αὐτῶν ἐπιωρκηκότας, ἐν συσσιτίοις τε ἀλλήλοις εὐχερῶς συγγιγνομένους καὶ ἐν ἄλλαις συνουσίαις τε καὶ ἰδιωτικαῖς συγγενήσεσιν ἑκάστων.* Indignam hic nominat Plato eam rem, quod, cum multae in civitate causae agerentur, paene dimidia hominum pars periuraverit. Acrius idem dicitur XII, 949 A: *τῶν δὲ ὁπόσα ἐξαρνηθέντι καὶ ἐξομοσαμένῳ κέρδος μέγα φανερὸν εἶναι δοκεῖ, ταῦτα δὲ διὰ δικῶν ὅρκων χωρὶς κρίνεσθαι σύμπαντας τοὺς ἐπικαλοῦντας ἀλλήλοις. καὶ τὸ παράπαν ἐν δίκῃ τοὺς προέδρους μὴ ἐπιτρέπειν μήτε ὀμνύντι λέγειν πιθανότητος χάριν μήτε ἐπαρώμενον ἑαυτῷ καὶ γένει. . . . . .* Hic claris verbis vetantur iudicii praesides omnino permittere et ut iureiurando interposito quisquam loquatur persuadendi causa, et ut se ipsum et genus detestetur.

Aliter se habent iuraiuranda, quae iudicio ineunte dabantur Athenis ad accusatoris et necati confirmandam consanguinitatem.[1]) Num Plato hoc quoque iusiurandum refutaverit, diiudicare non possumus.[2])

Quod attinet ad utriusque partis orationes, exstat differentia inter Platonis et iuris Attici praecepta: Plato et accusatori et accusato singulas concedit orationes, Athenis vero uterque binas orationes habebat.

[1]) cf. supra (pg. 20).

[2]) De iureiurando eius partis, quae in iudicio reportaverat victoriam, refert Aeschin. II, 87. Hac de re nullo alio loco legimus itemque alibi nihil invenitur de sacrificiis, quae a parte victrici esse facta Pausanias refert (I, 28, 6).

Ex Atticorum iure capitali argumentum afferri possunt Antiphontis tetralogiae: Praetera cf. Antiph. VI, 14. Pollux VIII, 117.[1]

Cur Plato singulas solas orationes utrique parti attribuerit (855 D: *λέγειν δὲ ἕνα λόγον, πρῶτον μὲν τὸν διώκοντα, τὸν δὲ φεύγοντα δεύτερον)*, explicari potest e philosophi odio atque taedio in sophistarum eorumque, qui orationes iudiciales Athenis faciebant, mores et usum causae verbis dolosis corrigendae. In legum libri XI capite XV hac de re fuse agitur in §§ 937 E — 938 C.[2] Hoc loco Plato maxima cum severitate de illis logographis agit, qui Athenis mercede conducti aliis orationes iudiciales faciebant omnibusque rationibus clientis causam iustissimam esse comprobabant. Cuivis civium liceat hos accusare et ante summum reipublicae iudicium vocare. Si pecuniarum cupiditas accusatori fuit causa agendi, civis reus morte, peregrinus exilio puniatur, sin autem gloriae cupiditas eum impulerit, per tempus quoddam iure privetur apud iudices agendi. Sed hic quoque morte multetur, sin iterum eiusdem sceleris coargutus erit.[3]

Plato binas orationes supervacaneas putabat fortasse eam quoque ob causam, quod iudicii actio ipsa valde longinqua maximam omnibus daret occasionem dicendi.

Platonis autem legem, ut tribus diebus sibi sequentibus agendum sit de rebus capitalibus comparare possumus cum areopagi actione, quae fiebat tribus diebus mensis exeuntis, si credimus Polluci soli testi huius rei (VIII, 117).

[1] His orationibus Athenis de nulla alia re agere licebat nisi de causa ipsa. cf. Lycurg. in Leocr. 11. Lysias III, 46. Pollux VIII, 117. Aristot., rhetor. I, 1, 1354 a. 22.

[2] Ad 938 B *τῶν τοιούτων* explicat Stallbaum: „Verba *τῶν τοιούτων* nisi cum *τις* connectantur, nullum usum habent. Quamobrem ea Stephano fuerunt suspecta." Müller tradit: „Einer dieser Menschen". Minus placent, quae affert Ritter, Commentar. pg. 341.

[3] cf. Plato, Gorgias, capul XIX

De iudicii praeside iam supra fecimus verba (pg. 26). Hic addendum est Athenis regem suffragium dantem coronam de capite dempsisse.[1]

Iudicum suffragium ipsum secundum Platonem coram publico fiat. Athenis vero iudices suffragia secreto ferebant. Unusquisque iudicum binos accipiebat lapides *(ψῆφοι)*, alterum absolvendi, alterum condemnandi. Horum alterum in vas iaciebat. Sed cum hoc ad efficiendum unusquisque ad iudicii rostra procederet, nemo videre poterat, utrum lapidem iecisset.[2]

Si numerus calculorum condemnantium et absolventium par erat, Athenis absolvebatur reus.[3] Plato hac de re nihil dicit, sed eum hac in re nihil mutare voluisse verisimile nobis videtur.

§ 3. *De vadimoniis.*

In opusculi nostri parte de via ac ratione causae diiudicandae etiam tractanda sunt Platonis praecepta de vadimoniis. Postulat philosophus IX, 871 E: *ὁ δὲ ἐπισκηπτόμενος ἅμα καὶ κατεγγυάτω τὸν ᾧ ἂν ἐπισκήπτηται. ὁ δὲ παρεχέτω τοὺς ἐγγυητάς, ἀξιόχρεως, οὓς ἂν ἡ τῶν περὶ ταῦτα δικαστῶν ἀρχὴ κρίνῃ, τρεῖς ἐγγυητὰς ἀξιόχρεως παρέξειν ἐγγυωμένους εἰς δίκην· ἐὰν δὲ ἢ μὴ ἐθέλῃ ἢ ἀδυνατῇ τις καθιστάναι, τὴν ἀρχὴν παραλαβοῦσαν δήσασαν φυλάττειν καὶ παρέχειν εἰς τὴν κρίσιν τῆς δίκης.* Reus ergo, qui nolit vel nequeat tres dare vades, qui promittant fore, ut alter sistat, statim a magistratu capiatur, vinctus custodiatur inque iudicium adducatur. Eadem postulantur IX, 872 B: *ταύτην δὲ καθάπερ εἴρηται,*

[1] cf. Aristot., *Ἀθην. πολ.* 57, 4.

[2] cf. Demosth. XIX, 31. Steinhart, l. c., pg. 280, pg. 380, adn. 292. De suffragio Athenis usitato cf. Lipsius, l. c., pg. 920 sq.. Affert hic vir doctissimus etiam omnes antiquorum scriptorum locos, qui huc pertinent. Aristot., *Ἀθην. πολ.* LXVIII, 4. Agitur hoc loco de heliastarum iudiciis. Num suffragium apud areopagi iudicium idem fuerit nescimus.

[3] cf. Antiph. V, 51.

τοὺς αὐτόχειρας κατεγγυᾶσθαι, τὸν δὲ προαγορεύοντα τὸν φόνον ἅμα κατεγγυᾶν καὶ τούτοις[1]). Hoc de vadimoniis praeceptum Plato in capite de caedibus consulto factis dat. Quaeritur, num eadem secundum Platonis sententiam ceteris quoque *φόνου* generibus valeant. Crimini *βουλεύσεως φόνου ἑκουσίου* refutat philosophus *ἐγγύην* his verbis (872 B): *τὰ αὐτὰ δὲ ἔστω ταῦτα . . . τῆς τε αὐτοχειρίας πέρι καὶ ἐπιβουλεύσεως, πλὴν τῆς ἐγγύης*. Putamus in ceteris quoque *φόνου* generibus vades dari Platonem voluisse, quamquam nullum exstat argumentum.

In iure Attico vadimonia non parva erant auctoritate.[2]) Vadimonio enim dato promittebatur vel aliquem accusatum ad iudicium esse venturum, vel aliquem condemnatum iudicio accusationis, sive publicae sive privatae, esse obtemperaturum. Partsch nominat primum genus „Gestellungsbürgschaft", alterum „Urteilserfüllungsbürgschaft", i. e. vadimonium sistendi et vadimonium iudicio obtemperandi.

Primi generis exempla sunt celeberrima illa a Iamblicho[3]) et a Platone[4]) narrata. — Condemnatus iudicio habito in carcere (*ἐν δεσμωτηρίῳ*) tenebatur: Vadimonium igitur, si dari potuisset post iudicium, undecimviris fuisset offerendum. Sed cum hac de re

---

[1]) H. Müller. l. c., VII, 2, pg 309 falso transtulit: „Ferner hat auch der Bürgschaft zu leisten, welcher einen solchen Mörder zur Anzeige bringt." Haec falsa sunt: *κατεγγυᾶν* semper significat „vadimonia poscere". Rectissime iam locus explicatus est in H. Stephani thesauro linguae Graecae (ed. Dindorf etc., Paris., 1841), IV, 1316 s. v. *κατεγγυάω*: „hac sponsorum fide eos, qui manu caedem fecerint, obligari . . . . *κατεγγυᾶν* de actore dicitur, qui reum vadatur, *κατεγγυᾶσθαι* de reo, qui datis vadibus vadimonium promittit."

[2]) De vadimoniis cf. Lipsius, l. c., pg. 705 sq. Fusius et accuratius hac de re egit: J. Partsch, Griechisches Bürgschaftsrecht I (Leipzig u. Berlin 1909), pg. 372 sq.

[3]) cf. Jamblich., de vita Pythag., pg. 162, 6—165, 2 rec. Nauck. Petropoli, 1884). In memoriam revoces Schilleri poetae quoque carmen illud clarissimum „Die Bürgschaft" inscriptum.

[4]) Phaedo 115 D, quo loco audimus Critiam pro Socrate vadimonium dare voluisse.

nihil audiamus, illud sistendi vadimonium iudicio habito exstitisse verisimile non est[1]). Vadimonia talia sistendi dabantur Athenis, ut omnes fere putant,[2]) primum a peregrinis accusatis. Haec verisimilia videntur, quamquam confirmari non possunt.[3]) Semper vero illud vadimonium erat dandum in *εἰσαγγελίας* actione[4]), semel idem de *προβολῆς* vadimoniis refertur.[5]) Dari poterant etiam in accusationibus (*γραφαί*) *προδοσίας* et *καταλύσεως τοῦ δήμου*.[6])

Quod attinet ad rerum capitalium vadimonia pro certo est habendum Athenis homicidam accusatum ante iudicium semper fuisse liberum, ita ut Plato aliquid novi illa lege attulerit. Haec concludi possunt ex ea re, quod homicidae permissum erat post primam orationem fugae se mandare.[7]) Partschius[8]) putat ex illo legum, de quo agimus, loco concludi posse Athenis quoque homicidae dandos fuisse vades. Haec refutanda nobis videntur. Nam in iure capitali vadimonium antiquitus exstitisse verisimile non est, postea autem huic iuri tam firmo ac constanti tale aliquid additum esse maxime nobis videtur dubium. Platonis autem ille locus solus testimonium vel argumentum esse non potest.

---

[1]) Ita Partsch, l. c., pg. 379. Ad Schol. Demosth. XXII, 68 nullum argumentum talis iuris captivorum inveniri posse recte dicit Partsch Beasleium refutans (Beasley, le cautionnement dans le droit grec ancien, Bibl. de l'éc. d. hautes étud. 143, Paris 1902, pg. 58 sq.)

[2]) cf. Partsch, l. c., pg. 379 adn. 2.

[3]) Ex Antiph. V, 17 nihil concludi potest nisi peregrinos vadimoniis datis comprehendi non posse. Hanc legem autem non semper valuisse causa Mytilenaei illius ipsa demonstratur.

[4]) cf. Partsch, l. c., pg. 379.

[5]) cf. Xenoph., Hellen. I, 7, 35 (Partsch, l. c., pg. 380),

[6]) cf. Partsch, l. c., pg. 380.

[7]) cf. infra (pg. 43), Demosth. XXIII, 69; Antiph. V, 13; Pollux VIII, 117.

[8]) l. c., pg. 381: „Die Vorschriften bei Platon, leges IX, 871 D bis 872 B könnten sich an das geltende Recht angelehnt haben."

Sed cum illis Platonis legibus de vadimoniis comparari possunt abductionis praecepta, quae institutio, ut supra vidimus, in rebus capitalibus quoque, etiamsi rarissime, adhiberi poterat. Exstabat enim lex, ut qui abduceretur, statim vinciretur nisi vadibus tribus datis. Legimus hoc apud Demosth. XXIV, 144.[1]) Partsch haec in abductionibus ἐπ' αὐτοφώρῳ valuisse rectissime negat.[2]) Nos autem iam supra demonstravimus abductionem ἐπ' αὐτοφώρῳ in rebus capitalibus omnino non exstitisse.[3]) Solum eis igitur, qui abducerentur, quod locis sibi interdictis erant versati, fortasse erat facultas vadimoniis datis usque ad iudicium in libertate manendi. Et cum, ut iam vidimus, peregrini semper caede commissa abducerentur, non negamus fieri potuisse, ut hi peregrini vadimoniis datis in libertate manerent.[4]) Cives autem, qui caedem commiserant, umquam usos esse vadimoniis non putamus, cum illud ἀπαγωγῆς ἀτίμων genus revera vix accidisse verisimillimum sit.[5])

In endeixi[6]) autem eadem fere valuisse atque in eisangelia putamus. Lege quidem constitutum erat, ut

[1]) Cur vadimonia sint instituta, narrat orator in eadem oratione, in § 145.

[2]) l. c., pg. 381 sq. Hac in re dissentit a Meier-Schömann, att. Prozeß[2], pg. 776 et Beasley, l. c., pg. 50. Partsch rectissime ostendit nullo loco vadimonia huius generis posse comprobari (pg. 382). Testimonia autem principalia, quae affert hic vir doctissimus ex Antiphontis oratione quinta, mihi tam gravia non videntur. Recte enim, quod attinet ad hanc orationem, Meier-Schömann-Lipsius dixere (l. c., pg. 779) in peregrinorum causis non tam leges valuisse quam iudicum arbitrium. Praeterea ea, quae Partsch dicit in pg. 379 de peregrinorum vadimoniis, cum iis, quae dicit in pg. 382 de hac Antiphontis oratione, dissentire nobis videntur.

[3]) cf. supra (pg. 22).

[4]) Idem iam dixit C. Welsing, De inquilinorum et peregrinorum Athenis iudiciis. Monasterii Guestfalor., 1887, pg. 10, 36.

[5]) cf. pg. 24.

[6]) Haec afferimus integritatis causa, quamquam peroptime scimus endeixim in rebus capitalibus fere nulla fuisse auctoritate (cf. pg. 25).

accusatus statim comprehenderetur,[1]) sed manifestum est hoc undecimvirorum ius comprehendendi nihil fuisse nisi ius iudicii incipiendi. Quamobrem Andocides[2]) refert se in endeixi fuisse accusatum neque vades dedisse.

De eo vadimonio, quod Partsch appellat „Urteilserfüllungsbürgschaft" [3]) (vadimonium iudicio obtemperandi), perpauca scimus, sed haec nobis certa videntur: Semper vades parati esse debebant ad eius officia — atque si fugerat poenas — suscipienda, pro quo dederant vadimonium, quinetiam mortem.[4]) Quare explicatur eorum, qui pro Agorato vadimonium dederant, studium urbis relinquendae[5]): Si accusatus fugit, vadibus quoque fugiendum est, si vitam servare volunt.[6])

Sin autem accusatus postea maioris sceleris accusatus est vel si maior poena erat exspectanda quam eo tempore, quo datum erat vadimonium, nihilominus vades ad omnia illa suscipienda parati esse debebant.[7])

Nobis de vadimonio agentibus etiam mentio est facienda illius institutionis, quae appellabatur ἀνδρολήψια[8]). Apud Demosthenem XXIII, 82 refertur cognatis eius Atheniensium, qui in peregrinae civitatis finibus esset necatus, permissum fuisse e numero homicidae cognatorum tres sumere vades, ut reus a

[1]) Demosth. XXIV, 146.

[2]) I, 2.

[3]) l. c., pg. 384 sq.

[4]) cf. Andocides I, 44.

[5]) cf. Lysias XIII, 25.

[6]) Haec aliis in Graecorum civitatibus quoque valebant. cf. Schol. ad Hom., Od. VIII, 352. cf. Partsch, l. c., pg. 375, ubi narrat auctor Athenis custodes quoque, quibus effugissent homicidae, morte esse punitos.

[7]) Ita refert Demosth. XXV, 87 non multum afuisse, quin Aristogito accusaretur παρανόμων et vas coactus fuerit poenam suscipere, id est hac in causa mortem.

[8]) cf. Lipsius, l. c., pg. 266 sq.

patriae magistratibus puniretur.[1] Putamus hanc agendi rationem semper fere efficacem fuisse. Sin autem reus in patria sua non puniebatur, vades pro eo Athenis puniebantur.[2] Ab alia parte autem refert Pollux[3]) eum, qui iniuria androlepsia fuisset usus, esse punitum.

Caput V: De damnatorum suppliciis ac poenis:

Pars prima: *Φόνος ἑκούσιος*.

§ 1. De homicidiis aut morte aut exilio aeterno puniendis.

Primum homicidiorum genus a Platone quoque distinctum sunt caedes consulto factae, *οἱ φόνοι ἑκούσιοι*. A Platone quoque caedis consulto factae coargutus morte punitur et extra interfecti regionem sepelitur „propter impudentiam simulque impietatem". Haec constituuntur IX, 871 D: *ὁ δὲ ὀφλὼν θανάτῳ ζημιούσθω, καὶ μὴ ἐν τῇ τοῦ παθόντος χώρᾳ θαπτέσθω, ἀναιδείας ἕνεκα πρὸς τῷ ἀσεβεῖν.*

Etsi illa in inscriptione anni 409/8, qua pars legum Draconis est servata, leges de caedibus consulto factis desint, tamen has leges, quae a Solone susceptae[4]) minimeque mutatae etiam in quarto saeculo valebant,[5]) ex oratorum locis cognoscimus: Lys. XIII, 56: *ὑμεῖς δὲ πολλῷ χρόνῳ ὕστερον λαβόντες ἐν δικαστηρίῳ ὡς ἀνδροφόνον ὄντα, θάνατον δικαίως καταψηφισάμενοι, τῷ δημίῳ*

[1]) Hac de re compiures attulit locos C. Welsing, l. c., pg. 46 adn. 3.

[2]) cf. Lexik. Seguerian. V, 213, 30 (= J. Bekker, Anecdota Graeca I, 213, 30). Lipsius (l. c., pg. 266) hac in re grammaticos errare putat. Nobis autem omnibus perspectis, quae de Atheniensium vadibus eorumque officio scimus, ille vir doctissimus falso iudicasse videtur. Equidem puto illos grammaticorum nuntios veros esse posse, cum optime quadrent ad totum iuris Attici usum.

[3]) VIII, 41; 50.

[4]) cf. Plut. Sol. 17. Aristot. *Ἀθην. πολ.* VII, 1.

[5]) Antiph. V, 11. Andoc. I, 81. Demosth. XX, 158.

παρέδοτε, καὶ ἀπετυμπανίσθη[1]. Homicida igitur Athenis morte puniebatur.[2]) In abductionis quoque genere, quod rarissime in caedibus adhibitum putamus, mors erat poena.[3]) De ephegesi et endeixi hoc loco vix verba sunt facienda.[4])

Ut vero homicida necatus extra fines regionis eius, quem ipse interfecerat, sepeliretur, hac de re in iure Attico nihil erat praescriptum. Haec a Platone postulantur illas ob religiones, quibus maximam philosophus dat auctoritatem.

Sed Plato leges Atticas una in re moderatus est: Athenis fortuna opesque homicidae publicabantur etiamsi fugerat.[5]) Hac cum lege Attica Plato minime consentit: Dicit enim publicari cuiusquam bona haud convenire civitati, in qua eaedem semper esse debeant sortes singulorum civium (IX, 855 A): *δημόσια δὲ χρήματα οὐδενὸς τῶν τοιούτων τῇ πολιτείᾳ πρέπον ἂν εἴη γίγνεσθαι, ἐν ᾗ δεῖ τοὺς αὐτοὺς ἀεὶ καὶ ἴσους ὄντας διατελεῖν κλήρους.* Eadem sequuntur e philosophi illo postulato, ut nemo ex ea re, quod scelesto sit cognatus, detrimentum capiat (IX, 855 A): *παισὶ δὲ καὶ γένει, ἐὰν φύγωσι τὰ πατρῷα ἤθη, κλέος ἔστω καὶ λόγος ἔντιμος λεγόμενος, ὡς εὖ τε καὶ ἀνδρείως εἰς ἀγαθὸν*

[1]) Leges capitales fuisse vetustissimas ea quoque re demonstratur, quod exstabant *ἐξηγηταί*, qui eas explicabant. cf. Isocr. IV, 40. Plato, Eutyphr. 4 C sq. [Demosth.] XLVII, 68 sq. cf. Ehrmann, Iuris sacri Attici interpretes, Relig. Vers. u. Vorarbeit., 1908.

[2]) Eadem affirmantur multis aliis locis, ita Lys. I, 50 etc. In Attica is, qui accusaverat, aderat, cum reus necabatur. cf. Demosth. XXIII, 69.

[3]) De mortis poena eorum, qui abductione arguebantur, conferas hos locos: Aesch. I, 96. Demosth. XXIV, 65. Aristot., *Ἀθην. πολ.* LII, 1. Lyc., 121. De aliis locis (Lyc. 65; Isocr. XX, 6; Demosth. XXIV, 113. Harpocr. s. v. *ἀνδραποδίστα)* cf. Lipsius, l. c., pg. 330, adn. 46.

[4]) His quoque institutis adhibitis mortem fuisse poenam confirmatur his locis: Lys. VI, 15. Demosth. XX, 156, XXV, 92. Fortasse hic quoque afferri potest Demosth. XXIII, 31. Ad hunc locum conferas, quae dixit Lipsius, l. c., pg. 388, adn. 77.

[5]) cf. Demosth. XXI, 43. Antiph. V, 13. Lysias I, 50.

ἐκ κακοῦ διαπεφευγότων. (IX, 856 C): *ἑνὶ δὲ λόγῳ πατρὸς ὀνείδη καὶ τιμωρίας παίδων μηδενὶ ξυνέπεσθαι.* Patris ergo opprobria et supplicia liberorum nullum consequantur una exceptione: Si enim et pater alicuius et avus et proavus capitis poena multati sunt. Tum haec valeant (IX, 856 D): *πλὴν ἐάν τινι πατὴρ καὶ πάππος καὶ πάππου πατὴρ ἐφεξῆς ὄφλωσι θανάτου δίκην· τούτους δὲ ἡ πόλις ἔχοντας τὴν αὑτῶν οὐσίαν, πλὴν ὅσον κατεσκευασμένου τοῦ κλήρου παντελῶς*[1], *εἰς τὴν αὑτῶν ἀρχαίαν ἐκπεμπέσθω πατρίδα καὶ πόλιν.* Hac quoque re Plato operam dat, ut iuris capitalis Attici leges maiorem ad humanitatem perducat.

Sin autem homicida fugerit nec iudicium subire voluerit, in perpetuum exterminetur: cuiusque vero, qui eum in necati regione inveniet, erit eum interficere vel magistratibus tradere (871 D): *φυγὼν δὲ καὶ μὴ θελήσας κρίσιν ὑποσχεῖν φευγέτω ἀειφυγίαν· ἐὰν δέ τις ἐπιβῇ που τῶν τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας, ὁ προστυχὼν πρῶτος τῶν οἰκείων τοῦ ἀποθανόντος ἢ καὶ τῶν πολιτῶν ἀνατὶ κτεινέτω, ἢ δήσας τοῖς ἄρχουσι τῶν τὴν δίκην κρινάντων κτεῖναι παραδότω.* Eadem Attico quoque in iure constituta erant. Legimus in Dracontis legibus in paragr. VII:

v. 30. */τὸς δὲ ἀνδροφόνος ἐχσεῖναι ἀποκτένεν καὶ ἀπάγεν ἐν/ τε̃/ι/ ἐμε/δ-*

v. 31. */απε̃ι, λυμαίνεσθαι δὲ μὲ, μεδ' ἀποινα̃ν, ε̃ διπλο̃ν ὀφέλεν hόσ/ο/ν ἂν κ-*

v. 32. */αταβλάφσει* . . . .

Restitutus est hic locus ex Demosth. XXIII, 28.[2]

[1] *πλὴν ὅσον . . . παντελῶς.* Hunc locum haud facilem perspectu ita explicamus: „Außer so viel [seil. *δεῖ* nötig ist] zur völligen Sicherstellung des Erbloses". (Müller (l. c., VII, 2, pg. 288) tradit: „soviel nach Berichtigung des Erbloses davon übrig bleibt." Astius (l. c., VII, pg. 165): „sorte sola plane excepta".

[2] Apud Demosthenem sequuntur haec verba: *εἰσφέρειν δὲ τοὺς ἄρχοντας ὧν ἕκαστοι δικασταί εἰσιν, τῷ βουλομένῳ, τὴν ἡλιαίαν διαγιγνώσκειν.* Fieri non potest, ut haec in Dracontis lege steterint, cum illius temporibus iudicium populi non exstaret. Quomodo autem haec legis paragraphus sit terminanda, nescia-

Sed exstat nihilominus differentia quaedam inter ea, quae Plato et ius Atticum hac de re constituebant. Athenis enim homicidae etiam post primam defensionem fugere poterant.[1] Haec in Platonis legibus constitui non poterant, quod, ut supra demonstravimus, utrique parti singulae orationes solae attributae erant. Secundum Platonem igitur reo nihil est nisi facultas ante iudicium fugiendi. Fortunas vero publicari hac quoque condicione Platonem vetuisse manifestum est.

Adiectio „*τῆς τοῦ φονευθέντος χώρας*" conclusionem permittit philosophum homicidam exulem extra regionem necati versantem eadem ratione defendi velle atque civem innocentem. Haec recta esse videmus ex iis, quae exstant IX, 855 C: *ἄτιμον δὲ παντάπασιν μηδένα εἶναι μηδέποτε μηδ' ἐφ' ἑνὶ τῶν ἁμαρτημάτων, μηδ' ὑπερορίαν φυγάδα*[2]). Haec quoque in re Plato leges

mus. cf. etiam Dinarch. I, 44. Demosth. XXIII, 31. Hermann-Thalheim (l. c., pg. 51) putant antiquissimis temporibus in Atheniensium iure licuisse homicidam iniuria redeuntem necare, postea autem legem ita moderatam esse, ut cuilibet civium nihil licuisset nisi reum iudicibus — et ita morti quoque — tradere (cf. Philippi, l. c., pg. 312).

[1] Demosth. XXIII, 69; Antiph. V, 13; Pollux 117; 99.

[2] Hic locus difficillime explicari potest. Primum enim exstat quaestio, quomodo explicanda sint verba „*ὑπερόριον φυγάδα*". Possunt esse et accusativi subiectivi ad *μηδένα* explicandum et accusativi praedicativi. Si essent accusativi praedicativi, supplenda essent verba *μηδένα* et *εἶναι* ex antecedentibus. Ritter (Commentar, pg. 268 sq.) locum explicat hac ratione: „Niemand soll auf Lebenszeit aus dem Gebiete des Staates verbannt sein. Denn wenn einer nicht unverbesserlich ist, so kann man ja ihn auch schließlich in der Heimat dulden; der unverbesserliche Verbrecher aber hat den Tod verdient. Warum soll man ihm die *δίκη*, die für ihn selbst ein Segen ist (862 E) nicht zu teil werden lassen? Warum soll man andere damit plagen, daß man ihn über die Grenze weist und ihnen zuschickt?" Ritter ipse haud nescit huic explicandi rationi multos obstare locos, quibus exilium aeternum poena postulatur (876 E sq., 876 C, 871 D, 735 E). Sed ut Ritter demonstrat (pg. 269), etiam aliorum explicationi, qui dicunt *ὑπερόριον φυγάδα* subiectivum esse accusativum, multae obstant difficultates. — Quid autem significat *ἄτιμον*? Fr. Astius in lexic. Platonico (Leipzig 1835—38) *ἄτιμον* circumscribit voce „im-

Atticas sequitur. Iam in Dracontis legibus invenimus hanc (§ VI):

v. 26: . . . . *ἐὰν δέ τις/ τ-*
v. 27: *ό/ν ἀνδροφόνον κτένει ἒ αἴτιος ἐι φόνο ἀπεχόμε-*
νον ἀγορᾶς ἐφ/ο-
v. 28: *ρί/α/ς /καὶ ἄθλον καὶ ἱερῶν ἀμφικτυονικῶν, hόσπερ*
τὸν Ἀθεναῖ/ον /κ-
v. 29: */τέναντα ἐν τοῖσ αὐτοῖς ἐνέχεσθαι. διαγιγνόσκεν*
δὲ τὸς ἐφ/έτα/ς.

Restitutus est locus secundum Demosth. XXIII, 37.[1]) Etiam in paragraphis sequentibus huius orationis agitur hac de lege (ita in § 38).

§ 2. *Βούλευσις φόνου ἑκουσίου.*

Legislatori iusto non solum ei, qui ipsi aliquem vita privaverant, erant puniendi, sed etiam ei, qui auctores erant actionis, quae mortis homini fuit causa.

punitum" eademque explicandi ratio invenitur in H. Stephani thesauro linguae Graecae, s. v. Praeterea item explicavit scholiasta ad locum, qui vocem explanavit verbo „*ἀτιμώρητον*". Sed hunc sensum illi verbo inesse nullo alio loco confirmari potest.

Equidem hunc locum explicarim hac ratione: *ἐπιφόριον φυγάδα* est accusativus subiectivus. His verbis philosophus dicit haec: „Vollkommener Atimie (d. h. Atimie + Vermögenseinziehung) soll überhaupt keiner verfallen, bei gar keinem Vergehen, auch der nicht, der über die Grenze geflüchtet ist." Verbis *ἄτιμον δὲ παντάπασι μηδέποτε* indicatur fortunarum confiscatio. Secundum Platonem fortunae exulis semper cognatis sunto. cf. Andoc. I, 74, 75, quo loco simili ratione verbis „*οἱ παντάπασι ἄτιμοι*" ei nominantur, qui „*τὰ σώματα ἄτιμοι ἦσαν, τὰ δὲ χρήματα εἶχον*". Nostro, de quo agimus, loco verba „*οἱ παντάπασι ἄτιμοι*" tantum usurpantur sensu ampliore.

Hac explicandi ratione accepta etiam optimus fit totius loci inde a pg. 855 C. ordo ac compositio. Agit enim Plato secundum hunc ordinem primum de poenis nimis magnis, appendix huius capitis affertur, qua via sine magnis multis puniri possit reus. Deinde de absoluta *ἀτιμία*, et hic quoque commemoratur, quomodo aliae poenae dentur.

1) Animadvertas caedes consulto factas, de quibus hac in legis parte agatur, anno 409/8 quoque ante ephetarum iudicium esse diiudicatas, quamquam iam tum omnes caedes consulto factae ab areopago iudicarentur. Hunc esse errorem eorum, qui Dracontis leges capitales illo anno iterum publicabant, pro certo habemus.

In primis vero legislatoris erat eum severissime punire, qui alium necare studuerat nulla re a se ipso facta, nisi quod esset, quem nostrates nominant „der intellektuelle Urheber", ergo, ut ita dicamus, „auctor caedendi".

Plato hac quoque de re leges dat (IX, 872 A): *ἐὰν δὲ αὐτόχειρ μὲν μή, βουλεύσῃ δὲ θάνατόν τις ἄλλος ἑτέρῳ καὶ τῇ βουλήσει τε καὶ ἐπιβουλεύσει ἀποκτείνας αἴτιος ὢν καὶ μὴ καθαρὸς τὴν ψυχὴν τοῦ φόνου ἐν πόλει ἐνοικῇ, γιγνέσθων καὶ τούτῳ κατὰ ταὐτὰ αἱ κρίσεις τούτων πέρι, πλὴν τῆς ἐγγύης, τῷ δὲ ὀφλόντι ταφῆς τῆς οἰκείας ἐξέστω τυχεῖν, τὰ δὲ ἄλλα κατὰ ταὐτὰ ὡσαύτως τῷ πρόσθεν ῥηθέντι περὶ αὐτὸν γιγνέσθω.*

Si quis ergo non sua ipse manu interfecit, sed fuit auctor caedendi, iudicium de hoc quoque eadem ratione fiat, excepto vadimonio. Condemnato propriam liceat sepulturam nancisci.

In iure Attico oratorum temporibus auctor caedendi *(ὁ βουλεύσας)* et homicida vel, si mavis, auctor caedis *(ὁ χειρὶ ἐργασάμενος, ὁ αὐτόχειρ)* opponuntur. Poena utriusque erat eadem.[1]) Hanc legem non semper in iure Attico valuisse nobis certum videtur.[2]) Areopagi vel iudicii, quod in areopago iudicabat, erat quidem *ἡ γραφὴ τραύματος ἐκ προνοίας*[3]), id est corporis laesionis necandi consilio factae, sed leges capitales primo in eum solum sunt factae, qui sua ipse manu necaverat vel necare temptaverat.[4]) Hunc contra de-

1) Andoc. I, 94. Antiph. VI, 16; 19. Antiph. tetral. Γ, β, 5. Aristot., rhetor. I, 7, 1364 a, 19. Andoc. II, 20. Antiph. I, 26. Lys. III, 42. Auctorem caedendi et caedis item esse punitos his locis confirmatur: Aeschin. II, 117. Demosth. XIX, 21.

2) Lipsius, l. c., pg. 124 sq.

3) Aristot., Ἀθην. πολ., 57, 3. Multi alii loci exstant, qui eadem testantur, ita Demosth. XL, 32.

4) Lipsius (l. c., pg. 124, adn. 11) in verbis Aristotelicis (57, 3) „*φάρμακα δοὺς ἐάν τις ἀποκτείνῃ*" Participium *δούς* magna esse auctoritate rectissime putat contra Gleue, de homicidarum in areopago Atheniensi iudicio, (Götting., 1894), pg. 32 et Passow, de crimine *βουλεύσεως* (Lips., 1886), pg. 32.

factum legislatores, cum mox sentirent, quid deesset, pugnaverunt non accusatione propria βουλεύσεως instituenda, sed constituendo, ut auctor caedendi eadem ratione puniretur, qua auctor caedis. Itaque auctor caedendi tantum φόνον accusari poterat.[1]) Sequitur, ut duo genera harum βουλεύσεως accusationum severissime sint separanda: βούλευσις φόνου ἑκουσίου et βούλευσις φόνου ἀκουσίου. Primum genus actum est ab areopagi consilio, de secundo Palladii iudicium iudicabat.[2]) Sola βούλευσις illa φόνου ἑκουσίου hic afferri potest ad Platonis locum illustrandum: Plato quoque poscit, ut caedendi auctor item puniatur atque is, qui ipse scelus commiserit, sed addit πλὴν τῆς ἐγγύης, τῷ δὲ ὀφλόντι ταφῆς τῆς οἰκείας ἐξέστω τυχεῖν. Haec cum iure Attico comparantes nihil simile invenimus, quinetiam nostra aetate miramur, quod Plato ei, qui ignavia commotus non ipse caedem fecit, sepulcrum in patria promiserit. Sed haec e religionibus illis, quae sunt fundamentum totius iuris capitalis apud Platonem,[3]) perfacile explicari possunt: Auctor enim caedendi ipse sanguine pollutus non est. Quamobrem animae interfecti incommodo esse non potest. Ergo non est, cur ei sepulcrum in patria non detur. — Ex verbis autem „πλὴν τῆς ἐγγύης" mea quidem sententia haec sequuntur: Auctori caedendi desit facultas in libertate vivendi vadimonio dato, quoad iudicium habeatur. Hoc quoque optime a Platone iubetur. Nam eum, qui tam fuit scelestus, ut alium auctoris caedis consulto faceret, vadibus relictis fugiturum esse verisimillimum erat. Ut igitur vades illos tueatur, legislator haec addidit.

[1]) Hoc primus cognovit J. A. Heikel, Ueber die sogenannte Βούλευσις in Mordprozessen (Acta Societ. Scient. fennicae), Helsingfors, 1886. cf. fabulam apud Platonem in Eutyphr. 4 sq. narratam.

[2]) Lipsius, Jahresber. f. d. klass. Altert. XV (1878), pg. 289 sq.

[3]) cf. leges 870 D E. 872 C D E. 873 A. Conferas etiam huius opusculi caput primum. §§ 2 et 3.

Athenis de βουλεύσεως φόνου ἑκουσίου crimine iudicabatur ab areopago,[1]) ut iam supra vidimus. Hic status paulo ante Aristotelis librum de Atheniensium republica editum mutatus est. Haec elucent ex eius verbis in cp. 57, 3: τῶν δ' ἀκουσίων καὶ βουλεύσεως κἂν οἰκέτην ἀποκτείνῃ τις ἢ μέτοικον ἢ ξένον, τούτῳ δὲ ἐπὶ Παλλαδίῳ.

Quo ex loco concluserit quispiam semper de βουλεύσεως crimine in Palladio esse actum.[2]) Haec vero mutatio non diu ante Aristotelis libellum facta esse potest, nam Dinarchus orator secundum Harpocrationem[3]) areopagum affert iudicium βουλεύσεως.

§ 3. *De peregrinorum metoecorumque caedibus.*

Ea, quae a Platone constituta sunt de homicida puniendo, etiam fiant „peregrinis ad peregrinos civibusque et peregrinis inter se et servis quoque adversus servos in caede tam propria manu facta quam per insidias perpetrata, vadimonio excepto (IX, 872 AB)": τὰ αὐτὰ δὲ ἔστω ταῦτα ξένοισί τε πρὸς ξένους καὶ ἀστοῖσι καὶ ξένοις πρὸς ἀλλήλους, δούλοις δὲ αὖ πρὸς δούλους, τῆς τε αὐτοχειρίας πέρι καὶ ἐπιβουλεύσεως, πλὴν τῆς ἐγγύης.[4])

[1]) cf. Antiph. I, 22, ibid. 3 una cum Wilamowitz, Hermes XXII (1887), pg. 200. cf. etiam Lipsius, l. c., pg. 126, adn. 18. Lysias X, 31. (Lipsius, pg. 126 sq.); XXVI, 12. Hunc locum hic esse afferendum Lipsius demonstrat l. c., pg. 127). cf. Demosth. LIV, 25.

[2]) Wilamowitz (Aristoteles und Athen. I, pg. 252) quidem putabat verbo ἀκουσίων iudicari non omnia βουλεύσεως crimina a Palladio esse diiudicata. Sed recte Lipsius, l. c., pg. 126 monet tum crimen φόνου ἑκουσίου βουλεύσεως in causis areopago agendis deesse non posse. cf. Gleue, l. c., pg. 51. — Orationum, quae in auctores caedendi sunt habitae, exstant hae: Antiph. I. Lysias X, XXVI. Demosth. LIV. cf. Lipsius, l. c., pg. 127.

[3]) s. v. βούλευσις. Ex hoc loco concludi posse putamus Isaeum de βούλευσις φόνου ἀκουσίου egisse.

[4]) Id est: Solus ὁ αὐτόχειρ ποιήσας vadibus datis in libertate usque ad iudicium vivere potest. Verba enim „πλὴν τῆς ἐγγύης" ita esse interpretenda elucet ex iis, quae sequuntur: ταύτην δέ, καθάπερ εἴρηται, τοὺς αὐτόχειρας κατεγγυᾶσθαι.

Quibus praeceptis Plato maxime ab iure Attico digreditur. Nam Athenis, si quis aliquem necaverat, qui non erat civis, a Palladio exilio puniebatur.[1] Confer: Aristot., Ἀθην. πολ. 57, 3. Schol. ad Aeschin. II, 87[2]), Xenoph. de republ. Athen. I, 16.

Dubitari autem nequit, quin peregrini φόνου rei fieri potuerint; respice quaeso Antiphontis orat. quintam, qua Mytilenaeus quidam defenditur.[3]) Quomodo hae causae specialiter sint actae, nescimus, sed non in areopago esse actas cum Meußio, ut supra diximus,[4]) pro certo habemus. C. Welsing[5]) se contra hanc Meußii sententiam convertit, sed ea, quae nisus Antiphontis loco[6]) affert, nobis non persuadent itemque non placent, quae ipse conclusit hisce verbis[7]): „Credi potest etiam has causas delatas esse ad polemarchum, sed ab hoc archonti regi traditas." Hoc loco, quo de peregrinorum, qui civem necaverant, poenis agimus, conferas ea quoque, quae diximus de androlepsiae institutione.[8])

Eos quoque, qui metoecos necaverant, exilio esse punitos, solum scimus e quarto lex. Segueriano,[9]) sed hoc testimonium pro certo est habendum, primum

---

1) De peregrini et metoeci caede ulciscenda non eandem valuisse legem atque de civis elucet e Demosth. XXIII, 23. cf. C. Welsing, l. c., pg. 48. Ea quoque conferas, quae idem dicit auctor pg. 53: „ea inter cives et inquilinos peregrinosque intercedebat differentia, ut de peregrinis et inquilinis etiam voluntaria caede occisis in Palladio res ageretur."

2) Huius testimonii fidem ante Aristotelem inventum in dubium vocabant nonnulli viri docti (Philippi, l. c., pg. 51; Herrlich, Die Verbrechen gegen das Leben nach attischem Recht, Progr. Berlin 1883, pg. 13 sq.). Sed iam Welsing (l. c., pg. 49) eos refutavit.

3) Antiph. V, 9, 16, 85, 90, 94.

4) cf. huius opusculi pg. 23.

5) l. c., pg. 45, adn. 4.

6) V. 90.

7) l. c., pg. 46.

8) cf. huius opusculi pg. 39. cf. Welsing, l. c., pg. 46, adn. 3.

9) 194, 11 (= J. Bekker, Anecdota Graeca, I, pg. 194, 11).

quod de metoecis iudicaretur in Palladio[1]), deinde quod metoecis quibusdam honoris causa ius daretur, ut a caedibus eadem ratione essent defensi qua cives ipsi.[2])

Haec quamquam non sunt multa, nobis sufficiunt ad intelligendum, quanta cum humanitate Plato leges constituerit et quanta cum constantia ac perseverantia illas religiones, quas fundamentum censet iuris capitalis, sequatur. Ante deos enim omnes necatorum animae sunt pares. Quamobrem homicida quoque metoeci vel peregrini pariter est puniendus atque civis Atheniensis.

§ 4. De caedibus in servos et a servis commissis.

Hac cum humanitate philosophus eo procedit, ut servum quoque a caede cuiusque generis eadem tueatur ratione atque liberum. Si quis servum interemit, qui nullam intulit iniuriam, timore commotus, ne turpia et mala ipsius facta indicet vel ob aliam huius modi causam, eadem ratione ac si civem interfecisset, necetur (872 C): ἐὰν δέ τις δοῦλον κτείνῃ μηδὲν ἀδικοῦντα, φόβῳ δὲ μὴ μηνυτὴς αἰσχρῶν ἔργων καὶ κακῶν αὐτοῦ γίγνηται, ἢ τινος ἕνεκα ἄλλου τοιούτου, καθάπερ ἂν εἰ πολίτην κτείνας ὑπεῖχε φόνου δίκας, ὡσαύτως καὶ τοῦ τοιούτου δούλου κατὰ τὰ αὐτὰ ἀποθανόντος οὕτως ὑπεχέτω. E caedis causis a Platone IX. 870 A sq. allatis[3]) pe-

---

1) cf. locos in pg. 16 allatos, praeterea Demosth. LIX, 9. Ad hunc locum cf. Busolt, Griech. Staats- und Rechtsaltertümer², pg. 273.

2) cf. Demosth. XXIII, 89: Agitur quidem hoc loco magis generaliter de εὐεργέται τῆς πόλεως (cf. § 88), sed quis negabit metoecos quoque in horum numero esse potuisse? — cf. deinde C I A II, 115 (= Dittenberger S I G³, 228, v. 35 sq.). Confitemur hunc locum non ita bene huc quadrare, cum agatur de Arryba Molossorum rege patria expulso, quem metoecum Athenis vixisse non certe dici potest. De Meieri (oposcul. academ. II, 185), Thalheimii (Griech. Rechtsaltertümer², pg. 39, adn. 1) sententiis refutandis cf. quae dixit Lipsius, l. c., pg. 605, adn. 17.

3) τὸ μὲν δὴ μέγιστον ἐπιθυμία κρατοῦσα ψυχῆς ἐξηγριωμένης ὑπὸ πόθων. Accuratius hac de causa agit IX. 870 A B C, pergit philo-

cuniae atque honoris cupiditas et invidia hic sunt omittendae. Ex ea autem re, quod tertia causa, id est metus iudicii a Platone affertur et additur *ἢ τινος ἄλλου ἕνεκα τοιούτου* sequitur, ut omnino caedes servi pariter sit tractanda ac liberi.

Quem locum obtinebant servi in iure capitali Attico?

Ex iis, quae iam supra de metoecorum peregrinorumque iure diximus, possumus iam concludere eum, qui servum necaverit, non severius esse punitum quam qui unum ex illis interfecerit, id est exilio. Addendum est Atheniensibus servos nihil fuisse nisi instrumenta, quasi partem suppellectilis anima praeditam.[1]) His cognitis illa Hermanni-Thalheimii sententia[2]) servi homicidam Athenis item esse necatum atque eum, qui liberum interfecisset, maxime dubia videtur. Afferunt illi viri doctissimi ad sententiam suam comprobandam Lyc. in Leocr., 65: *οὐδὲ τὸν μὲν οἰκέτην ἀποκτείναντα ἀργυρίῳ ἐζημίουν, τὸν δὲ ἐλεύθερον εἶργον τῶν νόμων, ἀλλ' ὁμοίως ἐπὶ πᾶσι καὶ τοῖς ἐλαχίστοις παρανομήμασι θάνατον ὥρισαν εἶναι τὴν ζημίαν.* Hoc autem loco orator maxima superlatione usus[3]) verba facit de legislatoribus antiquis, de quibus ipse accuratius instructus non est.[4]) Antiphontis quoque locus V, 48[1]) nihil comprobat. Hoc loco nihil dicitur nisi in servorum quoque homicidas iudicium haberi (*ἴσον δύναται* i. e. „idem valet"). Agitur hac in causa de servis ab alieno quodam necatis. Pro his dominum esse potuisse accusatorem pro certo habemus (*ἐστὶν ὁ τιμωρήσων*). Nam servi ipsi familiam non habent legalem, dominus (*κύριος*) pro eis causas ante iudices agit. Sed quid fit, si servus a domino necatur? Tum deest omnino accusator. Sed cum nihilominus ius sacrum esset laesum sanguine polluto, servi homicidae quoque expiationes sunt faciendae et piacula danda.[2]) Neminem vero sine causa suum servum necasse facile intellegitur, cum servi fuerint bona magni pretii. Is, qui unum ex iis interfecerat, sibi ipsi maximum intulit detrimentum.[3])

His omnibus, quae attulimus, oratorum testimoniis obstant Euripidis verba in Hecubae tragoedia, v. 291 sq.:

> *νόμος δ' ἐν ὑμῖν τοῖς τ' ἐλευθέροις ἴσος*
> *καὶ τοῖσι δούλοις αἵματος κεῖται πέρι.*

Id est: Apud vos (Graecos) servi atque liberi pari utuntur iure capitali. Sed in animo teneas hunc esse poetam, qui haec verba faciat de Graecia heroïca. Solo hoc testimonio nihil comprobari potest. Nam scholia his verbis addita[4]) ex Euripidis versibus ipsis esse derivata pro certo habemus.

---

sophus 870 C hisce verbis: *δεύτερον δὲ φιλοτίμου ψυχῆς ἕξις, φθόνους ἐντίκτουσα χαλεποὺς συνοίκους μάλιστα μὲν αὐτῷ τῷ κεκτημένῳ τὸν φθόνον, δευτέροις δὲ τοῖς ἀρίστοις τῶν ἐν τῇ πόλει. τρίτον δὲ οἱ δειλοὶ καὶ ἄδικοι φόβοι πολλοὺς δὴ φόνους εἰσὶν ἐξειργασμένοι, ὅταν ἤ τῳ πραττόμενα ἢ πεπραγμένα, ἃ μηδένα βούλονταί σφισιν ξυνειδέναι γιγνόμενα ἢ γεγονότα.*

1) cf. Aristot., pol. I, 4, pg. 1253 B.

2) Hermann-Thalheim, Lehrb. d. griech. Rechtsaltert.[4] 1895, pg. 39, adn. 1.

3) Fortasse hoc loco reminiscaris Lycurgum Dracontis leges sanguine scriptas dicere.

4) cf. Lipsius, l. c., pg. 605, adn. 17. Hoc cum iudicio aliud eiusdem viri doctissimi de hoc loco (pg. 330, adn. 46) bene coniungi non posse videtur. Dicit enim hunc Antiphontis locum ad abductionem solam pertinere posse. Lycurgus revera nihil dicit nisi verba generalia.

1) *καιτοὶ οὐδὲ οἱ τοὺς δεσπότας ἀποκτείναντες, ἐὰν ἐπ' αὐτοφώρῳ ληφθῶσιν, οὐδ' οὗτοι ἀποθνήσκουσιν ὑπ' αὐτῶν τῶν προσηκόντων, ἀλλὰ παραδιδόασιν αὐτοὺς τῇ ἀρχῇ κατὰ νόμους ὑμετέρους πατρίους. εἴπερ γὰρ μαρτυρεῖν ἔξεστι δούλῳ κατὰ τοῦ ἐλευθέρου τὸν φόνον, καὶ τῷ δεσπότῃ ἂν δοκῇ, ἐπεξελθεῖν ὑπὲρ τοῦ δούλου καὶ ἡ ψῆφος ἴσον δύναται τῷ δοῦλον κτείναντι καὶ τῷ ἐλεύθερον, εἰκός τοι καὶ ψῆφον γενέσθαι περὶ αὐτοῦ ἦν, καὶ μὴ ἄκριτον ἀποθανεῖν αὐτὸν ὑφ' ὑμῶν.*

2) cf. Antiph. VI, 4. Aliis vero locis, quibus audimus de servis consulto necatis, nihil inveniri potest pro illa Hermanni sententia, ita non ex Isocr. XII, 181.

3) cf. Demosth. XVII, 3.

4) cf. E. Schwartz, Schol. Euripidea, I. pg. 34.

Nonnulla mihi sunt addenda de Darestii sententia, qui in § 9 legum Dracontis de servorum condicione actum fuisse putat. Scribit enim ille vir doctus [1]) in § 9 .... *καὶ κατὰ ταὐτὰ φόνο δίκας εἶναι δοῦλον κτέναντι ἢ ἐλεύθερον.* At exstant in lapide hac solum litterae:

v. 26: .... desunt 14 litterae .... *ε ἐλευθ-*
v. 27: *ε/ρ/ο* .... desunt 12 litterae ..... *ομενο* [2])

Dittenberger [3]) adnotat: „haec conicias ad alteram eiusdem formulae partem referenda esse" et reicit ad legem, quam Demosthenes in orat. XXIII, 53 refert.[4]) Sed hanc legem in lapide fuisse non posse ipse demonstrat verbis: „at certe vocis *ἐλευθ* reliquiae propter antecedens E huc pertinere non possunt." Quamobrem Dareste hoc supplementum rectissime refutavit,[5]) sed ea, quae ipse attulit, recta esse negamus atque pernegamus. Legimus apud Darestium[6]) haec: „De plus la restitution de la ligne 37 ne laisse pas de place au doute: il faut donc ici une opposition entre l'homme libre et l'esclave".

At respice totius legis dispositionem:

pars I: *φόνος ἑκούσιος* (deest in titulo).
pars II: *φόνος ἀκούσιος*.
1. poena (= § 1 Darestii).
2. *αἴδεσις* (= § 2).
pars III: translatio Dracontis legum in crimina temporum pristinorum (= § 3).
pars IV: interdictio (= § 4).

[1]) Recueil des inscript. juridiques grècques, II, 1 5, 8.

[2]) Litterae *ομενο* sunt pars novae legis.

[3]) S I G² I, pg. 89, adn. 22.

[4]) *ἢ ἐπὶ δάμαρτι ἢ ἐπὶ μητρὶ ἢ ἐπὶ ἀδελφῇ ἢ ἐπὶ θυγατρὶ ἢ ἐπὶ παλλακῇ, ἣν ἂν ἐπ᾽ ἐλευθέροις παισὶν ἔχῃ, τούτων μὴ φεύγειν κτείναντα* ....

[5]) „Il est impossible comme y avait d'abord pensé Dittenberger de retrouver aux lignes 36 et 37 les exceptions compromises dans la seconde partie de la loi sur le meurtrier involontaire citée par Demosth. XXIII, 53. La lecture *ε ἐλευθ* est donnée comme certaine par Köhler," cf. Hermes II, pg. 27 sq.

[6]) l. c., pg. 9.

pars V: = Darestii § 5. Quae hic fuerint constituta, non satis certe constat.[1])
pars VI: ius homicidae, qui versatur
1. extra Atticam (= § 6).
2. intra Atticam (= § 7).
pars VII: *φόνος δίκαιος*:
1. in se defendendo (= § 8).
2. in ? (= § 9).
3. in se defendendo (= § 10).
pars VIII: leges in eum, qui has leges capitales mutare conabitur.

Hac ex dispositione concludendum nobis videtur
eo loco, quo vult Darestius, legem de servorum iuri-
bus turbasse totum legum ordinem. Nos putamus hac
in paragrapho aliquid fuisse de caede iusta in adul-
teros, ergo simile quid eis, quae supplere voluerat
iam Dittenberger. Sed accipiamus recte iudicasse Da-
restium hac in paragrapho servos et liberos fuisse
oppositos. Quis dicit infuisse illa, quae supplevit ille
vir Franco-Gallus?[2]) Hanc ergo Darestii restitutionem
nimis incertam mittamus.

Dubium esse non potest, quin leges maxima cum
severitate eos servos puniverint, qui liberum neca-
verant. Plato quoque hoc crimen severissimis poenis
multari iubet. Si enim servus liberum sponte, sive
propria manu sive consilio dato, interfecit et condem-
natus est, carnifex eum ducat ad interfecti sepulcrum
et tot plagas ei infligat, quot accusator iusserit, et si
verberatus adhuc vivit, interficiat (IX, 872 B C): *ἐὰν*

[1]) Koehler iudicavit hic supplendum esse ex Demosth. XLVII,
72. Dareste iam recte in eum dixit (l. c., pg. 7): „Rien n'est
moins certain et nous retiendrons seulement de ce passage la
mention d'un serment, dont il a été parlé au § 2 de la loi de
Dracon, ligne 16." Quamquam concedimus supplementa huius
loci hac ratione fieri non posse, tamen putamus hac in para-
grapho de cognatorum officio persequendi egisse legislatorem.

[2]) Ne hoc quidem constat, fueritne ante *ἐλευθ-* littera *ε*
aut *η*.

δὲ δοῦλος ἐλεύθερον ἑκών, εἴτε αὐτόχειρ εἴτε βουλεύσας, ἀποκτείνῃ καὶ ὄφλῃ τὴν δίκην, ὁ τῆς πόλεως κοινὸς δήμιος ἄγων πρὸς τὸ μνῆμα τοῦ ἀποθανόντος, ὅθεν ἂν ὁρᾷ τὸν τύμβον, μαστιγώσας ὁπόσας ἂν ὁ ἑλὼν προστάττῃ, ἐάνπερ βιῷ παιόμενος ὁ φονεύς, θανατωσάτω.

Quomodo Athenis servus, qui liberum necavit, sit punitus, omnino nescimus. Sed pro certo haberi potest eum illic quoque maxima cum severitate esse punitum, ita ut Plato nihil novi postulaverit.

§ 5. *De cognatorum homicidiis.*

His omnibus praeceptis de homicidis puniendis Plato addit nonnulla specialia de iis, qui consanguineos necaverint. In primis ab hoc scelere maxime illae religiones homines retineant. Putanto enim sibi olim eandem fore sortem[1], qua cognatos illos ipsi vita privaverint. Si quos vero infelix casus corripuerit, ut patris vel matris vel fratrum vel liberorum animam consulto et sponte audeant corpore privare, leges illae de poenis homicidarum valeant. Ita interdictiones locorum consuetorum et vadimonia sint eadem. Sin autem aliquis huiusmodi caedis convictus fuerit, iudicum ministri et magistratus necatum in trivium constitutum extra urbem eiciant nudum omnesque magistratus lapides in mortui caput iaciant et ita expient totam civitatem. Deinde ad regionis fines deportatum proiciant ex lege insepultum (873 A, B): εἰ δέ τινας οὕτως ἄθλια συμφορὰ καταλάβοι, ὥστε πατρὸς ἢ μητρὸς ἢ ἀδελφῶν ἢ τέκνων ἐκ προνοίας ἑκουσίως ψυχὴν τολμῆσαι ἀποστερεῖν σώματος, ὁ παρὰ τοῦ θνητοῦ νομοθέτου νόμος ὧδε περὶ τῶν τοιούτων νομοθετεῖ, προρρήσεις μὲν τὰς περὶ τῶν νομίμων εἴργεσθαι καὶ ἐγγύας τὰς αὐτὰς εἶναι καθάπερ ἐρρήθη τοῖς ἔμπροσθεν. ἐὰν δέ τις ὄφλῃ φόνου τοιούτου, τούτων κτείνας τινά, οἱ μὲν τῶν δικαστῶν ὑπηρέται καὶ ἄρχοντες ἀποκτείναντες εἰς τεταγμένην τρίοδον ἔξω τῆς

[1] cf. IX, 872 C D E, inde ab ineunte cap. XII. Itemque 873 A, quem locum exscripsimus in huius opusculi pg. 6).

πόλεως ἐκβαλλόντων γυμνόν, αἱ δὲ ἀρχαὶ πᾶσαι ὑπὲρ ὅλης τῆς πόλεως, λίθον ἕκαστος φέρων, ἐπὶ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεκροῦ βάλλων ἀφοσιούτω τὴν πόλιν ὅλην, μετὰ δὲ τοῦτο εἰς τὰ τῆς χώρας ὅρια φέροντες ἐκβαλλόντων τῷ νόμῳ ἄταφον.

Si vestigia poenarum severiorum in cognatorum homicidas quaerimus in iuris Attici praeceptis, nihil quidem invenimus, sed Pollux[1]) narrat eis, qui parentes interfecerint, Athenis fugam post primam defensionis orationem fuisse vetitam. Ne vero parricida illo commodo uti posset, eum custodia teneri necessarium fuisse nobis videtur.[2])

Plato autem hanc eorum, qui parentes necaverunt, condicionem peiorem amplificat dicendo, ut omnino omnes, qui cognatum necaverint, severius puniantur. Quae addit Plato de necati corpore lapidando, a iure Attico aliena videntur.[3])

§ 6. *De morte voluntaria.*

Platoni, ubi de caedibus consulto factis dixit, mors voluntaria quoque erat tractanda. Haec enim est nihil aliud nisi caedes consulto facta, in qua is, qui necatur, et is, qui necat, eadem sunt persona. Plato hac de re dicit haec (IX, 873 CD): τὸν δὲ δὴ πάντων οἰκειότατον καὶ λεγόμενον φίλτατον ὃς ἂν ἀποκτείνῃ, τί χρὴ πάσχειν; λέγω δὲ ὃς ἂν ἑαυτὸν κτείνῃ, τὴν τῆς εἱμαρμένης βίᾳ ἀποστερῶν μοῖραν, μήτε πόλεως ταξάσης δίκῃ, μήτε περιωδύνῳ ἀφύκτῳ προσπεσούσῃ τύχῃ ἀναγκασθείς, μηδὲ αἰσχύνης τινὸς ἀπόρου καὶ ἀβίου μεταλαχών, ἀργίᾳ δὲ καὶ ἀνανδρίας δειλίᾳ ἑαυτῷ δίκην ἄδικον ἐπιθῇ· τούτῳ δὴ τὰ μὲν ἄλλα θεὸς οἶδεν ἃ χρὴ νόμιμα γίγνεσθαι περὶ καθαρμούς τε καὶ ταφάς, ὧν ἐξηγητάς τε ἅμα καὶ τοὺς περὶ ταῦτα νόμους ἐπανερομένους χρὴ τοὺς ἐγγύτατα γένει ποιεῖν αὐτοῖσιν κατὰ τὰ προσταττόμενα· τάφους δ' εἶναι τοῖς οὕτω φθαρεῖσι πρῶτον μὲν κατὰ μόνας μηδὲ μεθ' ἑνὸς συνταφου, εἶτα ἐν τοῖς τῶν δώ-

[1]) VIII, 117.

[2]) Ita iam Welsing, l. c., pg. 45, adn. 1.

[3]) Animadvertas etiam secundum nostras leges eum, qui cognatum interfecit, severius puniri quam ceteros homines. cf. Reichsstrafgesetzbuch, § 215.

δεκα ὁρίοισι μερῶν τῶν ὅσα ἀργὰ καὶ ἀνώνυμα θάπτειν ἀκλεεῖς αὐτούς, μήτε στήλαις μήτε ὀνόμασι δηλοῦντας τοὺς τάφους. Is, qui se ipsum interfecit idque neque acerba aliqua ac inevitabili calamitate coactus neque ignominia inexpugnabili quadam et intolerabili affectus, accipiat sepulcrum solitarium. Nec una cum aliis sepeliatur neque columna imposita neque nomen inscriptum significet locum sepulcri.

Quomodo Athenis sit iudicata mors voluntaria, non tam facile dici potest, ut Hermann-Thalheim [1] et Lipsius [2] putare videntur. Hi enim viri doctissimi Athenis omnino fuisse vetitam dicunt. Nituntur in primis Aristotelis loco Eth. Nic. V. 15. 1138a. 9: *πότερον δ' ἐνδέχεται ἑαυτὸν ἀδικεῖν ἢ οὔ, φανερὸν ἐκ τῶν εἰρημένων. τὰ μὲν γάρ ἐστι τῶν δικαίων τὰ κατὰ πᾶσαν ἀρετὴν ὑπὸ τοῦ νόμου τεταγμένα, οἷον οὐ κελεύει ἀποκτιννύναι ἑαυτὸν ὁ νόμος, ἃ δὲ μὴ κελεύει, ἀπαγορεύει· ἔτι ὅταν παρὰ τὸν νόμον βλάπτῃ (μὴ ἀντιβλάπτων) ἑκών, ἀδικεῖ, ἑκὼν δὲ εἰδὼς καὶ ὃν καὶ ᾧ. ὁ δὲ δι' ὀργὴν ἑαυτὸν σφάττων ἑκὼν τοῦτο δρᾷ παρὰ τὸν ὀρθὸν λόγον, ὃ οὐκ ἐᾷ ὁ νόμος. ἀδικεῖ ἄρα· ἀλλὰ τίνα; ἢ τὴν πόλιν, αὑτὸν δ' οὔ; ἑκὼν γὰρ πάσχει, ἀδικεῖται δ' οὐδεὶς ἑκών; διὸ καὶ ἡ πόλις ζημιοῖ, καί τις ἀτιμία πρόσεστιν τῷ ἑαυτὸν διαφθείραντι ὡς τὴν πόλιν ἀδικοῦντι.* Concedimus his verbis inesse praeceptum, ut mors voluntaria reipublicae causa sit vetanda atque inhonesta. Accuratius vero spectantes inveniemus hunc Aristotelis locum Atheniensium consuetudini ac usui minime respondere, sed nihil esse nisi locum certum in longa mortis voluntariae apud Athenienses historia. Hanc mortis voluntariae historiam breviter persequamur.[3]

Antiquissimis temporibus Athenis, ut in omnibus Graeciae oppidis, unicuique licebat se interficere.

[1] l. c., pg. 51.

[2] l. c., pg. 609.

[3] De morte voluntaria egerunt M. M. v. Baumhauer, De morte voluntaria, Utrecht, 1843. K. A. Geiger, Der Selbstmord im klass. Altertum, Augsburg, 1888. R. Hirzel, Der Selbstmord, Arch. f. Relig. Wiss. XI (1908).

Haec facile cognosces, si perspexeris, quomodo tres illi Atheniensium tragici clarissimi de morte voluntaria iudicarint:

Apud Aeschylum non multum audimus de morte voluntaria. Commemoratur quidem Aiacem se ipsum interfecisse [1]) sed in summa erat mors voluntaria hominibus Aeschyli tragoediarum res insolita.[2])

Magis enervatae, ut ita dicamus, sunt personae a Sophocle in scenam missae. In huius poetae tragoediis saepe fit mors voluntaria. Ita exstant in „Antigone" tragoedia tres mortes voluntariae (Antigone, Haemon, Eurydice), in „Trachiniis" duae (Deianira, Hercules), singulae in Aiacis et Oedipi regis tragoediis.[3]) Hic magnus numerus personarum se ipsae interficientium, in primis Aiacis mors voluntaria, quae fiebat in scena ipsa, minime quadrat ad illam Hermanni-Thalheimii et Lipsii sententiam. Longis illis in dialogis, quae antecedunt Aiacis facinus in tragoedia ipsa [4]), certissime, si illi viri docti recte iudicassent, exstarent verba, utrum res esset licita necne. Nullo vero e Sophoclis loco mors voluntaria cognoscitur actio turpis.

Crebrius etiam quam Aeschylus ac Sophocles Euripides mortem voluntariam in tragoediis suis depinxit. Quinetiam dici possumus hunc poetam habuisse magnum favorem atque amorem mortis voluntariae.[5])

[1]) Ex „*ὅπλων κρίσις*", Fragm. 177 Nauck². In „Thracibus" mortem voluntariam esse commissam elucet e Schol. ad Soph. Aiac., 815.

[2]) Hirzel, l. c., pg. 93: „Diese Menschen hingen noch zu sehr am Leben, waren noch zu kräftig und mutig, um es, dem ersten Druck nachgebend, wegzuwerfen."

[3]) Accuratius hac de re egit Hirzel, l. c., pg. 93, qui etiam mortes voluntarias in tragoediis non servatis enumerat.

[4]) v. 1052 sq., 1332 sq.

[5]) Hirzel, l. c., pg. 95: „Von diesem Dichter wird die Billigung des Selbstmords bis zur Glorifizierung und zwar so weit getrieben, daß das eigentliche Wesen desselben in einem Glorienschein sich fast zu verlieren scheint."

Ita maxime amabat poeta ille personas introducere, quae pro aliis se ipsae interficiunt.[1] Haec Euripidis temporibus in hominum animis viguisse Hirzel [2]) docet; affert optime quinto saeculo ipso fabulas de morte voluntaria, ut illam de morte Codri regis, esse fictas. Mors igitur voluntaria hac aetate nihil erat insoliti. — Sed iam apud Euripidem novum mortis voluntariae percipiendae momentum invenitur: Privat enim, ut ita dicamus, ille poeta homines, qui se ipsi necant, magnitudine illa, qua usque ad eius tempora uti videbantur. Hoc fit ea re, quod mortem voluntariam coniungit cum amore amantes, qui se ipsi interficiunt,[3] introducendo. Haec Sophocles vitaverat. —

Praeterea Euripides ipse iam meditatur de mortis voluntariae causis. Ita eorum, qui solo vitae taedio moti se interfecerunt, actionem minime probat.[4]) Hi vero Euripidis loci sunt initium illius philosophiae moralis, quae inde ab illo tempore mortem voluntariam condemnabat atque paucis condicionibus tantum permittebat. Primum initium huius rei fortasse iam apud Sophoclem cognosci potest ex ea re, quod in Aiace illa de morte voluntaria colloquia ac disputationes omnino exstent.

Qua re factum est, ut mors voluntaria quasi lege interdicta esset.[5]) Talem ad legem illum quoque Aristotelis locum in Eth. Nicom. supra allatum spectare verisimillimum videtur.[1])

1) Ita Alcestim, cuius morte voluntaria iam Phrynichus in tragoedia usus erat.

2) l. c., pg. 96.

3) cf. Hirzel, l. c., pg. 98.

4) cf. Hercules furens, 1347 sq. Eadem Plato quoque dicit verbis in pg. 55 a nobis allatis (IX, 873 C).

5) cf. Aeschin. III, 244. Joseph. de bell. Jud. III, 8, 5. Cum in hoc Aeschinis loco orator tantum de morte voluntaria a manu dextera perfecta loquatur, putat Hirzel (l. c., pg. 261) agi de morte voluntaria instrumento aliquo perfecta. Cur autem hoc, ut ita dicamus, heroïcum se interficiendi genus sit punitum, dicere non potest ille vir doctissimus. Nos putamus manum dexteram semper esse usitandam in morte voluntaria sive veneno, sive instrustrumento, sive quovis modo perficienda eamque ob rem a potiori eam secundum Aeschinis locum puniri.

Hoc loco verba nobis facienda sunt de Plutarchi loco (Themist., 22): *πλήσιον δὲ τῆς οἰκίας κατεσκεύασεν ἐν Μελίτῃ τὸ ἱερόν, οὗ νῦν τὰ σώματα τῶν θανατουμένων οἱ δήμιοι προβάλλουσι καὶ τὰ ἱμάτια καὶ τοὺς βρόχους τῶν ἀπαγχομένων καὶ καθαιρεθέντων ἐκφέρουσιν.*

Hic locus non magnae nobis est utilitatis, cum nesciamus, quod verbi genus sit forma *θανατουμένων*, utrum passivum an medium. Hirzel[2]) putat formam esse mediam, sed eodem iure eam passivam dici posse elucet. In Hirzelii vero sententiam afferri potest locus Demosthenicus[3]), quo mors voluntaria nominatur quasi ratio sepulcri in patria adipiscendi, quod sepulcrum autem fiat *ὑπὸ τῶν οἰκείων*, non *ὑπὸ τῶν δημίων*, ut exstant in Plutarchi loco. Certe ex illo Plutarchi loco nihil sequitur, nisi ut vestes ac laquei eorum, qui se ipsi interfecerant, in *βάραθρον* sint iacti.

Tales vero leges, quibus mors voluntaria erat vetita, non diu valere potuisse facile intellegitur, cum inprimis iam philosophorum praecepta ac dogmata cuique hominum libertatem sui summam darent.[4]) Haec optima ea ex re cognoscuntur, quod philosophorum, qui se ipsi interfecerant, gloria hac morte nulla ratione sit minuta.[5]) Quinetiam funeribus splendidissimis ac postea monumentis sunt honorati.[6]) Ea-

1) cf. Hirzel, l. c., pg. 265.

2) l. c., pg. 265.

3) LVII, 50: *ἀποκτεῖναι μ'ἂν ἐμαυτὸν ὥστ' ἐν τῇ πατρίδι γε ὑπὸ τούτων* (scil. *τῶν οἰκείων*) *ταφῆναι.*

4) Haec ante Hirzelium rectissime cognovit ac verbis magis distinctis demonstravit K. A. Geiger, l. c., pg. 63 sq.

5) Afferri potest fortasse iam Isocratem morte voluntaria diem supremum obisse. De Diogenis morte voluntaria cf. Diog. Laert. VI, 77–80 VI, ep. 10, 11; de Speusippi funeribus cf. Diog. Laert. IV, 3.

6) Ita Diogeni publice monumentum est constitutum. cf. Diog. Laert. VI, 80. Animadvertas horum omnium rationem se interficiendi non fuisse eam, de qua Aeschines ac Aristoteles verbo

dem vero non solum Athenis, sed etiam aliis Graeciae locis valuisse probatur ex iis, quae de Calani funeribus referuntur.[1]

Mortem voluntariam apud Athenienses considerantibus omittendi sunt duo Libanii loci[2], quibus legimus Athenis mortem voluntariam fuisse permissum areopago consentiente. Geiger[3]) haec vera esse putaverat, sed iam Hermann-Thalheim[4]) itemque Lipsius[5]) rectissime dixerunt hos locos nihil esse nisi fictionem rhetoricam.

Si mortis voluntariae historia ita perspecta nunc comparamus et Platonis hac de re praescripta et illos Graecorum et Atheniensium usus moresque, cognoscimus Platonem mortem voluntariam vetare item atque leges Atheniensium philosophi temporibus. Sed ei mors voluntaria refutanda erat aliam quoque ob causam. Sequitur hoc ex ea re, quod Plato odium in homines condemnavit.[6]) In legibus quoque haec leguntur (VII, 791 D): *λέγω δή, τό γε παρ' ἡμῖν δόγμα, ὡς ἡ μὲν τρυφὴ δύσκολα καὶ ἀκράχολα καὶ σφόδρα ἀπὸ σμικρῶν κινούμενα τὰ τῶν νέων ἤθη ἀπεργάζεται, τὸ δὲ τούτων ἐναντίον, ἥ τε σφόδρα καὶ ἀγρία δούλωσις, ταπεινοὺς καὶ ἀνελευθέρους καὶ μισανθρώπους ποιοῦσα, ἀνεπιτηδείους συνοίκους ἀποτελεῖ.* Nihilominus vero Plato quoque eis, quae suae aetatis homines de morte voluntaria cogitabant, nonnulla concessit: Agnoscit enim philosophus „*ἀνάγκην*“ esse posse causam se interficiendi.[7]) Hanc autem necessitatem esse rem minime claram ac definitam mani-

σφάττειν usi loquantur. In primis hic nominanda est Zenonis mors voluntaria ac funus splendidissimum: cf. Diog. Laert. VII, 29–31 (cp. 26). De Demonactis exsequiis refert Lucian, Dem. 67.

[1]) Diod. Sic. XVII, 107, 6. Aelian. var. hist. II, 41.

[2]) Declam. VIII, pg. 339 D; XII, pg. 390 C.

[3]) l. c., pg. 60.

[4]) l. c., pg. 51.

[5]) l. c., pg. 609, adn. 37.

[6]) cf. Plato, Phaed. 89 D sq.; Protag. 327 D. Hirzel, l. c., pg. 272.

[7]) Leges, IX, 873 C.

festum est. Itaque Hirzel recte affert civis taedium in rempublicam secundum haec Platonis verba de „necessitate“ esse posse mortis voluntariae causam.[1]) Eadem autem iam apud Demosthenem aliisque locis inveniuntur.[2]) Hic mors voluntaria eadem fere ratione permittitur atque apud Ceos[3]) et posterioribus temporibus a stoicis (Cato Uticensis).[4]

Pars secunda: *Φόνος θυμῷ πεπραγμένος.*

§ 1. *De caedibus θυμῷ a civibus commissis.*

Secundo ordine a Platone comprehenduntur caedes ira vel simili animi conturbatione commissae, quae crimina nostrates appellant „Totschlag im Affekt“.

Haec scelera a Platone dividuntur in partes duas: Crimen enim ira excitata posse committi aut statim aut aliquo temporis spatio intermisso. Cum homicidam, qui statim *θυμῷ* interfecerit, pudeat sceleris commissi, eum non tam graviter esse puniendum quam alterum, qui magnum post tempus, quamquam ei occasio fuit secum reputandi, hominem necaverit (866 D E): *ἐὰν δ' ἄρα τις αὐτόχειρ μὲν κτείνῃ ἐλεύθερον, θυμῷ δὲ ᾖ τὸ πεπραγμένον ἐκπραχθέν, διχῇ δεῖ πρῶτον τὸ τοιοῦτον διαλαβεῖν. θυμῷ γὰρ δὴ πέπρακται καὶ τοῖς ὅσοι ἂν ἐξαίφνης μὲν καὶ ἀπροβουλεύτως τοῦ ἀποκτεῖναι πληγαῖς ἤ τινι τοιούτῳ διαφθείρωσί τινα παραχρῆμα τῆς ὁρμῆς γενομένης, μεταμέλειά τε εὐθὺς τοῦ πεπραγμένου γίγνηται θυμῷ δὲ καὶ ὅσοι προπηλακισθέντες λόγοις ἢ καὶ ἀτίμοις ἔργοις, μεταδιώκοντες τὴν τιμωρίαν, ὕστερον ἀποκτείνωσί τινα βουληθέντες κτεῖναι καὶ τὸ πεπραγμένον αὐτοῖς ἀμεταμέλητον γίγνηται.* Utrumque genus nominatur a

[1]) l. c., pg. 278.

[2]) VIII, 51. cf. etiam Plato, Phaed. 62 C.

[3]) cf. Strabo, X, 5, 6, pg. 486; Aelian., var. hist. III, 37.

[4]) cf. etiam Plato, respubl. III, 407 D sq., Schol. in Aristot., pg. 8 a, 7 sq.

Platone φόνος θυμῷ πεπραγμένος locumque obtinet medium inter caedes consulto atque inconsulto factas (866 E): διττοὺς μὲν δὴ τοὺς φόνους, ὡς ἔοικε θετέον καὶ σχεδὸν ἀμφοτέρους θυμῷ γεγονότας, μεταξὺ δέ που τοῦ τε ἑκουσίου καὶ ἀκουσίου δικαιότατ' ἂν λεγομένους. Sed haud nescit philosophus illa duo genera caedium maxime inter se differre. Nam qui iram retinuit nec ilico repente, sed consulto serius iniuriam sibi illatam ultus est, eius scelus caedi consulto factae est simillimum; qui vero iram non retinuit, sed statim caedem commisit, is similiter egit atque ille, qui inconsulto necavit (867 A): οὐ μὴν ἀλλ' εἰκὼν ἐσθ' ἑκάτερος ὁ μὲν τὸν θυμὸν φυλάττων καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα ἐξαίφνης ἀλλὰ μετὰ ἐπιβουλῆς ὕστερον χρόνῳ τιμωρούμενος ἑκουσίῳ ἔοικεν, ὁ δὲ ἀταμιεύτως ταῖς ὀργαῖς καὶ ἐκ τοῦ παραχρῆμα εὐθὺς χρώμενος ἀπροβουλεύτως ὅμοιος μὲν ἀκουσίῳ. ἔστι δὲ οὐδ' οὗτος αὖ παντάπασιν ἀκούσιος, ἀλλ' εἰκὼν ἀκουσίου. Qua ex re, quod ambae partes non omnino congruant, exstat difficultas illa, quam Plato quoque confitetur his verbis (IX, 867 B): διὸ χαλεποὶ διορίζειν οἱ τῷ θυμῷ πραχθέντες φόνοι, πότερον ἑκουσίους αὐτοὺς ἤ τινας ὡς ἀκουσίους νομοθετητέον, ... Nihilominus complectitur genera nomine φόνον θυμῷ πεπαγμένον, sed constituit, ut is, qui tempore intermisso necaverit, gravius sit puniendus quam is, qui statim necaverit (IX, 867 B): βέλτιστον μὴν καὶ ἀληθέστατον εἰς εἰκόνα μὲν ἄμφω θεῖναι, τεμεῖν δὲ αὐτὼ χωρὶς τῇ ἐπιβουλῇ καὶ ἀπροβουλίᾳ, καὶ τοῖς μὲν μετ' ἐπιβουλῆς τε καὶ ὀργῇ κτείνασι τὰς τιμωρίας χαλεπωτέρας, τοῖς δὲ ἀπροβουλεύτως τε καὶ ἐξαίφνης πρᾳοτέρας νομοθετεῖν· τὸ γὰρ εἰκὸς μείζονι κακῷ μειζόνως, τὸ δ' ἐλάττονι τιμωρητέον ἐλαττόνως.[1])

[1]) Haud nescimus Platonem ea re, quod caedem, quam aliquis ira commotus temporis spatio intermisso commisit, introduxerit, praecepta dare, quae nobis minime placent. Nam hoc secundum genus φόνου θυμῷ πεπραγμένου nihil est nisi caedes consulto facta. Et id, quod nostrates nominant „Totschlag im Affekt" est tantum illud primum genus Platonicum caedis ira statim perfectae. cf. Strafgesetzb. f. d. dtsch. Reich. § 213: „War der Totschläger

Plato hic magis generaliter agit de poena eius, qui civem liberum ira motus interfecit. Si eum statim interfecit, per duos annos, sin autem postea, per tres annos in exilium ito (IX, 867 CD): πάλιν ἐπανελθόντες τοίνυν λέγωμεν· Ἂν ἄρα τις αὐτόχειρ μὲν κτείνῃ ἐλεύθερον, τὸ δὲ πεπραγμένον ἀπροβουλεύτως ὀργῇ τινι γένηται πραχθέν, τὰ μὲν ἄλλα, καθάπερ ἄνευ θυμοῦ κτείναντι προσῆκέν τῳ πάσχειν, πασχέτω, δύο δὲ ἐξ ἀνάγκης ἔτη φευγέτω κολάζων τὸν αὑτοῦ θυμόν· ὁ δὲ θυμῷ μέν, μετ' ἐπιβουλῆς δὲ κτείνας τὰ μὲν ἄλλα κατὰ τὸν πρόσθεν αὖ, τρία δὲ ἔτη, καθάπερ ἅτερος ἔφευγον τὰ δύο, φευγέτω μεγέθει θυμοῦ πλείω τιμωρηθεὶς χρόνον.[1]) Semper autem difficile esse accurate hac de re leges constituere Plato ipse confitetur in IX, 867 D E: χαλεπὸν μὲν ἀκριβῶς νομοθετεῖν· ἔστι γὰρ ὅτε τούτοιν ὁ τῷ νόμῳ ταχθεὶς χαλεπώτερος ἂν εἴη, καὶ τὰ περὶ τὸν φόνον ἀγριωτέρως ἂν πράξειεν, ὁ δὲ ἡμερωτέρως· ὡς δὲ τὸ πολὺ κατὰ τὰ νῦν εἰρημένα συμβαίνει γιγνόμενα· τούτων οὖν πάντων ἐπιγνώμονας εἶναι χρὴ νομοφύλακας . . . nonnumquam enim caedes, quae gravior lege posita est, esset mitior, quae vero mitior, gravior.[2]) Prae-

ohne eigene Schuld durch eine ihm oder einem Angehörigen zugefügte Mißhandlung oder schwere Beleidigung von dem Getöteten zum Zorn gereizt und hierdurch a u f d e r S t e l l e zur Tat hingerissen werden, ..." cf. quae dicit ad hanc paragr. R. Frank (Das Strafgesetzb. f. d. dtsch. Reich, hrsg. u. erläut., Tübingen, 1908), pg. 312 adn. ad § 213. II, 4: „auf der Stelle" ist nicht wörtlich, sondern zeitlich zu verstehen, in dem Sinne, daß der Täter unter der Herrschaft des Zornes die Tat nicht nur geplant, sondern auch ausgeführt hat. cf. etiam. § 199. Deinde: Herrlich, l. c., pg. 12, adn. 58.

[1]) ad verba τὰ μὲν ἄλλα καθάπερ ἄνευ θυμοῦ κτείναντι conferas quaeso, quae infra (in huius capitis parte quarta, in § 5) de expiatione dicemus.

[2]) Recte H. Müller (l. c., VII, 2, pg. 352, adn. 30) ad hunc locum dicit: „Bei einem Totschlag oder Morde kommt nicht bloß das Vorbedachte oder Unvorbedachte desselben in Betracht, noch manches andere, wie die Größe der ihn herbeiführenden Beleidigung, die mehr oder minder grausame Art, in der er vollführt wurde, und ähnliches ist dabei zu berücksichtigen, so daß bisweilen der vorbedachte Mord minder strafbar erscheinen kann als der unvorbedachte."

terea alius ferocius caedem perficit, alius mitius. Haec autem omnia cognoscenda ac diiudicanda sunt legum custodibus.

Appendicem quasi horum de liberis civibus occisis praeceptorum addit Plato nonnulla de reditu homicidarum exulum. Horum extra patriam viventium vita severissime observatur (867 E): *ἐπειδὰν δὲ ὁ χρόνος ἔλθῃ τῆς φυγῆς ἑκατέρῳ, πέμπειν αὐτῶν δικαστὰς δώδεκα ἐπὶ τοὺς ὅρους τῆς χώρας, ἐσκεμμένους ἐν τῷ χρόνῳ τούτῳ τὰς τῶν φυγόντων πράξεις ἔτι σαφέστερον, καὶ τῆς αἰδοῦς τε πέρι καὶ καταδοχῆς τούτων δικαστὰς γίγνεσθαι. τοὺς δὲ αὖ τοῖς δικασθεῖσιν ὑπὸ τῶν τοιούτων ἀρχόντων ἐμμένειν.*[1]) Sin autem quis in patriam reversus iterum irae succumbens caedem commiserit, exilio perpetuo puniatur. Reversus autem sine iure idem, quod peregrinus relegatus, si rediit, sustineat[2]) (868 A): *ἐὰν δ' αὖθίς ποτε κατελθὼν ὁπότερος αὐτοῖν ἡττηθεὶς ὀργῇ πράξῃ ταὐτὸν τοῦτο, φυγὼν μηκέτι κατέλθῃ, κατελθὼν δὲ κατὰ τὴν τοῦ ξένου ἄφιξιν ταύτῃ πασχέτω.*

§ 2. *De caedibus θυμῷ in servos et a servis perfectis.*

His addit Plato leges de servis ira aut interfectis aut interficientibus.

Qui servum suum necaverit, is expietur, sin alienum vero per iram occiderit, duplum damnum restituat possessori (868 A): *δοῦλον δὲ ὁ κτείνας ἑαυτοῦ μὲν καθηράσθω, ἐὰν δὲ ἀλλότριον θυμῷ, διπλῇ τὸ βλάβος ἐκτεισάτω τῷ κεκτημένῳ.* Severissime vero servus puniatur, qui animi perturbatione motus dominum interfecerit (IX, 868 B): *ἐὰν δέ τις θυμῷ δοῦλος δεσπότην αὐτοῦ κτείνῃ, τοὺς προσήκοντας τοῦ τελευτήσαντος χρωμένους τῷ κτείναντι χρείαν ἣν ἂν ἐθέλωσι, πλὴν μηδαμῇ μηδαμῶς*

[1]) Platonem singulis exulibus duodenos observatores ponere noluisse manifestum est: Duodecemviri illi observent omnes exules. cf. Müller, l. c., pg. 533, adn. 31.

[2]) Id est mortem; IX, 866 C: *ἐὰν δὲ ἔλθῃ παρανόμως* (i. e *ὁ ξένος*), *οἱ νομοφύλακες θανάτῳ ζημιούντων αὐτὸν* . . . .

ζωγροῦντας[1]), *καθαροὺς εἶναι· ἐὰν δὲ ἄλλος τις δοῦλος ἐλεύθερον ἀποκτείνῃ θυμῷ, παραδιδόντων οἱ δεσπόται τὸν δοῦλον τοῖς προσήκουσι τοῦ τελευτήσαντος, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης μὲν θανατωσάντων τὸν δράσαντα, τρόπῳ δὲ ᾧ ἂν ἐθέλωσιν.* Id est, ut iam Astius recte transtulit: Si vero quis servus per iram dominum suum interfecit, interempti cognati interfectori, quidquid voluerint, facientes, dummodo ne vivere eum sinant, puri sunto; si alium servus aliquem liberum interfecit per iram, tradunto domini servum interempti cognatis et hi ex necessitate necanto homicidam, quocunque modo voluerint.

§ 3. *De cognatorum criminibus φόνου θυμῷ πεπραγμένου.*

Item atque in caedibus consulto factis agitur hic quoque in parte speciali de cognatorum homicidiis.

[1]) Hoc loco difficillime explicanda sunt verba *πλὴν μηδαμῇ μηδαμῶς ζωγροῦντας.* Nos putamus iam Astium recte transtulisse verbis „dummodo ne vivere eum sinant". Qua in re secutus est Susemihlium. Ritteri vero explicationem (Commentar, pg. 288) omnino comprobare non possumus. Transfert enim hic vir doctissimus „ohne ihn lebendig gefangen zu nehmen". Contra Susemihlium haec dicit: „Ich behaupte, das stehe nicht da und könne nur durch Ergänzung aus der parallelen Bestimmung des nächsten Satzes gewonnen werden, welche lautet: *παραδιδόντων οἱ δεσπόται τὸν δοῦλον τοῖς προσήκουσι τοῦ τελευτήσαντος, οἱ δὲ ἐξ ἀνάγκης μὲν θανατωσάντων . . . τρόπῳ δὲ ᾧ ἂν ἐθέλωσιν.* — *ζωγρεῖν* heißt gewöhnlich lebendig gefangen nehmen. Die von Ast außerdem in Bezugnahme auf unsere Stelle angegebene Bedeutung „vivere sinere", die auch Stallbaum aufstellt, ist mindestens aus unserer Stelle nicht zu erweisen. Der Sinn der Worte kann hier ganz gut sein: Sie dürfen ihn umbringen, wie sie immer wollen, aber nicht vorher fangen. Das scheint mir dem Geist des ganzen Werkes zu entsprechen. Vgl. namentlich 872 B: Die Strafe des Sklaven, der vorsätzlich einen Freien ermordet, muß doch vernünftiger Weise härter sein als die dessen, der den Totschlag im Affekt begangen hat." Adversus hanc Ritteri argumentationem facile haec dici possunt. Ad hunc, de quo agimus, locum explicandum re vera usurpanda sunt ea, quae exstant in pg. 868 C. Hac in re Ritter recte iudicavit: Inter poenam servi, qui dominum interfecit et eius, qui alienum liberum necavit, nulla exstat

Plato constituit (IX. 868 C D) haec: *ἂν δ', ὃ γίγνεται μέν, ὀλιγάκις δέ, διὰ θυμὸν πατὴρ ἢ μήτηρ υἱὸν ἢ θυγατέρα πληγαῖς ἤ τινι τρόπῳ βιαίῳ κτείνῃ, καθάρσεις μὲν τὰς αὐτὰς τοῖς ἄλλοις καθαιρέσθω καὶ ἐνιαυτοὺς τρεῖς ἀπενιαυτεῖν, κατελθόντων δὲ τῶν κτεινάντων, ἀπαλλάττεσθαι γυναῖκά τε ἀπ' ἀνδρὸς καὶ τὸν ἄνδρα ἀπὸ γυναικὸς καὶ μή ποτ' ἔτι κοινῇ παιδοποιήσασθαι, μηδὲ ξυνέστιον ὧν ἔκγονον ἢ ἀδελφὸν ἀπεστέρηκε γίγνεσθαί ποτε μηδὲ κοινωνὸν ἱερῶν· ὁ δὲ ἀσεβῶν τε περὶ ταῦτα καὶ ἀπειθῶν ὑπόδικος ἀσεβείας γιγνέσθω τῷ ἐθέλοντι.* Si igitur per iram pater vel mater filium vel filiam necaverint, easdem adhibeant expiationes, quas ceteri homicidae, et per triennium relinquant patriam. Reversi autem seiunguntur et vir a muliere et mulier a viro atque e familia excludantur. Neque iam liberos gignat hic vir ex hac muliere, neque ambo sacrorum sunto participes. Qui vero impie his in rebus agit nec obtemperat legibus, eum impietatis (*ἀσεβείας*) accusato, quicumque voluerit.

De iis, qui uxorem vel maritum necaverunt, haec constituuntur (IX. 868 D E): *γυναῖκα δὲ γαμετὴν ἐὰν ἀνὴρ δι' ὀργὴν κτείνῃ τινά τις, ἢ γυνὴ ἑαυτῆς ἄνδρα ταὐτὸν τοῦτο*

---

differentia. Conferas pg. 872 B, quo loco in capite de caedibus consulto factis item deest haec differentia. *ζωγρεῖν* autem saepe exstat sensu „Pardon geben". cf. Il. VI. 46; X. 378; XI. 131. Herod. I. 86; III. 86. Xenoph., Anab. IV. 7. 22. Thucyd. II, 92. Usitatur his locis vox *ζωγρεῖν* illo sensu in bellicosis rebus narrandis. De bellorum vero narratione in nostrum iudicialem locum perfacile transferri posse manifestum est, praesertim cum persaepe iudicium cum pugna adversariorum comparetur. — Praeterea quaerimus, quid sit differentia inter „sie dürfen ihn töten, wie sie immer wollen" et „foltern"? Illis enim verbis concluduntur haec. — Revera autem, ut Ritter recte postulat, poena eius servi, qui consulto liberum interfecit, est severior: Nam verberetur, dum moriatur (872 B). Quibus causis iam Astium rectissime hunc locum transtulisse putamus. Addimus Ritteri translationem sensum bonum non habere. Saepissime enim servus necari non potuerit, nisi antea fuerit captus. — Servi, qui dominum, et servi, qui liberum quemlibet interfecerunt, nulla alia re hic a legislatore secernuntur nisi, ut damni, quod acceperat dominus, restitutio constitui possit.

ὡσαύτως ἐργάσηται, καθαίρεσθαι μὲν τοὺς αὐτοὺς καθαρμούς, τριετεῖς δὲ ἀπενιαυτήσεις διατελεῖν. κατελθὼν δὲ ὁ τι τοιοῦτον δράσας, τοῖς αὐτοῦ παισὶν ἱερῶν μὴ κοινωνείτω μηδὲ ὁμοτράπεζος γιγνέσθω ποτέ· ἀπειθῶν δὲ ὁ γεννήτωρ ἢ ὁ γεννηθεὶς ἀσεβείας αὖ ὑπόδικος γιγνέσθω τῷ ἐθελόντι. Fere eadem igitur constituuntur, quae infantium homicidis: Expiationes adhibento interfectores atque per triennium in exilium eunto. Reversus, qui tale commisit, cum suis ipse liberis neque sacra neque mensam communem umquam habeto. Quod si non observavit pater vel filius, eum accusato, quicumque vult, *ἀσεβείας*.

De germanorum homicidiis Plato haec constituit (IX, 868 E): *καὶ ἐὰν ἀδελφὸς ἀδελφὸν ἢ ἀδελφήν, ἢ ἀδελφὴ ἀδελφὸν ἢ ἀδελφὴν θυμῷ κτείνῃ, τὰ μὲν τῶν καθαρμῶν καὶ ἀπενιαυτήσεων ὡσαύτως, καθάπερ εἴρηται τοῖς γονεῦσι καὶ τοῖς ἐκγόνοις, εἰρήσθω δεῖν γίγνεσθαι καὶ τούτοις — ὧν ἀδελφούς τε ἀδελφῶν καὶ γονέας ἐστέρηκε παίδων, τούτοις δὲ συνέστιος αὐτοῖς μηδέποτε γιγνέσθω μηδὲ κοινωνὸς ἱερῶν — ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ, τῷ τῆς περὶ ταῦτα ἀσεβείας εἰρημένῳ νόμῳ ὑπόδικος ὀρθῶς ἂν γίγνοιτο μετὰ δίκης.* Expiationes ergo et exilium, quemadmodum sunt statuta parentibus ac liberis, ita etiam his sunt subeunda. Cum his videlicet, quos fratribus et filiis orbaverunt scelere, numquam communem habeant habitationem neve sacra. Si vero quis non obtemperaverit, item *ἀσεβείας* accusetur.

Nulla vero ratione parcit legislator iis, qui parentes necaverunt. Hoc scelus ira alioque mentis affectu excusari non potest. Parentum homicida semper est necandus, quinetiam si fieri posset, etiam parricida et matricida hoc facinore per iram commisso multis mortibus iustissime afficeretur. Etiam defensio contra vim illatam criminis magnitudinem minuere non potest (IX. 869 B): . . . *πολλοῖς ἔνοχος ἔστω νόμοις ὁ δράσας τι τοιοῦτον· καὶ γὰρ αἰκίας δίκαις ταῖς ἐσχάταις ἔνοχος ἂν γίγνοιτο καὶ ἀσεβείας ὡσαύτως καὶ ἱεροσυλίας, τὴν τοῦ γεννητοῦ ψυχὴν συλήσας, ὥστ' εἴπερ οἷόν τ' ἦν τὸ*

πολλάκις ἀποθνήσκειν τὸν αὐτόν, καὶ τὸν πατροφόνον ἢ μητροκτόνον, ἐξεργασάμενον θυμῷ τοῦτο, δικαιότατον θανάτων πολλῶν ἦν τυγχάνειν. ᾧ γὰρ μόνῳ οὐδ' ἀμυνομένῳ θάνατον, μέλλοντι ὑπὸ τῶν γονέων τελευτήσεσθαι, παρέξει νόμος οὐδεὶς κτεῖναι τὸν πατέρα ἢ μητέρα, τοὺς εἰς φῶς τὴν ἐκείνου φύσιν ἀγαγόντας, ἀλλ' ὑπομείναντα τὰ πάντα πάσχειν πρίν τι δρᾶν τοιοῦτον νομοθετήσει, πῶς τούτῳ δίκης γε ἄλλως προσῆκον τυγχάνειν ἂν γίγνοιτο ἐν νόμῳ; κείσθω δὴ τῷ πατέρα ἢ μητέρα ἀποκτείναντι θυμῷ θάνατος ἡ ζημία.

Sed hic nova res affertur a Platone: Ut iam supra vidimus,[1] philosophus constituit, ut si occisus ante mortem sua sponte ignovit caedis crimen, expietur homicida eadem ratione, qua ei, qui caedem inconsulto fecerunt; deinde esto purus.[2] Cum quibus Atheniensium legibus sint comparanda haec praecepta ac quomodo sint intellegenda iam vidimus. Hic autem exstat alia quaestio, utrum Plato hanc de interfecti iure ignoscendi legem tantum caedibus ira confectis valere voluerit an omnibus. Athenis id praeceptum omnibus valuisse homicidiis, ex illius Demosthenici loci verbis iam supra citatis[3] „*καὶ τεθνάναι προστάττουσι οἱ νόμοι*" certissime elucet.[4] Ritter Platonem quoque omnibus caedibus constituisse hoc interfecti ius putare videtur.[5] Hac in re cum recte iudicare verisimillimum quidem est, sed mirari possumus Platonem hoc ipso loco, quo de caedibus animi motione commissis agat, disputare de hoc ignoscendi iure et homicidae, cui ignovit interfectus, poenam adaequare poenae *φόνου ἀκουσίου*. Sed ea ex re concludi non potest Platonem solum caedibus et ira et inconsulto commissis hanc legem ignoscendi introduxisse. —

---

[1]) cf. pg. 7 sq.
[2]) 869 A.
[3]) XXXVII. 59, cf. huius opusculi pg. 8.
[4]) Philippi, l. c., pg. 145 sq.
[5]) Inhaltsangabe der Gesetze, pg. 90. Quo autem argumento hic vir doctus comprobare velit hanc ignoscendi legem servis quoque valuisse, nescimus. cf. Commentar. pg. 288.

Hanc ad sententiam minime quadraret magna auctoritas animorum cultus in Platonis quoque legibus. Ex his enim religionibus, de quibus iam saepissime egimus, illud interfectorum ius maxima cum necessitate omnibus caedibus est derivandum.

§ 4. *Quomodo φόνος θυμῷ πεπραγμένος Athenis sit tractatus.*

Haec de Platonis praeceptis. In iure Attico hoc *φόνου θυμῷ πεπραγμένου* genus omnino non exstabat.[1] Quaerimus eam ob rem, quo in caedium genere Athenis haec crimina sint iudicata, utrum in caedibus consulto an inconsulto commissis. Hac in quaestione Hermann-Thalheim[2]) iam recte iudicaverunt dicentes caedes ira commissas Athenis eadem ratione esse tractatas, qua *οἱ φόνοι ἀκούσιοι*. Haec in totius Graeciae iure valuisse confirmari potest ex Aristotelis loco in Eth. Nicom. V, 10, pg. 1135 b: *διὸ καλῶς τὰ ἐκ θυμοῦ οὐκ ἐκ προνοίας κρίνεται.* Herrlich[3]) putat dolum non praemeditatum, quo in genere numerat *φόνον θυμῷ πεπραγμένον*[4]), item esse tractatum atque dolum praemeditatum, sed nulla affert argumenta. Itaque

---

[1]) cf. Lipsius, l. c., pg. 601: „Eine Mittelstufe zwischen den beiden ersteren Arten hat nicht die attische Rechtspraxis, sondern nur die platonische Theorie in der im Zorn vollbrachten Tötung erkannt." De sententia W. Leistii (Graeco-italische Rechtsgeschichte, Jena 1884, pg. 329 sq.), qui iam homericis temporibus caedes consulto et ira factas fuisse separatas, iam recte iudicavit Lipsius, l. c., pg. 601, adn. 4. Leist enim ex Iliadis loco prave intellecto (I, 502 sq.) haec omnia conclusit. Etiam Steinhart, l. c., pg. 285, et Hermann, de vestigiis inst. vet. per Platonis leges indagandis (Marburg., 1836), pg. 50 sq. genus *φόνου θυμῷ πεπραγμένου* a Platone primo esse introductum putabant.
[2]) l. c., pg. 48.
[3]) l. c., pg. 12.
[4]) „Diese Unterscheidung zwischen dolus praemeditatus und dolus non praemeditatus scheint das attische Recht nicht gemacht zu haben, denn die Fälle des Totschlags sind dem Anschein nach grundsätzlich nicht verschieden von denen des eigentlichen Mordes beurteilt worden."

equidem praefero Hermanni-Thalheimii sententiam, qui suo iure ex illo Aristotelis loco magis generali Athenis eadem valuisse concludere possunt. Contra Herrlichii vero sententiam proferri possunt nonnulli loci Aristotelici ab eo ipso pro sua sententia allati [1]), quibus hic Platonis discipulus dicit scelera *θυμῷ πεπραγμένα* Athenis nimis mite puniri. Nam si Aristoteles talia profert, necessarium est Athenis hac de re mitiores leges exstitisse eamque ad rem melius quadrat, si *φόνος θυμῷ πεπραγμένος* tractatur in genere *φόνων ἀκουσίων* quam *ἑκουσίων*.

§ 5. *Cur Plato introduxerit φόνον θυμῷ πεπραγμένον.*

Herrlich [2]) de causis, quibus Plato sit commotus, ut introduceret *φόνον θυμῷ πεπραγμένον*, dicit haec: „Ob hier Plato sich an wirkliche, uns unbekannte Bestimmungen des attischen Strafrechts angeschlossen hat, oder ob er zu dieser Unterscheidung zwischen Totschlag und eigentlichem Mord durch seine Seelenlehre, in welcher der Unterschied zwischen *θυμός* und *ἐπιθυμία* von so großer Bedeutung ist, bewogen worden ist, läßt sich zwar nicht mit genügender Sicherheit feststellen, indessen scheint die zweite Annahme größere Wahrscheinlichkeit zu haben." Haec sunt non solum, ut Herrlich putabat, verisimillima, sed certissima: Plato meditationibus philosophicis movetur, ut hoc caedium genus in iure Attico ignotum discernat. In ipso enim legum de iure capitali capite exstat pars, in qua Plato de his meditationibus philosophicis agit. Sunt libri noni capita IV, V, VI, VII. Haec capita hic breviter tractabimus:

[1]) l. c., pg. 13, adn. 59. Sunt loci Aristotelici hi: Ethic. Nicom. III, 1, 14; 21, 24. — Magn. Moral. I, 17, quo loco refutatur differentiam exstare inter *προαίρεσις* (i. e. *φόνος ἑκούσιος* Platonis) et *φόνος ἑκούσιος* (i. e. *φόνος θυμῷ πεπραγμένος* Platonis). cf. etiam cp. VIII libri secundi in Ethic. Eudem.

[2]) l. c., pg. 12 sq.

His disputationibus philosophicis Plato inprimis definire vult, quid sit iniustum. Primum dividit eam ob rem scelera in *βλάβαι*, quas civis civi partim consulto partim inconsulto potest inferre, et in *ἀδικίαι*. Si factae sunt *βλάβαι*, opus est damni restitutione, si vero *ἀδικίαι*, accedit poena ad damni restitutionem. Hac poena scelestus melior fiat; sin autem ad virtutem reduci non potest, est necandus (863 A): *ἔοικε μέν πως λέγεσθαι τὰ παρὰ σοῦ καὶ μάλα μετρίως, ἥδιον δ'ἂν ἔτι σαφέστερον ἀκούσαιμεν ταῦτα ῥηθέντα, τὸ τῆς ἀδικίας τε καὶ βλάβης διάφορον καὶ τὸ τῶν ἑκουσίων καὶ ἀκουσίων ὡς ἐν τούτοις διαπεποίκιλται.* In sequentibus Plato copiosius explanat, quomodo *αἱ βλάβαι* atque *αἱ ἀδικίαι* et caedes consulto ac inconsulto factae inter se differant. Demonstratur enim tres exstare animi motus,[1]) ex quibus omnia hominum peccata sint derivanda. Hic est primum quidem *ὁ θυμός* vel affectus, quo persaepe homines quasi eius instrumenta impelluntur ad scelus committendum.[2]) Deinde secundo loco nominatur *ἡ ἡδονή* vel cupiditas alicuius rei, quae persaepe contra affectum sceleris fit causa hominibus deceptis: *καὶ μὴν ἡδονήν γε οὐ ταὐτὸν τῷ θυμῷ προσαγορεύομεν, ἐξ ἐναντίας δὲ αὐτῷ φαμεν ῥώμης δυναστεύουσαν, πειθοῖ μετὰ ἀπάτης βιαίου πράττειν πᾶν ὅτιπερ ἂν αὐτῆς ἡ βούλησις ἐθελήσῃ* (863 B). Tertium autem scelerum genus fit ex hominum inscientia vel imprudentia, quae partim coniuncta est cum prudentiae imaginatione, partim ab ea seiuncta: *τρίτον δὲ ἄγνοιαν λέγων ἄν τις τῶν ἁμαρτημάτων αἰτίαν οὐκ ἂν ψεύδοιτο· διχῇ μὴν διελόμενος αὐτὸ ὁ νομοθέτης ἂν βελτίων εἴη, τὸ μὲν ἁπλοῦν αὐτοῦ κούφων ἁμαρτημάτων αἴτιον ἡγούμενος, τὸ δὲ διπλοῦν, ὅταν ἀμαθαίνῃ τις μὴ μόνον ἀγνοίᾳ συνεχόμενος, ἀλλὰ καὶ δόξῃ σοφίας, ὡς εἰδὼς παντελῶς περὶ ἃ μηδαμῶς οἶδεν* . . . (863 C). In primum ac secundum scelerum genus aut fortes aut debiles se praestare possunt homines:

[1]) 863 B sq.

[2]) 863 B: . . . *ἀλογίστῳ βίᾳ πολλὰ ἀνατρέπει.*

ἡδονῆς μὲν τοίνυν καὶ θυμοῦ λέγομεν σχεδὸν ἅπαντες ὡς ὁ μὲν κρείττων, ὁ δὲ ἥττων ἐστί (863 D). Contra illam vero inscientiam nemo quicquam efficere potest: *ἀγνοίας δέ γε ὡς ὁ μὲν ἡμῶν κρείττων, ὁ δὲ ἥττων, οὐκ ἠκούσαμεν πώποτε* (863 D). Is autem, cuius animus regnatur aut affectu aut cupiditate illa, is committit, quae Plato nominat *ἀδικίαι*, i. e. actiones iniustas puniendas: *τὴν γὰρ τοῦ θυμοῦ καὶ φόβου καὶ ἡδονῆς καὶ λύπης καὶ φθόνων καὶ ἐπιθυμιῶν ἐν ψυχῇ τυραννίδα, ἐάν τέ τι βλάπτῃ καὶ ἐὰν μή, πάντως ἀδικίαν προσαγορεύω* (863 E). Ceteris autem in rebus, in quibus ratio eorum, quae sint bona ac iusta habenda, praevaleat, neque iniustitiam neque iniuriam fieri posse. Haec quoque valent, si homines detrimentum intulerunt de iis, quae sint vere bona ac iusta, decepti, dummodo agant arbitrati se recte facere: *τὴν δὲ τοῦ ἀρίστου δόξαν, ὅπηπερ ἂν ἔσεσθαι τούτων ἡγήσωνται πόλις εἴτε ἰδιῶταί τινες, ἐὰν αὕτη κρατοῦσα ἐν ψυχαῖς διακοσμῇ πάντα ἄνδρα, κἂν σφάλληταί τι, δίκαιον μὲν πᾶν εἶναι φατέον τὸ ταύτῃ πραχθὲν καὶ τὸ τῆς τοιαύτης ἀρχῆς γιγνόμενον ὑπήκοον ἑκάστων, καὶ ἐπὶ τὸν ἅπαντα ἀνθρώπων βίον ἄριστον. δοξάζεσθαι δὲ ὑπὸ πολλῶν ἀκούσιον ἀδικίαν εἶναι τὴν τοιαύτην βλάβην* (864 A). Ex his tribus scelerum generibus, quae Platonem facere nunc vidimus, statim philosophi iuris capitalis genera derivantur:

I. *φόνος ἑκούσιος*, i. e. *φόνος ἡδονῇ ἢ ἐπιθυμίᾳ πεπραγμένος*

II. *φόνος θυμῷ πεπραγμένος*

III. *φόνος ἀκούσιος*, i. e. *φόνος ἀγνοίᾳ πεπραγμένος.*

Omittendus hoc loco est *φόνος δίκαιος*, qui per se iuris laesio omnino non est.

Eadem autem ratione atque ius Atticum Plato quoque adulteri caedem non numerat in caedibus *θυμῷ* factis, ut fit Romanorum in iure[1]) et apud nostra-

[1]) Dig. L. XXXXVIII, 5, 21 25, de adult

les,[1]) sed in genere *φόνου δικαίου*.[2]) Sed hac de re infra agemus.

Plato postquam hac ratione definivit, quid sit iniuria ac *φόνου* scelera divisit in partes tres, alium affert modum scelerum dividendi: In unoquoque illorum trium generum iuris violati, quorum et caedes *ἡδονῇ* factae et *ἀγνοίᾳ* commissae bis dividuntur,[3]) discernere possis, utrum scelus commissum sit vi aperta an dolo insidiisque usus sit reus: *τὸ μὲν διὰ βιαίων καὶ ξυμφανῶν πράξεων πραττόμενον ἑκάστοτε, τὸ δὲ μετὰ σκότους καὶ ἀπάτης λαθραίως γιγνόμενον, ἔστι δ'ὅτε καὶ δι' ἀμφοῖν τούτοιν πραχθέν.* Sed hac divisione Plato ipse in sequentibus non utitur.

Pars tertia: *Φόνος ἀκούσιος:*

In capite de caedibus inconsulto factis Plato duas facit partes acerrime separandas. Caedibus primi generis commissis nihil opus est nisi expiatione, caedibus vero secundi generis accedit poena. Nos quoque hac divisione hac in opusculi parte utemur.

A. De caedibus inconsulto factis, quae solum expientur.

§ 1. Platonis praecepta comparantur cum iuris Attici.

In IX, 865 A Plato haec constituit: *εἴ τις ἐν ἀγῶνι καὶ ἄθλοις δημοσίοις ἄκων, εἴτε παραχρῆμα, εἴτε καὶ ἐν ὑστέροις χρόνοις ἐκ τῶν πληγῶν, ἀπέκτεινέν τινα φίλιον, ἢ κατὰ πόλεμον ὡσαύτως ἢ κατὰ μελέτην τὴν πρὸς πόλεμον, ποιουμένων*

[1]) R. Frank. l. c., pg. 342. adn. II, 2 ad § 214.

[2]) cf. leges 871 C. Quod attinet ad ius Atticum haec primus demonstravit Herrlich, l. c., pg. 18.

[3]) Ita oriuntur quinque iniuriarum genera:

I. *φόνος θυμῷ*		*πεπραγμένος.*
II. „ *ἡδονῇ*		
III. „ *ἐπιθυμίᾳ*		
IV. *ἀγνοίᾳ* sine sapientiae imaginatione		
V. „ cum „ „		

ἄσκησιν [τῶν ἀρχόντων] ψιλοῖς σώμασιν ἢ μετά τινων ὅπλων ἀπομιμουμένων τὴν πολεμικὴν πρᾶξιν, καθαρθεὶς κατὰ τὸν ἐκ Δελφῶν κομισθέντα περὶ τούτων νόμον ἔστω καθαρός. Si quis ergo in certamine inconsulto, sive statim, sive postea plagis tum acceptis, interfecerit amicum quempiam vel in bello similiter vel in exercitatione militari, expiatus ex lege Delphis hac de re allata esto purus. Hoc cum loco comparandus est VIII, 831 A: *καὶ δὴ καί τινος ἀποθανόντος οὕτως, ὡς ἀκουσίου τοῦ φόνου γενομένου, τιθῇ τὸν ἀποκτείναντα κατὰ νόμον καθαρθέντα καθαρὸν εἶναι χεῖρας* . . . Cum his praeceptis Plato coniungit legem de caedibus, quas medici aegris curantes fecerunt. Constituitur, ut medicus quisque purus esto ex lege, si mortuus est is, quem curavit: *ἰατρῶν δὲ πέρι πάντων, ἂν ὁ θεραπευόμενος ὑπ' αὐτῶν ἀκόντων τελευτᾷ, καθαρὸς ἔστω κατὰ νόμον.* (865 B).[1])

Si ius Atticum cum his comparamus, haec invenimus: Primum apud Athenienses haec crimina non in genere *φόνου ἀκουσίου* numerabantur, sed ponebantur in *φόνοις δικαίοις*, cf. Aristot., *Ἀθην. πολ.* 57, 3 aliosque locos.[2]) Secundum hos locos Athenis quoque caedes in certaminibus factae non puniebantur. Medicos vero Athenis non esse punitos, si aeger ab iis curatus sit mortuus, elucet ex Antiph., tetral. *Γ, γ*, 5. Sed haec quoque Athenis in genere *φόνου δικαίου* numerabantur.

§ 2. *Cur Plato has caedes numeraverit in φόνου ἀκουσίου genere.*

Exstat quaestio, cur Plato has caedes factas in certaminibus et a medicis posuerit in genere *φόνου ἀκουσίου*. Ac primum quidem paucis refutabo sententiam Philippi,[1]) qui contendit Platonem quoque caedes a medicis commissas numerare in *φόνοις δικαίοις*, cum *φόνου δικαίου* signum principale esset ea res, quod hae caedes non punirentur. Equidem puto Platonem optime scivisse, cur has caedes sumpserit ex *φόνου δικαίου* genere. Agitur enim hic de rebus maxime diversis a ceteris caedibus illo nomine comprehensis. Plurimi utriusque caedis casus, et in certaminibus et a medicis factae, sunt ei, quos nostrates complectuntur nomine „fahrlässige Tötung"[2]) et propius spectantes cognoscimus omnia Platonis genera *φόνου ἀκουσίου* simillima iis esse, quae complectimur illo nomine. Intellegimus Platonem ea re, quod separaverit illas duas res a caedibus iustis, demonstrare se minime esse contentum ea ratione comprehendendi, qua utebatur ius Atticum. Haec vero Platonis dissensio est primus gradus progressionis illius, quae finitur nostra ratione caedes dividendi. Hic iam sumitur de caedibus *φόνου δικαίου*, quod genus paulatim omnino interibat.[3]) Nostro in iure nunc exstant tria caedium genera, vel si mavis, quattuor:

1. Mord (*φόνος ἑκούσιος*),
2. Totschlag im Affekt (*φόνος θυμῷ πεπραγμένος*),
3. Fahrlässige Tötung (i. e. fere idem, quod Plato complectitur nomine *φόνου ἀκουσίου*, sed non idem, quod ius Atticum comprehendebat sub eodem nomine).

Accedit: 4. Erlaubte Tötung in Notwehr (*φόνος δίκαιος*).

Plato igitur optime vidit, quae difficultates obstarent, si caedes in certaminibus atque a medicis factas tractaret una cum iure factis. Quam ob rem egit his de rebus in *φόνου ἀκουσίου* capite.

---

[1]) Pravissime hunc locum interpretatus est S. Mayer, Die Rechte der Israeliten, Athener und Römer. III (Trier, 1876), pg. 231: „Nach attischem Recht ist straflos: . . . 3. Wenn jemand denjenigen tötet, der als Arzt durch seine schlechte Behandlung, jedoch ohne besonderen Vorsatz, den Tod eines Menschen herbeiführt." Haec falsissima silentio praetereamus.

[2]) Demosth. XXIII, 53, 54, 55.

[1]) l. c., pg. 58.

[2]) cf. Strafgesetzbuch f. d. dtsch. Reich, § 222.

[3]) Nunc nihil exstat huius generis nisi caedes se ipsum defendentis.

Nihilominus concedendum nobis est eas huc quoque non plane quadrare. Haud nescimus caedes et a medicis et in certaminibus factas non omnes numerari posse in genere „fahrlässige Tötung" secundum nostrae aetatis ius. Plato nondum plane illud, quod nos appellamus „fahrlässig", perspexit, sed iam rectissime praesensit. Hac ratione bene explicari putamus, cur Plato hic egerit de his caedibus. —

B. De *φόνου ἀκουσίου* casibus et expiandis et puniendis.

Severe autem puniri vult Plato eum, qui in vita privata, ut ita dicamus, inconsulto caedem commiserit. Agitur hic quoque de causis, quas nostra aetate nominamus „fahrlässige Tötung", ac praeter expiationes poenae sunt ferendae (865 B C): *ἐὰν δὲ αὐτόχειρ μέν, ἄκων δὲ ἀποκτείνῃ τις ἕτερος ἕτερον, εἴτε τῷ ἑαυτοῦ σώματι ψιλῷ, εἴτε ὀργάνῳ ἢ βέλει ἢ πώματος ἢ σίτου δόσει ἢ πυρὸς ἢ χειμῶνος προσβολῇ ἢ στερήσει πνεύματος, αὐτὸς τῷ ἑαυτοῦ σώματι ἢ δι' ἑτέρων σωμάτων, πάντως ἔστω μὲν ὡς αὐτόχειρ, δίκας δὲ τινέτω τὰς τοιάσδε*[1]). Singula autem de poenis praecepta sunt haec:

§ 1. Φόνος ἀκούσιος civis in civem.

Primum est agendum de eius poena, qui liberum civem inconsulto interfecit. Plato constituit hac de re (865 D E): *ἐὰν δέ τις ἐλεύθερον ἄκων ἀποκτείνῃ, τοὺς μὲν καθαρμοὺς τοὺς αὐτοὺς καθαρθήτω τῷ τὸν δοῦλον ἀποκτείναντι . . . διὸ δὴ χρεὼν ἐστιν ἄρα ὑπεξελθεῖν τῷ παθόντι τὸν δράσαντα τὰς ὥρας πάσας τοῦ ἐνιαυτοῦ καὶ ἐρημῶσαι πάντας τοὺς οἰκείους τόπους ξυμπάσης τῆς πατρίδος.* Ergo si quis liberum interfecit, easdem adhibeat expiationes atque is, qui servum interfecit. Praeterea homicidam per unius anni tempus in exilio vivere

[1]) Etiam expiationes sunto maiores ac graviores quam *φόνου ἀκουσίου* generum iam tractatorum. Haec concludimus ex IX, 865 C: *καθαρμοῖς δὲ χρήσασθαι μείζοσί τε καὶ πλείοσι τῶν περὶ τὰ ἆθλα ἀποκτεινάντων· τούτων δ' ἐξηγητὰς εἶναι κυρίους, οὓς ἂν ὁ θεὸς ἀνέλῃ.*

oportet. Causam huius legis affert Plato religiones illas de interfecti anima,[1]) quas supra attulimus.[2])

Pergamus ad Atheniensium leges de caedibus inconsulto factis considerandas.[3]) Eas cum Platonis praeceptis comparantes invenimus Athenis quoque homicidam *φόνου ἀκουσίου* in exilium esse missum: Intra temporis spatium constitutum ac via constituta homicidae patria est relinquenda. Iam in Dracontis legibus exstant haec[4]):

(§ 1) v. 11: *καὶ ἐὰμ [μ'] ἐκ [π]ρονο[ία]ς [κ]τ[ένει τίς τινα, φεύγεν, δ[ι-*
v. 12: *κάζεν δὲ τὸς βασιλέας αἴτ[ι]ō[ν] φό[νο] ἒ [ἐάν τις αἰτιᾶται hὸς βου[λ-*
v. 13: *εύσαντα, τὸς δ[ὲ] ἐφέτας διαγν[ō̃ναι.*[5])

Hoc cum loco conferas Demosth. XXIII, 72.[6])

Plato exilium unius anni constituit; de cognatorum iure spatii minuendi nihil dicit. Secundum Platonem

[1]) 865 D — 865 E.
[2]) cf. pg. 5 sq.
[3]) Lipsius, l. c., pg. 607 sq.; Hermann-Thalheim, pg. 49 sq.
[4]) Dareste, Recueil, pg. 5 sq., Dittenberger, S J G, pg. 88 sq.
[5]) Haec paragraphus non potest suppleri ex oratoribus sed est una ex optime conservatis. Supplementa sunt verisimillima uno versu XII excepto. Bergk (Rh. M. XXIII, 1883, pg. 552), proposuit hanc lectionem: „*δικάζειν δὲ τοὺς βασιλέας αἰτίωι φόνου ἀκουσίου καὶ φόνον τινι βουλεύσαντι.*" Sed recte Darestius, l. c., pg. 5, dixit in legis § 6 (v. 27) verba *αἴτιος φόνου* exstare sensu maxime diverso ab huius loci sensu, ubi verba essent transferenda „angeklagt als Mörder". Quamobrem Koehleri supplementa sunt praeferenda qui legit *αἰτιῶν φόνου* („über Mordsachen"). *δικάζειν* c. genitivo persaepe coniungitur (Xenoph., Cyrop., I, 27); *αἰτία* sensu vocis *δίκη* aliis quoque locis invenitur, saepissime apud Antiphontem (tetral. B, β, 3; 8; B, γ, 10). — Finis paragraphi est restitutus a H. Sauppio (Index lect. Gotting. hibernal. 1873, pg. 7) et Dittenbergero (S J G², pg. 87, adn. 10).
[6]) *τί οὖν ὁ νόμος κελεύει τὸν ἁλόντ' ἐπ' ἀκουσίῳ φόνῳ; ἔν τισιν εἰρημένοις χρόνοις ἀπελθεῖν τακτὴν ὁδόν, καὶ φεύγειν ἕως ἂν αἰδήσεταί τινα τῶν ἐν γένει τοῦ πεπονθότος. τηνικαῦτα δ' ἥκειν δέδωκεν ἔστιν ὃν τρόπον, οὐχ ὃν ἂν τύχῃ, ἀλλὰ καὶ θῦσαι καὶ καθαρθῆναι καὶ ἄλλ' ἄττα διείρηκεν, ἃ χρὴ ποιῆσαι, ὀρθῶς, ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι, πάντα ταῦτα λέγων ὁ νόμος.*

cognati omnino numquam in poena constituenda quicquam efficere possunt. Haec elucent etiam ex 866 A sq., quo loco claris verbis praescribitur, ut homicida *φόνου ἀκουσίου* condemnatus, qui obtemperavit legibus, nulla ratione sit sollicitandus (866 A): *τούτῳ δὴ τῷ νόμῳ ἐὰν μὲν ἑκὼν πείθηταί τις, ὁ τοῦ τελευτήσαντος γένει ἐγγύτατα, ἐπίσκοπος ὢν τούτων πάντων γενομένων, ἐχέτω συγγνώμην τε καὶ ἄγων πρὸς αὐτὸν εἰρήνην μέτριος ἂν εἴη πάντως.*

Quantum autem fuerit hoc exilii spatium in iure Attico, iam quaeramus. Praemittenda autem sunt nonnulla de *αἰδέσεως* Atheniensium institutione. Est enim cognatorum ius homicidae ignoscendi, qua institutione Athenis solum eorum exilium finiri poterat, qui inconsulto necaverant. Testis est Demosthenes (XXIII, 72): *καὶ φεύγειν, ἕως ἂν αἰδέσηταί*[1] *τινα τῶν ἐν γένει τοῦ πεπονθότος.* Consensio vero omnium cognatorum ad *αἴδεσιν* dandam Athenis semper erat necessaria. Hoc concluditur ex verbo *ἅπαντας*, quod legitur apud Demosthenem XLIII, 57 et secundum hunc locum etiam in Draconticae legis versu XIII.[2]

Si deerant proximi cognati, ius *αἰδέσεως* transibat in ceteros propinquos, quorum in numero omnes usque ad patres ac consobrinos comprehendebantur. Si hi quoque deerant, ex interfecti phratria eligebantur decem, qui exuli reditum permittere poterant. Fuse hac de re agit paragraphus secunda Dracontis legum capitalium:

---

1) Lipsius, l. c., pg. 610, adn. 39 proposuit coniecturam sagacissimam *ἀρέσηται* pro *αἰδέσηται*, Ad hanc lectionem comprobandam affert vocem *αἰδεῖσθαί τινα* apud legumlatores solum usurpari de cognatis. Haec maxime placent, sed restat difficultas, quomodo in eadem paragr. huius orat. explicanda sit vox „*ᾐδεσμένος*“, quam Pape (Gr. Wörterb.³ I, 51) recte transtulit „einer, der erbeten worden ist und begnadigt hat“. Fortasse sufficiunt etiam veterum grammaticorum explicationes: Harpocr. s. v. *αἰδέσασθαι; ἀντὶ τοῦ μεταπεισθῆναι Λυσίας ἐν τῷ κατὰ Δημοσθένους ἐπιτροπῆς, εἰ γνήσιος, καὶ Δημοσθένης ἐν τῇ πρὸς Ναυσίμαχον καὶ Ξενοπείθην. ἐν δὲ τῷ κατ' Ἀριστοκράτους οὗτος ἀντὶ ἐξιλάσασθαι καὶ πεῖσαι.* cf. etiam Hesych. I, s. v. *αἰδέσασθαι.*

2) cf. Lipsius, l. c., pg. 610.

v. 13: . . . . *αἰδέσασθαι δ' ἐὰμ μὲν πατὲρ] ἔ-*
v. 14: *ι ἒ ἀδελφὸ[ς] ἒ hυε͂ς, hάπα[ντας], ἒ τὸ[ν κ]ο[λύοντα κρατε͂ν· ἐὰν δὲ μὲ hο[ῦ-*
v. 15: *τοι δ[σι, μ]έχρ' ἀ[ν]εφ[σι]ότ[ε]τος κ[αὶ ἀνεφσιο͂, ἐὰν hάπαντες αἰδέσα]σ-*
v. 16: *θαι ἐθέλοσ[ι]τὸν hό[ρκ]ον [ὀμόσαντας· ἐὰν δὲ τούτον μεδ' hε͂ς ἐ͂ι, κτέ-]*
v. 17: *νει δὲ ἄκο[ν], γ[ν]ο͂σ[ι δ]ὲ h[οι πεν]τέ[κοντα καὶ hε͂ς*[1]*) hοι ἐφέται ἄκοντα]*
v. 18: *κτε͂ναι, ἐσέσθ[ο]ν*[2]*) δέ[κα hοι φρατέρες ἐὰν ἐθέλοσιν. τούτος δ]ὲ [hο-*
v. 19: *ι πεντέκο[ν]τ[α καὶ] hε͂ς ἀρ[ι]σ[τίνδεν hαιρέσθον.*

Restituta est paragraphus ex Demosth. XLIII, 57. Apud Demosthenem verba desunt inde a v. XIV usque ad vers. XVI. Dareste primus temptabat hos inscriptionis versus supplere, nostra quidem sententia rectissime. Fundamentum huius supplementi sunt reliquiae vocis, *ἀνεφσιότετος*, cuius verbi litteras *ἀνεφ* ante Darestium iam Velsen legerat. Totam vocem iam Philippi[3]) cognoverat. Post *ἀνεφσιότετος* exspectantur voces *καὶ ἀνεφσιο͂* similiter atque in § IV (v. 21) et revera litterae *κ* reliquiae post *σ* cognosci posse dicuntur. Quamobrem Darestius supplevit hac ratione:

v. 14: . . . . *ἐὰν δὲ μὲ hο]ῦ-*
v. 15: *τοι δσ[ι, μ]ε[χ]ρ'*[4]*) ἀ[ν]εφ[σι]ότ[ε]τος κ[αὶ ἀνεφσιο͂, ἐὰν hάπαντες αἰδέσα]σ-*
v. 16: *θαι ἐθέλοσ[ι], τὸν hό[ρκ]ον [ὀμόσαντας* . . . .

Cognati plerumque reconciliantur pecuniis datis

---

1) E spiritu aspero articuli H O I, quem scriptum fuisse spatii rationes docent, male intellecto illud *ἢ οἱ ἐφέται*, quod exstat apud Demosthenem, ortum esse vidit Koehler.

2) i. e. intromittant, sinant impune intrare fines Atticae.

3) l. c., pg. 138.

4) Cur praepositionem *μεχρὶ* posuerit, Dareste (l. c., pg. 6) explicat his verbis: „La préposition *ἐντός* ne saurait convenir ici puisque les parents en deçà du degré du cousin viennent d'être énumérés et nous lisons *μ]ε[χ]ρ'* avec une élision peu ordinaire, dont la ligne 11 nous offre un autre exemple.“

(*ὑποφονία*).[1]) Num haec *ὑποφονία* lege permissa sit nescimus, sed nobis valde dubium videtur, cum non quadraret ad ea, quae sunt fundamentum iuris capitalis Attici.[2])

Sed quando Athenis cognati homicidae *αἴδεσιν* dare potuerunt? Primum hic Lipsii sententia mihi est refutanda. Dicit ille vir doctissimus[3]): „Daß die *αἴδεσις* nicht ein vorausgegangenes Urteil zur Voraussetzung hat, macht die Stellung der sie betreffenden Bestimmungen im drakontischen Gesetz wahrscheinlich." Equidem e legibus de aidesi fere contraria concludere velim. Videas quaeso haec: In § 1 (vers. 11 sq.) constituitur poena *φόνου ἀκουσίου;* in § 2 (v. 13 sq.) sequuntur praecepta de cognatorum iure reconciliandi: Sequitur, ut *αἴδεσις* iudicio nondum pronuntiato omnino fieri non potuerit: Iudicii actione ipsa demum cognoscitur, utrum homicidium *φόνος ἀκούσιος* fuerit necne. Putamus igitur fundamentum quasi iuris reconciliandi cognatis fuisse iudicium pronuntiatum. Plane vero consentimus cum Lipsio cognatis non fuisse ius exilio omnino liberandi. Spatio certo intermisso autem exilium semper erat finiendum, etiam sine cognatorum reconciliatione. Quantum fuit hoc spatium?

Viri docti temporum pristinorum putabant unum annum fuisse maximum exilii tempus.[4]) Nitebantur inprimis scholiis ac lexicorum locis.[5]) Praeterea afferebatur ea res, quod Plato quoque unius anni

[1]) Harpocr. s. v. *ὑποφονία* Demosth. LVIII, 28.

[2]) cf. Demosth. XXIII, 28. — *αἰδέσεως* ipsius testimonia exstant permulta: Plato, de republ. V, 451 B. — Demosth. XXXVII, 59 = XXXVIII, 22. — Eusthat. ad Σ 497. — Demosth. XXI, 43.

[3]) l. c., pg. 610, adn. 40.

[4]) Virorum doctorum locos notavit Philippi, l. c., pg. 116, adn. 10.

[5]) Ita Hermann, de vestigiis . . . , pg. 51, adn. 10. Huius generis loci sunt: Tzetzes ad Lycophr. 1039. Schol. ad Eurip. Hippol. 35 (cf. hoc de scholio, quae dicit Lipsius, l. c., pg. 611, adn. 42). — Hesych., I, pg. 437. — Lex Seguer. VI, 121, 20.

exilium constituerit. Haec argumentationis ratio falsa erat, cum minime constaret, quantopere Plato iuris Attici praecepta sit secutus. E Platonis praeceptis nihil probari potest nisi via indirecta, ut postea faciemus. Quamobrem Philippi [1]) illas sententias refutavit. Primum quidem hic vir doctus demonstravit Platonem in iuris capitalis legibus verba *ἀπενιαυτισμός, ἀπενιαυτῶν* vel *ἀπενιαύτησις* usurpare ut terminos quasi technicos eo modo, ut exilii tempus addat, ita eum dicere „*τριετεῖς ἀπενιαυτήσεις διατελεῖν*". Sequitur, ut Athenis exilii poenae ita nominarentur. Ex his igitur verbis nihil potest comprobari.

Indirecta vero via ex exilii spatio a Platone constituto concludere possumus nonnulla generalia de exilii Athenis spatio. Haec Philippi [2]) sagacissime conclusit: Eis enim sceleribus, quae Athenis nomine *φόνου ἀκουσίου* coniungebantur, apud Platonem tria genera respondent, quae varie puniantur. Plato separat

		crimen	poena
φόνος ἀκούσιος Atheniensium	1.	*φόνος ἀκούσιος*[3])	exilium unius anni
	2.	*φόνος θυμῷ γεγονώς, ἀπροβουλεύτως δέ*[4]).	exilium duorum annorum
	3.	*φόνος θυμῷ γεγονώς, μετ' ἐπιβουλῆς δέ.*[5])	exilium trium annorum

His perspectis statim dicere possumus minime esse verisimile primi generis Platonici poenam, id est exilium unius anni, poenam fuisse *φόνου ἀκουσίου* Athenis quoque, ubi unum genus tribus illis Platonicis respondebat. Sed verisimile est exilii tempus longius

[1]) l. c., pg. 116 sq.

[2]) l. c., pg. 117.

[3]) cf. nostri opusculi, pg. 76 sq.

[4]) cf. pg. 63.

[5]) cf. pg. 63.

fuisse quam unius anni spatium.[1]) Haec etiam confirmari possunt ex Antiphontis tetral. B, β, 10, quo loco maiore vi de *φόνου ἀκουσίου* poena loquitur, quam ut solum de unius anni poena possit agi.

Exilii igitur spatium lege constitutum longius fuisse quam unius anni verisimillimum putamus. Quod autem fuerit spatium maximum, hoc nostra quidem sententia dici non potest. Lipsius[2]) putat quinque annos lege fuisse constitutos, sed nihil afferre potest nisi Iliadis scholium,[3]) quod maxime esse confusum ipse confitetur.[4]) Nam initium huius scholii item atque ad *φόνους ἀκουσίους* referri potest ad caedes consulto factas.

Maiore cum iure fortasse dicere possis Athenis tres annos fuisse illud exilii spatium longissimum. Hanc ad sententiam confirmandam enim afferri potest, quod apud Platonem exilium trium annorum maxima est poena omnium illorum scelerum, quae Athenis nomine *φόνου ἀκουσίου* comprehendebantur.

Fortunae eius, qui in exilium ibat, ut iam supra vidimus,[5]) secundum Platonem numquam publicari possunt. In capite de caedibus consulto factis cognovimus Athenis fortunas homicidarum *φόνου ἑκουσίου* condemnatorum esse publicatas. Quod attinet ad caedes inconsulto factas Athenis quoque fortunae eorum, qui huius sceleris puniebantur, non publicabantur.[6]) Hac in re ergo congruunt Plato et ius Atticum. Exules vero extra fines Atticae versantes lege fuisse defensos iam vidimus.[7])

---

[1] Spartae ei, qui inconsulto necaverant, in aeternum mittebantur exilium. cf. Xenoph. anab. IV, 8, 25.

[2]) l. c., pg. 611.

[3]) Schol. B zu B, 665.

[4]) l. c., pg. 611, adn. 12.

[5]) cf. pg. 41.

[6]) cf. Demosth. XXIII, 44, 45. Harpocrat., s. v. *δια οἱ ἁλόντες*.

[7] cf. pg. 13.

§ 2. *Φόνος ἀκούσιος civis in peregrinum vel metoecum.*

De civis poena, qui peregrinum *ἀκουσίως* necavit, Plato haec constituit: *ἐὰν δὲ ξένος ὁ τελευτήσας ᾖ, καὶ τῆς τοῦ ξένου χώρας εἰργέσθω τοὺς αὐτοὺς χρόνους* (863 E). Peregrini igitur homicida etiam a peregrini regione se prohibeto per eadem tempora. Hic quoque videmus Platonis humanitatem, qui minime distinguit, utrum homicida fuerit civis an peregrinus. Haec iam *φόνου ἑκουσίου* in capite cognovimus.[1]) Sed illa differentia, quam inter peregrini tractandi rationem secundum ius Atticum et Platonem illic invenimus, hic non exstat. Nam cum Athenis cives *φόνου ἑκουσίου* damnarentur ab areopago, metoeci vero peregrinique a Palladio, omnes, qui *φόνου ἀκουσίου* accusati erant, et cives et metoeci et peregrini, accusabantur apud Palladii forum.[2]) Ita audimus ex [Demosth.] XLVII, 79 iudicium *φόνου ἀκουσίου* in libertam illam senem commissi fuisse in Palladio.[3]) Etiam in Pseudodemosthenis oratione in Neaeram habita (LIX) narratur de caede involuntaria in libertam commissa, de qua actum erat apud Palladium.[4]) Similiter explicanda est causa, quae commemoratur in Isocratis oratione in Callimachum (XVIII) habita. Conferas inprimis paragr. 52. Hic *φόνου ἀκουσίου* accusari verisimillimum est.

Quomodo vero is Athenis sit punitus, qui metoecum inconsulto interfecerat, hac de re non exstant testimonia. Ex eis quoque, quae Schenkl[5]) et Thum-

---

[1]) cf. supra pg. 17 sq.

[2]) Hoc de *φόνου ἀκουσίου* genere recte iudicavit C. Welsing, l. c., pg. 52.

[3]) Haud nescimus orationem ipsam habitam esse in causa *ψευδομαρτυριῶν*. Accusatio illa, de qua narratur in oratione, *φόνου ἀκουσίου* omissa erat exegetis suadentibus.

[4]) cf. § 9 sq.

[5]) H. Schenkl, de metoecis Atticis, Wiener Studien, II, 1880, pg. 1 sq.

ser[1]) de metoecis sagaciter exploraverunt, itemque ex Welsingii opusculo iam allato nihil hac de re comperimus. Certissimum autem est Athenis metoecos ac cives non eodem iure esse usos.

§ 3. Φόνος ἀκούσιος in servum.

De eorum poena, qui inconsulto servum necaverunt, agitur IX. 865 C hisce verbis: *ἐὰν μὲν δοῦλον κτείνῃ, νομίζων τὸν ἑαυτοῦ διειργάσθαι τὸν τοῦ τελευτήσαντος δεσπότην ἀβλαβῆ παρεχέτω καὶ ἀζήμιον*[2]) Hic dici de eo, qui alienum necaverit servum, concluditur et ex eo loco ipso et ex sequentibus (865 D), quibus de eo fiunt verba, qui suum servum inconsulto necaverit. Sed exstat difficultas, quomodo sint explicanda verba „*νομίζων τοῦ ἑαυτοῦ διειργάσθαι*“. Omnes editores semper explicaverunt his fere verbis: „Wenn einer einen fremden Sklaven tötet, in der Meinung, es sei sein eigener . . .[3])" Confitendum quidem est fieri potuisse, ut homo, qui multos possideret servos, talem committeret errorem, sed legumlatori huius erroris ratio habenda non erat. Quamobrem Ritter primus rectissime locum explicavit virgulo post vocem *κτείνῃ* posito hac ratione: „Wenn einer (unvorsichtiger Weise) einen (fremden) Sklaven tötete, so soll er die Sache so ansehen, als sei der Schaden ihm geschehen . . . .“[1]) Tempus praeteritum formae *διειργάσθαι* quidem etiam ad priorum editorum explicandi rationem quadraret, nam quod attinet ad formam grammaticam locus recte transferri potest hac quoque ratione: „Wenn einer einen fremden Sklaven tötete, so soll er, wenn er glaubt, seinen eigenen getötet zu haben. . . .[2]) Sed haec verisimilia non sunt: Ritteri explicatio praeferenda videtur. Ergo explicamus locum ita: Qui servum alienum necavit, praeter expiationem faciendam damnum domino necati restituat. —

[1]) V. Thumser, Untersuchungen über die attischen Metoeken, Wiener Stud., VII. 1885. pg. 45 sq.

[2]) *ἀζήμιος* hic usurpatur sensu „schadlos", cf. Xenoph., Memorab. III, 9, 13.

[3]) Ita iam ille Franco-Gallorum translator (Loix de Platon par le traducteur de la républ., Amsterdam 1769, II, pg. 192) scripsit: „croyant que ce fût le sien". — F. Astius (l. c., VII, pg. 189): „arbitrans suum proprium se interemisse". — Fr. Susemihl (Die Gesetze, übersetzt, Stuttg. 1862/63): „Wenn einer einen fremden Sklaven tötet, in der Meinung, daß es sein eigener sei . . . .". — H. Müller (l. c., VII, 2, pg, 300): „Wenn einer einen Sklaven, den er für sein Eigentum ansieht, tötete . . .". — C. F. Hermann (in editione sua V., pg. 292) eadem putare videtur; ex interpunctione haec concludimus.

Sin autem non fecerit secundum legem, pro interfecti pretio dupli poenam solvito; pretium vero ab iudicibus aestimetur: *ἢ δίκην εἰς τὴν ἀξίαν τοῦ τελευτήσαντος ὑπεχέτω διπλῆν· τῆς δὲ ἀξίας οἱ δικασταὶ διάγνωσιν ποιείσθωσαν* (865 C).

Qui autem suum servum necaverit, is solum expietur: *ἐὰν δὲ αὑτοῦ δοῦλον, καθηράμενος ἀπαλλαττέσθω τοῦ φόνου κατὰ νόμον* (865 D). Expiatio hic quoque necessaria est ob illas religiones animarumque cultus. Ut vero damni restitutio hic desit, e rerum natura ipsa sequitur.

Quae poena Athenis constituta fuerit in eos, qui inconsulto servos necaverant, hac de re nihil scimus, sed verisimile est illic quoque damnum fuisse restituendum, ita ut Platonis hac de re praecepta non differant ab Atheniensium iure.

§ 4. Φόνος ἀκούσιος a peregrinis metoecisque commissus.

Caedes ab hominibus, qui non sunt cives, *ἀκουσίως* commissae secundum Platonem hac ratione punian-

[1]) Ritterum sequi videtur Burnet quoque in editione sua (vol. V, Oxonii, 1906), cum item virgulum ponat.

[2]) Haec dicimus in Ritterum, qui iam formam verbi *διειργάσθαι* illi priorum rationi obstare putat. Non est igitur, cur dicat de Susemihlii translatione (Commentâr, pg. 286): „Susemihl bietet folgenden Unsinn . . . ."

tur: *ἐὰν δὲ ξένος*[1]) *ἄκων ξένον κτείνῃ τῶν ἐν τῇ πόλει, ἐπεξίτω μὲν ὁ βουλόμενος ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς νόμοις, μέτοικος δὲ ὢν ἀπενιαυτησάτω· ξένος δὲ ἂν ᾖ παντάπασι, πρὸς τῷ καθαρμῷ, ἐάν τε ξένον ἐάν τε μέτοικον*[2]) *ἐάν τε ἀστὸν κτείνῃ, τὸν βίον ἅπαντα τῆς χώρας τῆς τῶν νόμων τῶνδε κυρίας εἰργέσθω* (IX, 866 B C). Ergo: Si homo, qui non est civis, invitus aliquem sibi parem necavit, qui etiam in urbe morabatur, reus esto atque accusetur ab unoquoque, qui voluerit. Si reus est metoecus, unum annum in exilium eat. Sin autem plane est peregrinus, praeter expiationem, sive peregrinum, sive metoecum, sive civem interfecit, per totam vitam a regione se abstineat, in qua hae valent leges. Hic igitur metoecis eadem dantur praecepta atque civibus ipsis; peregrinus autem, qui manus hominis sanguine polluerit, severissime puniatur: In aeternum relinquat urbem, in qua scelus commiserit.

Quomodo secundum Atheniensium leges sint puniti metoeci et peregrini, qui *ἀκουσίως* necaverint, hac de re nulla exstant testimonia. Ne certum quidem videtur, num omnino his de sceleribus exstiterint leges. Nobis verisimile videtur metoecos exilio longioris spatii quam cives esse punitos, peregrinos vero item atque Plato postulet ex urbe esse eiectos. Poenas autem mitiores fuisse non putamus. Nam haec non quadrarent ad locum, quem omnino metoeci ac peregrini in Atheniensium iure obtinebant.

Ad ea, quae dixit de peregrinis puniendis, Plato dat maxima cum diligentia supplementa, quibus exponit, quomodo peregrinus, qui impurus reverterit, sit puniendus: Legum custodes eum morte puniant et si possedit fortunas, tradantur ei, qui interfecto

[1]) Hic *ξένος* explicandus est „is, qui non est civis urbis"; opponitur voci „*ξένος παντάπασι*", id est ei, qui omnino non est urbis membrum, qui est neque civis neque metoecus urbis, sed plane peregrinus.

[2]) Animadvertas his in verbis Platonem maxime se praestare Atheniensem genuinum. Hic enim nominantur „*μέτοικοι*", de quo incolarum genere aliis locis nulla dantur praecepta tam specialia.

proximus est genere (866 C): *ἐὰν δὲ ἔλθῃ παρανόμως, οἱ νομοφύλακες θανάτῳ ζημιούντων αὐτόν, καὶ ἐὰν ἔχῃ οὐσίαν τινά, ᾧ τοῦ παθόντος ἐγγύτατα γένει παραδιδόντων.* Si vero invitus ediit mari iactatus in terram vetitam, tentorio apud mare posito, ita ut pedes tingantur undis, idoneam tempestatem ad navigandum expectet (866 D): *ἐὰν δὲ ἄκων ἔλθῃ, ἂν μὲν κατὰ θάλατταν ἐκπίπτῃ πρὸς τὴν χώραν, σκηνησάμενος ἐν θαλάττῃ τέγγων τοὺς πόδας πλοῦν ἀπιφυλαττέτω.* Terra autem si vi adductus fuerit, magistratus urbani, qui primi ei occurrerunt, liberatum extra fines ducunto (IX, 866 D): *κατὰ γῆν δὲ ἂν βίᾳ ὑπό τινων ἀχθῇ, ἡ πρώτη προστυχοῦσα ἀρχὴ τῶν ἐν τῇ πόλει λύσασα εἰς τὴν ὑπερορίαν ἐκπεμπέτω ἄσυλον.* His de praeceptis specialibus in iure Attico nihil traditur. Sed cum Platonis praecepto de homicida naufrago optime comparari possunt, quae Athenis constituta erant de iudicio *ἐν Φρεαττοῖ*[1]). Platonem huius iudicii hic meminisse pro certo habemus. —

§ 5. *Φόνος ἀκούσιος a servis et a cognatis perfectus.*

In eis, quae Plato constituit de caedibus inconsulto factis, desunt praecepta in servos, qui liberum civem, et in infantes cognatosque qui parentes et alios cognatos *ἀκουσίως* necaverunt. Quomodo Plato has causas tractari voluerit, solum ex aliis locis concludi potest. Ritter[2]) iam hac de re egit.

Primum de servorum poena verba faciemus: Ritter enim, cum, ut supra vidimus[3]), verba „*πλὴν μηδαμῇ μηδαμῶς ζωγροῦντας*" falso intellegeret, primo ad falsum venit exitum: Putabat servum, qui *ἀκουσίως* dominum vel alium liberum necaverit, necandum esse item atque si *ἑκουσίως* necasset, sed ratione quam mitissima.[4]) Postea vero ipse haec non sustinet, sed

[1]) cf. supra (pg. 16).

[2]) Commentar., pg. 287.

[3]) cf. pg. 65 sq.

[4]) Haec confirmari videbantur ea re, quod bestia, quae hominem necavit, sit necanda (873 E) et quod servi numerarentur inter *κτήματα* (776 B).

rectissime dicit secundum Platonem servos *φόνου ἀκουσίου* accusatos item esse tractandos atque cives eiusdem sceleris reos. Ante deos servi vita item sacra est atque liberi. Itaque servus, qui invitus interfecit hominem, ante deos non impurior est atque liber, qui idem fecit. Certissimum ergo est Platonem, si hac de re dedisset praeceptum, servos minime morte puniri voluisse, sed leviorem aliquam poenam in eos praescripsisse.[1]) Haec certa esse putamus, sed ad eam rem confirmandam haec quoque afferri possunt:

Secundum Platonis praecepta is, qui servum occidit, item punitur atque qui civem interfecit. Hac re apparet Platonem servorum condicionem, ut ita dicamus, socialem meliorem facere voluisse. Hac ex re facile cognoscitur Platonem servum *ἀκουσίως πεφονευκότα* ratione illa miti punivisse. Accedit, quod *φόνος ἀκούσιος* secundum Platonem nihil est nisi caedes inconsulto facta ipsa, Athenis autem *οἱ φόνοι θυμῷ πεπραγμένοι* in hoc genere numerabantur. Ex hoc scelerum *φόνου ἀκουσίου* numero multo maiore et ex servorum loco sociali multo minore apud Athenienses concludendum est Athenis servos, qui *ἀκουσίως* civem necaverint, severius esse punitos.

Quod attinet ad caedes ab infantibus in parentes inconsulto commissas ex rerum natura ipsa intellegitur filio vel filiae, quibus accidit tale aliquid, iam rem ipsam fuisse dolori maiori, quam ut poena aliqua augeretur.[2]) Eadem valent de caedibus ceterorum cognatorum in cognatos inconsulto commissis.

§ 6. Βούλευσις φόνου ἀκουσίου ac de eorum poena, qui neque expiati sint neque in exilio manserint.

In fine huius capitis de caedibus inconsulto factis de *βούλευσις φόνου ἀκουσίου* nonnulla verba sunt fa-

[1]) Ritter, Commentar, pg. 287, putat servum, qui tale aliquid commiserit, esse vinctum. Sed accuratiora hac de re dici non possunt, nam Platonem ipsum, priusquam legis praecepta scripserit, his de rebus specialibus non esse meditatum pro certo habemus. Hac autem de re nihil scripsit.

[2]) Ita iam Ritter, l. c., pg. 287 (Commentar).

cienda. Nam ut in auctorem caedendi in *φόνου ἑκουσίου* genere[1]), ita exstabat in iure Attico etiam *βούλευσις φόνου ἀκουσίου*. *Ὁ βουλεύσας* est hic is, qui inconsulto actionis fit auctor, qua tertius necatur. Tali in causa est habita Antiphontis oratio VI.[2]) Hoc quoque in genere auctor caedendi Athenis item puniebatur atque is, qui ipse necaverat.

Quomodo Plato hac de re cogitat? Philosophus enim et in legum parte, in qua de caedibus inconsulto factis agit et aliis locis nihil dicit hac de re. Quare dicas Platonem in *φόνου ἑκουσίου* capite generaliter de omnibus criminibus *βουλεύσεως* egisse; ea, quae illic dicat de caedendi auctore, valere de caedibus quoque inconsulto factis. Haec autem accipi non possunt, si leguntur, quae exstant in pg. 872 A: . . . *βουλεύσῃ δὲ θάνατόν τις ἄλλος ἑτέρῳ καὶ τῇ βουλήσει τε καὶ ἐπιβουλεύσει*. . .

Plato igitur leges de eo, qui inconsulto factus est auctor caedendi, omisit. Sed cur?

Duabus rationibus hoc explicari potest: Aut dederivanda est causa ex ea re, quod leges non sint perfectae, aut dici potest Platonem accusationes *βουλεύσεως φόνου ἀκουσίου* omnino repudiasse. Equidem hoc verisimilius censeo. Accusatio enim *βουλεύσεως φόνου ἀκουσίου*[3]) per se est contradictio. Praeterea persaepe accusationum falsarum atque iniustarum facta est causa.[4]) Plato cum hoc prohibere vellet, leges de auctore caedendi omnino non dedit.

[1]) cf. supra (pg. 44 sq.). Exemplum huius generis exstat Antiphontis oratio in novercam (I).

[2]) cf. inprimis paragr. 16 et 19, quibus adversarii ipsi concedunt accusatum *ἀκουσίως* factum esse caedendi auctorem.

[3]) cf. W. Passow, de crimine *βουλεύσεως*, Diss. Lips., 1886.

[4]) Explicari possunt tales accusationes et ex ea re, quod veterrimae leges de caedendi auctore non exstabant, et ea ex re, quod lex certe posterior, ut auctor caedendi eadem ratione esset puniendus atque auctor caedis, per se non satis erat definita. Idea *βουλεύσεως* enim est nimis ampla. Quare illae accusationes per inimicitias privatas fieri poterant, id quod optime illustrat Antiphontis oratio VI.

Confitemur nonnulla eorum criminum, quae hodie complectimur nomine „Fahrlässigkeit" quaeque in iure Attico item puniebantur atque caedes inconsulto factae, secundum hanc Platonis interpretationem omnino non puniri. Sed quaerimus, num hodie is, qui inconsulto alium movet, ut tertium „fahrlässig" necet, puniatur? E paragrapho 222 codicis, quem nominamus „Reichsstrafgesetzbuch", haec non sequuntur.

Hic nonnulla quoque verba faciemus de poena eius, qui expiationes non fecit vel non omne exilii spatium extra urbem mansit. Ut iam supra [1]) demonstravimus, hae expiationes derivandae sunt ex religionibus. Sequitur, ut is, qui eas non fecerit, secundum Platonem quoque severissime puniatur. Huius rei praecepla iam supra tractavimus.[2]) Hic unus locus est afferendus, quo Plato agit de eius quoque poena, qui nimis mature ex exilio rediit; exstat in IX, 866 A B: *ἐὰν δέ τις ἀπειθῇ καὶ πρῶτον μὲν ἀκάθαρτος ὢν εἰς τὰ ἱερὰ τολμᾷ πορεύεσθαι καὶ θύειν, ἔτι δὲ τοὺς χρόνους μὴ ἐθέλῃ πληροῦν ἀποξενούμενος τοὺς εἰρημένους, ὁ τοῦ τελευτήσαντος γένει ἐγγύτατα ἐπεξίτω μὲν φόνου τῷ κτείναντι, διπλᾶ δὲ πάντα ἔστω τὰ τιμωρήματα τῷ ὀφλόντι.* Sin ergo quis non obtemperaverit legibus et primum expiationis expers templa audeat ingredi et sacrificare, deinde per tempora praescripta nolit manere extra fines, is caedis accusetur ab interfecti proximo cognatione et dupli poena puniatur.

Quomodo Athenis homicida exilio condemnatus, qui sine permissione in patriam redibat, sit tractatus, non satis certe constat. Homicida *φόνου ἑκουσίου*, qui primam post orationem fugerat, reverti vetitus erat, sin autem revertit, necari poterat ab unoquo-

[1]) cf. pg. 8.
[2]) cf. pg. 8 sq.

que.[1]) Num autem haec praecepta valuerint etiam de eis, qui propter caedem inconsulto factam erant in exilio, dicere non possumus, sed verisimile videtur. —

Pars quarta: *Φόνος δίκαιος*:

Φόνος δίκαιος exstat, si quis se caedem fecisse confitetur quidem, sed addit facinus sibi fuisse permissum. Athenis de huius generis causis minime eam solam ob causam iudicabatur, ut satisfacerent consuetudini ac iuris moribus, sed magna cum diligentia quaerebatur, utrum accusatus revera iuste necaverit necne. Ita fieri potuit, ut accusatus *φόνου ἑκουσίου* condemnaretur, quamquam contenderat se *δικαίως* interfecisse.[2]) — Plato hoc quoque de genere agit; dividit vero caedes iure factas in quattuor partes:

§ 1. *Φόνος δίκαιος se in vim defendentium.*

Primum tractat defensionem contra vim illatam (869 C D): *ἀδελφὸς δ' ἐὰν ἀδελφὸν κτείνῃ ἐν στάσεσι μάχης γενομένης ἤ τινι τρόπῳ τοιούτῳ, ἀμυνόμενος ἄρχοντα χειρῶν πρότερον, καθάπερ πολέμιον ἀποκτείνας ἔστω καθαρός· καὶ ἐὰν πολίτης πολίτην, ὡσαύτως, ἢ ξένος ξένον· ἐὰν δὲ ἀστὸς ξένον ἢ ξένος ἀστὸν ἀμυνόμενος κτείνῃ, κατὰ ταὐτὰ ἔστω τοῦ καθαρὸς εἶναι. καὶ ἐὰν δοῦλος δοῦλον, ὡσαύτως.* Frater si fratrem necaverit se defendens ab altero primum adoriente, quasi hostem interfecerit, purus esto itemque si civis civem similiter, vel peregrinus peregrinum, vel civis peregrinum, vel peregrinus civem vim a se repellendo necavit, eodem modo esto purus itemque si servus servum.

Eadem fere inveniuntur in iure Attico. Iam in Dracontis legibus exstabant praecepta ad has causas

[1]) cf. leg. Dracontis. v. 30 sq. — Demosth. XXIII, 28. — cf. Lipsius, l. c., pg. 604.

[2]) cf. Lysiae de Eratosthenis caede orationem (I). Haec oratio habita est ante Delphinii iudicium; accusatus se *δικαίως* interfecisse dicit, accusatores contendunt, eum *ἑκουσίως* necasse.

pertinentia, quorum reliquias in lapide invenimus. In v. 33 sq. exstant haec verba secundum Darestii supplementa:

v. 33: . . . . *ἐὰν δέ τις ἄρξαντ|α*[1]) *χε|ρ-*
v. 34: *ὃ[ν ἀδίκον κτένει* . . . .
. . . . *ἐὰν| ἀέκον κ-*
v. 35[2]): *τέ|νει, δικάζεν δὲ τὸς βασιλέας αἰτιὸν φόνο, δια-*
γνὸναι δ|ὲ τὸς ἐ-
v. 36: *[φέτας.*

Bergkii supplementa[3]) iam Darestius[4]) recte refutavit, cum lapidis spatium non sufficiat. Darestius[5]) ipse affert Apollodori locum,[6]) ubi Heracles similem Rhadamantheos legem refert, cum ei Lino interfecto esset fugiendum: *ὃς ἂν ἀμύνηται*[7]) *τὸν χειρῶν ἀδίκων ἄρξαντα, ἀθῷον εἶναι.* Quo loco efficitur, ut omnes apud Graecos defensio in vim illatam hac ratione sit tractata.[8]) Platonis igitur praecepta plane congruunt cum iure Graeco et Attico. Idem cadit in ea, quae philosophus addit de servis. Hi enim vetantur civem interficere se defendentes: *ἐὰν δὲ αὖ δοῦλος ἐλεύθερον ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθάπερ ὁ κτείνας πατέρα, τοῖς αὐτοῖς ἔνοχος ἔστω νόμοις* (IX, 869 D) Sin ergo servus liberum interfecit se defendens, iisdem, quibus parricida, teneatur legibus, id est: semper morte puniatur.[9])

1) *ἄρξαντα χερῶν* iam a Koehlero suppletum est.
2) Huius versus restitutio debetur Darestio.
3) Supplevit Demosthen. XXIII, 53 secutus hac ratione: *ἐάν τις ἀδίκων ἄρχοντα χειρῶν ἐν ὁδῷ καθελὼν ἢ ἐν πολέμῳ ἀγνοήσας ἢ ἐν ἀέθλοις ἀέκων κτείνῃ, τούτων ἕνεκα μὴ φεύγειν.*
4) l. c., pg. 8.
5) l. c., pg. 7.
6) Bibl. II, 4, 9.
7) De contrariis inter *ὁ ἄρξας* et *ὁ ἀμυνόμενος* cf. Antiph. tetral. III, 1 argum.; III, 2, 1; III, 4, 7—8.
8) Alia testimonia exstant haec: Demosth. XXIII, 53. — Antiph., tetral. III. — Democrit. apud Stob, serm. 44, 16; 19. — De caedibus in certaminibus factis, quae his locis commemorantur, iam supra egimus (pg. 73 sq.).
9) cf. 869 B C.

Athenis quoque servis ius liberi necandi non fuisse verisimillimum est, quamquam huius rei non exstant testimonia. Haec concludenda sunt e servorum tota condicione. Num autem ei, qui parentes interfecerint ipsos se defendentes, Athenis quoque semper morte sint puniti, valde dubium videtur. Plato haec postulabat, cum maxime studeret, ut vincula illa animi atque amoris, quo natura parentes cum liberis consociavit, maxime firmaret.[1])

§ 2. *Φόνος δίκαιος in fures latronesque.*

Pars iuris se defendendi secundum Graecorum opinionem defensio in eos quoque est, qui alicuius fortunas rapere conati sunt. Plato hac de re praecepit (874 B): *ὧν δὲ ὁ κτείνας ἐφ' οἷς τε ὀρθῶς ἂν καθαρὸς εἴη, τάδ' ἔστω· νύκτωρ φῶρα εἰς οἰκίαν εἰσιόντα ἐπὶ κλοπῇ χρημάτων ἐὰν ἑλὼν κτείνῃ τις, καθαρὸς ἔστω· καὶ ἐὰν λωποδύτην ἀμυνόμενος ἀποκτείνῃ, καθαρὸς ἔστω.* Si quis igitur hominem aedes intrantem furandi causa deprendit atque occidit, purus sit itemque, si quis grassatorem, qui ei vestes erat rapturus, interfecit. Fures igitur et latrones[2]) vim inferrentes necari possunt.

In iure Attico eadem de furibus necatis valebant. Haec iam a Draconte constituta a Koehlero magna cum sagacitate in lapide sunt suppleta:

1) cf. etiam, quae Plato dicit de parentum caedibus, in IX, 854 E: *πολίτης δὲ ἄν τίς ποτέ τι τοιοῦτον δρῶν ἀναφανῇ, περὶ θεοὺς ἢ περὶ γονέας ἢ περὶ πόλιν ἠδικηκὼς τῶν μεγάλων τινὰ καὶ ἀπορρήτων ἀδικιῶν, ὡς ἀνίατον ἤδη τοῦτον ὄντα ὁ δικαστὴς διανοείσθω, λογιζόμενος οἵας παιδείας τε καὶ τροφῆς ἐκ παιδὸς τυγχάνων οὐκ ἀπέσχετο τῶν μεγίστων κακῶν. δίκη δὲ τούτῳ θάνατος ἐλάχιστον τῶν κακῶν.*
2) Similiter hic usurpatur vox *λωποδύτης* pro latronis verbo atque a Demosth. IV, 47. cf. etiam Polyb. XIII, 6, 4. — Etiam *λωποδυτέω* generali sensu „rauben" usurpatur, cf. Demosth. IX, 22. cf. Philippi, l. c., pg. 57.

v. 37: . . . . [*Ἐὰν δέ τις φέροντα ἒ ἄγοντα βίαι ἀδίκος εὐθὺς ἀμυν*]*ὁμενο-*

v. 38: *ς κτ*[*ένει, νεποινεὶ τεθνάναι* . . .

Koehler haec recte supplevit ex Demosth. XXIII, 60.[1]

Hic furum circulus accuratius statutus est Solonis lege: Constitutum est, ut quisque, qui nocturno tempore aliquid raperet, necari posset.[2] Hanc Solonis legem Plato quoque sequitur ea re, quod primo tantum de furibus nocturnis dat praecepta eaque deinde amplificat in latrones. Num autem Plato item atque ius Atticum constituere voluerit, ne ei quoque, qui fures in die rapientes necavissent, punirentur, haec sequuntur ex ratione vocis *λωποδύτης* explicandae. Philippi[3]) explicabat „Straßenräuber", ergo sensu usus magis speciali, sed nihil obstat sensum sustinere generalem et transferre verbo „Räuber". Hoc sensu vocem usurpari posse, elucet ex locis supra allatis.

§ 3. *Φόνος δίκαιος in eos, qui stuprum commiserunt.*

Φόνος δίκαιος ab Atheniensibus nominabatur ea quoque caedes, qua homo necatus est, qui alicuius matri, vel sorori, vel filiae, vel concubinae liberae vim intulerat. Hac quoque in re Plato Atheniensium ius sequitur. Legimus in pg. 874 C: *καὶ ἐὰν ἐλευθέραν γυναῖκα βιάζηταί τις ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια, νηποινεὶ τεθνάτω ὑπό τε τοῦ ὑβρισθέντος βίᾳ καὶ ὑπὸ πατρὸς ἢ ἀδελφῶν ἢ υἱέων· ἐάν τε ἀνὴρ ἐπιτύχῃ γαμετῇ γυναικὶ βιαζομένῃ, κτείνας τὸν βιαζόμενον ἔστω καθαρὸς ἐν τῷ νόμῳ.* Id est: Si quis liberae[4]) feminae vel puero vim intulerit, impune interficiatur ab eo, cui vim intulit, vel ab eius patre, vel

[1]) Dareste l. c., pg. 8, adn. 1 una cum pg. 49, adn. 2 pro Koehleri lectionem *νηποινεὶ τεθνάναι* ponere vult *ἄτιμος τεθνάτω* nisus Demosthenis loco IX, 44. Sed haec necessaria non sunt.

[2]) Demosth. XXIV, 113.

[3]) l. c., pg. 57.

[4]) animadvertas adiectivum *ἐλευθέραν* esse additum. Hac quoque re confirmatur illud, quod iam contendimus, servis ius *φόνου δικαίου* non fuisse.

fratribus, vel filiis. Praeterea si vir uxorem suam invenerit contumeliam patientem, eo, qui vim attulit, occiso esto purus.

Iam in Dracontis legibus talia stetisse praecepta oportet; sunt enim e vetustissimis *φόνου δικαίου* legibus. Praeterea constat Dracontem nonnulla enumerasse caedium iure factarum genera. Hoc concluditur et ex ea re, quod duorum generum reliquiae sint servatae (defensio in vim illatam, caedes in fures) et ex Demosth. XX, 158. Equidem certissimum puto in vs. 36—37 inscriptionis haec in adulteros praecepta extitisse. Iam Dittenberger idem putaverat, sed eius coniecturae obstabant lapidis spatium ac litterarum reliquiae. Darestium falsissime hos versus restituisse iam vidimus.[1]

Sed quod attinet ad ea, quae continebantur his versibus, Dittenberger rectissime iudicavit: Nam ante et post hos versus mutilatos exstant praecepta de caedibus iure factis, ad quae haec de adulterorum caedibus lex optime quadraret. Legis de adulteris ipsius exstant testimonia permulta.[2]) Sed persaepe adulteris parcebatur, qui pecuniis se absolverant.[3]) Similes leges aliis quoque in civitatibus valuisse refert Xenoph., Hier. 3, 3.[4])

Circulus igitur eorum, quibus necare licet stupri reos, fere idem est apud Platonem atque in iure Attico: Maritis, fratribus, filiis, patribus sit ius ulciscendi honoris familiaris.

[1]) Ad has coniecturas Dittenbergeri et Darestii cf. pag. 52 sq.

[2]) Demosth. XXIII, 53, 74 — Aristot., *Ἀθην. πολ.* 57,3 — Lysias I, 26; 30; 49; XIII, 66 — Pausan. IX, 36, 8. — Athen. XIII, 24 (pg. 569 A).

[3]) Lys. I, 25. — Demosth. LIX, 65. Alios locos invenies apud Lipsium, l. c., pg. 431. Harum pecuniarum causa nonnusquam viri in domum aliquam sunt illiciti, ut adulteri coarguti pecunias darent. cf. Lys. I, 37 sq.; 42 sq.

[4]) Exemplum adest Tenedos insula, cf. Steph. Byz. s. v. *Τένεδος* — Herakleid. Pont. VII, 3.

Nihilominus autem duae exstant differentiae, quod attinet ad eos, quorum in offensione fieri poterat *φόνος δίκαιος*. In iure Attico adduntur verba „*ἢ ἐπὶ παλλακῇ ἣν ἐπ' ἐλευθέροις παισὶν ἔχῃ*", quae desunt apud Platonem.[1]) Quomodo haec verba sint explicanda, nunc constat. Dicuntur pro „*ἐπὶ τεκνώσει ἐλευθέρων παίδων*[2])". Hoc legis praeceptum speciale derivandum est ex Atheniensium reipublicae condicionibus: *παλλακὴ ἐπ' ἐλευθέροις παισί* erat Aspasia apud Periclem vivens. Eius infantes sunt *νόθοι*, liberi quidem, sed non cives. Inde ab medio enim quinto saeculo Athenis solum is civis erat, cuius et pater et mater cives fuerant. Per se *παλλακή* talis civis esse potest; tum eius quoque liberi sunt cives. cf. Demosth. XXXIX. Qui igitur moechum suae concubinae Athenis necaverat, commiserat *φόνον δίκαιον*[3]). Plato hanc legem omisit. Pro ea affert aliud praeceptum iuri Attico ignotum. Datur verbis „*ἢ παῖδα περὶ τὰ ἀφροδίσια*"; stupra ergo in pueros quoque commissa puniantur. Hac re philosophus affert rem plane novam, Atheniensium in iure lex huius generis numquam exstabat. Dracontis enim temporibus Athenienses his aversae Veneris moribus minus utebantur, posteriorum autem aetate tantopere erant consueti hoc puerorum amore, ut nemo eum lege esse defendendum putaret.[4]) Philippi[5]) oratorum posteriorum temporibus legem similem, atque quam dedit Plato, Athenis quoque exstitisse putabat. Argumentum attulit Lys. I, 32. At Lipsius[6]) hoc refutavit; demonstravit hoc loco agi de *δίκη βιαίων*. *Φόνος*

[1]) cf. etiam Lys. I, 31.

[2]) Reiske explicavit: „*ἐπὶ παιδῶν ἐλευθέρων θεραπείᾳ καὶ παιδείᾳ*". Westermann: „*ὄντων ἐλευθέρων παίδων*". Uterque vir doctus falso iudicabat.

[3]) Athenis matrimonia inprimis fiunt, ut liberi gignantur, qui sint cives reipublicae. cf. J. Müller, Griech. Privataltertümer², München, 1893, pg. 147.

[4]) Solon quidem puerorum amoris iam rationem habebat.

[5]) l. c., pg. 56.

[6]) l. c., pg. 616.

δίκαιος enim tantum exstabat in moechos in flagranti comprehensos, alii *βιαίων* erant accusandi.[1])

Alia vero nobis hic quaerenda videntur, quae, quoad videmus, nemo ante nos inquisivit. Leges Atticae non discernebant inter adulteros, qui vi stupra commiserant, et eos, qui feminam in stuprum illexerant.[2]) Quid cogitat Plato hac de re? Vultne ambos item puniri, ut erat in iure Attico praeceptum, an secundum eum is solus puniatur, qui feminae vim intulerit?[3]) Equidem puto Platonem eum solum puniri voluisse, qui vi stuprum commisisset. Haec sententia confirmatur ea re, quod Plato semper utatur verbo *βιάζεσθαι*; ad eadem quoque pertinet vox *ὑβρισθέντος* in eodem loco usurpata.[4]) His omnibus in verbis nihil inest nisi vis illata. Quibus cognitis verisimillimum putamus Platonem nihil puniri voluisse nisi vim feminis illatam, eum vero, qui femina consentiente concubuisset, *δικαίως* necari noluisse.

Nonnulla addenda sunt de Herrlichii sententia,[5]) qui e Lysiae loco (I, 32) concludebat Athenis eum, qui vim intulisset, non tam severe esse punitum quam qui ad stuprum illexisset. Haec sunt falsa, cum, ut iam Lipsius[6]) recte dixit, hoc loco Lysiaco agatur de *δίκη βιαίων*.

Mirari possis, quod et Plato et ius Atticum has causas in eo genere posuerint, in quo ageretur de defensione in vim (Notwehr).[7]) Sed haec sententia non est tam mala quam primum audienti videri possit: Agitur his in causis de eis, qui familiae hono-

[1]) Haec *δίκη βιαίων* in pueri quoque stupratores fieri poterat; cf. Lys. I, 32.

[2]) Lipsius, l. c., pg. 616.

[3]) Hac ratione etiam nostro in iure adulteri puniuntur. cf. Strafgesetzbuch f. d. dtsch. Reich §§ 176, 177.

[4]) Legimus has formas: *βιάζηται, βιαζομένῃ, βιαζόμενον, ὑβρισθέντος*.

[5]) l. c., pg. 19.

[6]) l. c., pg. 616, adn. 57.

[7]) cf. Lipsius, pg. 615/16.

rem defendunt ab alieni impetu. Postra quoque aetate exstant viri iuris periti, qui de hoc caedium genere, quod in Romanorum quoque ac Germanorum iure exstabat, eadem putare[1]) videntur, ac saepe nostris temporibus accidit, ut iudices civiles, quos appellamus „Geschworene", eum absolvant crimine, qui moechum necavit.

§ 4. *Φόνος δίκαιος in cognatorum defensione atque in proditores.*

Ultimum *φόνου δικαίου* genus a Platone factum sunt eorum caedes, qui cognatos defendentes hominem vita privaverunt. Si quis ea re, quod parentibus, liberis, fratribus, coniugi nihil impii facientibus auxilio venit eosque defendit, aliquem interfecerit, prorsus esto purus (IX, 874 C D): *καὶ ἐάν τις πατρὶ βοηθῶν θάνατον, μηδὲν ἀνόσιον δρῶντι, κτείνῃ τινά, ἢ μητρὶ ἢ τέκνοις ἢ ἀδελφοῖς ἢ ξυγγενήτορι τέκνων, πάντως καθαρὸς ἔστω.* — Huius generis lex in iure Attico non invenitur: Plato haec praescripsit, ut familiae communitatem confirmaret.[2])

Athenis in *φόνου δικαίου* numero caedes quoque in proditores commissae numerabantur.[3]) Proditores nominabant Athenienses posterioribus temporibus eos quoque, qui tyrannidi studuerant. Eos interficere unusquisque non solum poterat, sed etiam debebat.[4]) Cum in Andocidis oratione *περὶ τῶν μυστηρίων*[5]) iusiurandum a civibus his in causis dandum nominetur *νόμιμος*, Lipsius recte conclusit hic agi de vetere lege

[1]) Herrlich, l. c., pg. 18, adn. 98 affert hoc locos: Digest. L. XXXXVIII, 5, 21—25. — A. F. Berner, Lehrbuch d. dtsch. Strafrechts, 1884, pg. 252. — S. Mayer, Die Rechte der Israeliten u. s. w., III, pg. 230.

[2]) cf. supra, pg. 51, 65 sq.

[3]) Lipsius, l. c., pg. 617.

[4]) De iureiurando, quod cives hac de re dabant, refert Andoc. I, 96. De toto hoc caedium genere cf. Lyc., in Leocr., 125.

[5]) I, 98.

iterata, quam obliti essent Athenienses idemque demonstrat hanc legem non a Solone latam esse.[1]) Verisimillimum est eam Pisistratidis expulsis esse datam.[2])

Apud Platonem haec de proditoribus praecepta non exstant. Sed cum philosophus nonnullis locis agat severissimis verbis de proditoribus, qui semper morte sint puniendi, concludimus eum quoque proditores necari voluisse, sed eam differentiam exstare, ut iudicium sit habenda. Conferas IX, 856 B C: *ὃς ἂν ἄγων εἰς ἀρχὴν ἄνθρωπον δουλῶται μὲν τοὺς νόμους, ἑταιρείαις δὲ τὴν πόλιν ὑπήκοον ποιῇ, καὶ βιαίως δὴ πᾶν τοῦτο πράττων καὶ στάσιν ἐγείρων παρανομῇ, τοῦτον δὴ διανοεῖσθαι δεῖ πάντων πολεμιώτατον ὅλῃ τῇ πόλει· τὸν δὲ κοινωνοῦντα μὲν τῶν τοιούτων μηδενί, τῶν μεγίστων δὲ μετέχοντα ἀρχῶν ἐν τῇ πόλει, λεληθότα τε ταῦτα αὐτόν, ἢ μὴ λεληθότα, δειλίᾳ δ' ὑπὲρ πατρίδος αὑτοῦ μὴ τιμωρούμενον, δεῖ δεύτερον ἡγεῖσθαι τὸν τοιοῦτον πολίτην κάκῃ· πᾶς δὲ ἀνήρ, οὗ καὶ σμικρὸν ὄφελος, ἐνδεικνύτω ταῖς ἀρχαῖς εἰς κρίσιν ἄγων τὸν ἐπιβουλεύοντα βιαίου πολιτείας μεταστάσεως ἅμα καὶ παρανόμου. δικασταὶ δὲ ἔστωσαν τούτοις οἵπερ τοῖς ἱεροσύλοις, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν ὡσαύτως αὐτοῖς γίγνεσθαι καθάπερ ἐκείνοις· τὴν ψῆφον δὲ θάνατον φέρειν τὴν πλήθει νικῶσαν.* Praeterea conferas 854 E. Secundum Platonem autem eum, qui homicidam exulem sine iure reversum necaverit, non puniri iam supra rettulimus.[3])

§ 5. *Utrum οἱ φόνοι δίκαιοι expiandi fuerint necne.*

Nonnulla verba addamus de quaestione illa, quam iam supra posuimus,[4]) utrum ei, qui commiserit *φόνον δίκαιον*, expiandum fuerit scelus necne. Secundum Platonis verba putaris philosophum expiationem refutare, cum utatur omnibus locis vocibus

[1]) Lipsius, l. c., pg. 617, adn. 63.

[2]) Ita iam Wilamowitz, Aristoteles u. Athen. I, pg. 54, adn. 23.

[3]) pg. 42 (Demosth. XXIII, 28 etc.).

[4]) pg. 9.

rem defendunt ab alieni impetu. Postra quoque aetate exstant viri iuris periti, qui de hoc caedium genere, quod in Romanorum quoque ac Germanorum iure exstabat, eadem putare[1]) videntur, ac saepe nostris temporibus accidit, ut iudices civiles, quos appellamus „Geschworene", eum absolvant crimine, qui moechum necavit.

§ 4. *Φόνος δίκαιος in cognatorum defensione atque in proditores.*

Ultimum *φόνου δικαίου* genus a Platone factum sunt eorum caedes, qui cognatos defendentes hominem vita privaverunt. Si quis ea re, quod parentibus, liberis, fratribus, coniugi nihil impii facientibus auxilio venit eosque defendit, aliquem interfecerit, prorsus esto purus (IX, 874 C D): *καὶ ἐάν τις πατρὶ βοηθῶν θάνατον, μηδὲν ἀνόσιον δρῶντι, κτείνῃ τινά, ἢ μητρὶ ἢ τέκνοις ἢ ἀδελφοῖς ἢ ξυγγενήτορι τέκνων, πάντως καθαρὸς ἔστω.* — Huius generis lex in iure Attico non invenitur: Plato haec praescripsit, ut familiae communitatem confirmaret.[2])

Athenis in *φόνου δικαίου* numero caedes quoque in proditores commissae numerabantur.[3]) Proditores nominabant Athenienses posterioribus temporibus eos quoque, qui tyrannidi studuerant. Eos interficere unusquisque non solum poterat, sed etiam debebat.[4]) Cum in Andocidis oratione *περὶ τῶν μυστηρίων*[5]) iusiurandum a civibus his in causis dandum nominetur *νόμιμος*, Lipsius recte conclusit hic agi de vetere lege

1) Herrlich, l. c., pg. 18, adn. 98 affert hoc locos: Digest. L. XXXXVIII, 5, 21—25. — A. F. Berner, Lehrbuch d. dtsch. Strafrechts, 1884, pg. 252. — S. Mayer, Die Rechte der Israeliten u. s. w., III, pg. 230.

2) cf. supra, pg. 54. 65 sq.

3) Lipsius, l. c., pg. 617.

4) De iureiurando, quod cives hac de re dabant, refert Andoc. I, 96. De toto hoc caedium genere cf. Lyc., in Leocr., 125.

5) I, 98.

iterata, quam obliti essent Athenienses idemque demonstrat hanc legem non a Solone latam esse.[1]) Verisimillimum est eam Pisistratidis expulsis esse datam.[2])

Apud Platonem haec de proditoribus praecepta non exstant. Sed cum philosophus nonnullis locis agat severissimis verbis de proditoribus, qui semper morte sint puniendi, concludimus eum quoque proditores necari voluisse, sed eam differentiam exstare, ut iudicium sit habenda. Conferas IX, 856 B C: *ὃς ἂν ἄγων εἰς ἀρχὴν ἄνθρωπον δουλῶται μὲν τοὺς νόμους, ἑταιρείαις δὲ τὴν πόλιν ὑπήκοον ποιῇ, καὶ βιαίως δὴ πᾶν τοῦτο πράττων καὶ στάσιν ἐγείρων παρανομῇ, τοῦτον δὴ διανοεῖσθαι δεῖ πάντων πολεμιώτατον ὅλῃ τῇ πόλει· τὸν δὲ κοινωνοῦντα μὲν τῶν τοιούτων μηδενί, τῶν μεγίστων δὲ μετέχοντα ἀρχῶν ἐν τῇ πόλει, λεληθότα τε ταῦτα αὐτόν, ἢ μὴ λεληθότα, δειλίᾳ δ' ὑπὲρ πατρίδος αὐτοῦ μὴ τιμωρούμενον, δεῖ δεύτερον ἡγεῖσθαι τὸν τοιοῦτον πολίτην κάκῃ· πᾶς δὲ ἀνήρ, οὗ καὶ σμικρὸν ὄφελος, ἐνδεικνύτω ταῖς ἀρχαῖς εἰς κρίσιν ἄγων τὸν ἐπιβουλεύοντα βιαίου πολιτείας μεταστάσεως ἅμα καὶ παρανόμου. δικασταὶ δὲ ἔστωσαν τούτοις οἵπερ τοῖς ἱεροσύλοις, καὶ πᾶσαν τὴν κρίσιν ὡσαύτως αὐτοῖς γίγνεσθαι καθάπερ ἐκείνοις· τὴν ψῆφον δὲ θάνατον φέρειν τὴν πλήθει νικῶσαν.* Praeterea conferas 854 E. Secundum Platonem autem eum, qui homicidam exulem sine iure reversum necaverit, non puniri iam supra rettulimus.[3])

§ 5. *Utrum οἱ φόνοι δίκαιοι expiandi fuerint necne.*

Nonnulla verba addamus de quaestione illa, quam iam supra posuimus,[4]) utrum ei, qui commiserit *φόνον δίκαιον*, expiandum fuerit scelus necne. Secundum Platonis verba putaris philosophum expiationem refutare, cum utatur omnibus locis vocibus

1) Lipsius, l. c., pg. 617, adn. 63.

2) Ita iam Wilamowitz, Aristoteles u. Athen. I, pg. 54, adn. 23.

3) pg. 42 (Demosth. XXIII. 28 etc.).

4) pg. 9.

καθαρὸς ἔστω, vel *πάντως καθαρὸς ἔστω*. Itaque Herrlich[1]) conclusit Athenis caedes iure factas non fuisse expiandas idemque valere in Platonis re publica. Eum secuti sunt Stengel[2]) et nuperrime idem contendit Hewitt.[3]) Haec autem mea quidem sententia sunt falsa. Recta iam cognovit Philippi[4]) eumque sunt secuti Rohde,[5]) Wächter,[6]) Hermann-Thumser,[7]) Lipsius.[8])

Is enim, qui manus hominum sanguine polluerat, semper impurus putabatur secundum illas religiones, quae et in iure Attico et praecipue in Platonis legibus maxima erant auctoritate. Interfecti animae nihil interest, utrum homicida corporis necaverit *δικαίως*, *ἀκουσίως* an *ἑκουσίως*. Ad eam placandam semper opus est expiationibus eius, qui commisit caedem. Vox *καθαρός* his in praeceptis Platonicis est intelligenda sensu, ut ita dicamus, proprie iudiciali. Opponitur verbis „*μὴ καθαρὸς τὰς χεῖρας φόνου*“, qua ratione is nominatur, qui consulto necavit.[9]) Expiatio illa, cum derivanda sit ex animorum cultu, numquam deesse poterat in iure Attico. Rerum natura ipsa postulabatur, ut homicida semper expiaretur; leges capitales hac de re verba facere non debebant. Hewitt testimonium suae opinionis Platonis legum affert locos,[10]) quibus is, qui *δικαίως* necavit, comparetur cum eo, qui hostem interfecit, eaque ex

1) l. c., pg. 19.

2) P. Stengel, Die griech. Kultusaltert.², Münch., 1898, pg. 141.

3) J. W. Hewitt, the necessity of ritual purification (Transactions and proceedings of the Am. phil. ass. XLI, 1910).

4) l. c., pg. 62 sq.

5) Psyche I, 273 sq.

6) Th. Wächter, Reinheitsvorschriften im griech. Kult, Religionsgesch., Vers. u. Vorarb., IX, 1, Gießen, 1910, pg. 65 sq.

7) Lehrbuch der griech. Staatsaltertümer, I. 2 (Freiburg, 1892), pg. 363, adn. 5.

8) l. c., pg. 618 sq.

9) Leges IX, 864 E.

10) l. c., pg. 102 sq. Affert 864 C — 874 D.

re concludit *φόνου δικαίου* scelera non fuisse expianda.[1]) Haec refutamus, cum Platonem magis etiam quam ius Atticum religiones illas secutum esse manifestum est. Quod ad confirmandum afferimus leg. pg. 865 B (cf. pg. 73), in qua constituitur, ut is, qui alium necaverit in certaminibus, expietur secundum praecepta Delphica. Sed non putamus hunc locum tanta esse auctoritate, quanta putat Lipsius,[2]) cum Plato, ut iam vidimus, illas caedes in certamine factas non in genere *φόνου δικαίου* posuerit, sed in *φόνου ἀκουσίου*. Athenis expiationem semper cum caedibus iure factis coniunctam fuisse elucet his quoque ex rebus: Iam Apollo, cuius in templo *φόνου δικαίου* iudicabatur,[3]) se ipse Pythone Delphis necato expiaverat[4]) et deus ipse Orestem matricidam expiavit.[5]) Eadem confirmantur Antiphontis ceterorumque oratorum locis, quibus maxima cum reverentia dicant de expiatione.[6])

Ea omnia autem, quae Hewitt[7]) affert contra Philippi argumenta, sunt quidem sagacissima, sed nobis non persuadent. Lipsius autem certe recte dixit religionem illam animarum earumque cultum ac potestatem et necessitatem se expiandi iam oratorum temporibus non eadem floruisse vi, qua priorum aetate. Ita verisimile videtur eos, qui proditores necaverant, non semper se expiasse.[8])

1) l. c., pg. 105: So when Plato uses *καθαρός* of homicide in self-defence and classes it with homicide of a public enemy, he uses the word in its proper ritual sense.

2) l. c., pg. 618.

3) i. e. in Delphinio (cf. pg. 16).

4) O. Müller, Aeschylos' Eumeniden, Göttingen, 1833, pg. 140 sq. — Schömann, de Apolline custode Athenarum, opusc. acad. I, pg. 346 sq.

5) Aeschyl. Choeph. 1055—60.

6) cf. Rohde, Psyche⁴ I, pg. 271. Afferimus exempli causa Demosth. XXIII, 55. cf. etiam Porphyr., de abstin. I, 9.

7) l. c., pg. 106 — 110.

8) Ita proditorum caedes vocatur *(φόνος) ὅσιος, εὐαγής, καθαρός*. Andoc. I, 97. Demosth. IX, 17. Fuse hac de re: Lipsius, l. c., pg. 619.

§ 6. *De caedibus a mente captis commissis.*

Hic in *φόνου δικαίου* capite explicabimus ea quoque, quae a Platone postulantur IX, 864 D E hisce verbis: *ἢν δὲ ἡμῖν κείμενα περί τε τῶν συλώντων, οἶμαι, τοὺς θεοὺς καὶ τὰ περὶ τῶν προδοτῶν, ἔτι δὲ τοὺς νόμους διαφθειρόντων ἐπὶ καταλύσει τῆς παρούσης πολιτείας. τούτων δή τις ἂν ἴσως πράξειέ τι μανεὶς ἢ νόσοις ἢ γήρᾳ ὑπερμέτρῳ ξυνεχόμενος ἢ παιδίᾳ χρώμενος, οὐδέν πω τῶν τοιούτων διαφέρων· ὧν ἂν γίγνηταί τι φανερὸν τοῖς ἐκλεχθεῖσιν ἑκάστοις δικασταῖς, ἀναφέροντος τοῦ δράσαντος ἢ τοῦ σκηπτομένου ὑπὲρ τοῦ ποιήσαντος, κριθῇ δὲ οὕτω διατεθεὶς παρανομῆσαι, τὴν μὲν βλάβην, ἣν ἄν τινα καταβλάψῃ, πάντως ἁπλῆν ἀποτινέτω, τῶν δὲ ἄλλων δικαιωμάτων ἀφείσθω.* Hic igitur iis, qui peccaverunt in deos eorumque templa, impunitas datur. „si quis fortasse commisit aliquid insaniens vel morbo senectave ingente confectus vel pueriliter faciens." Si iudicatur eum ita affectum commisisse scelus, simplex pendito damnum, quodcumque intulit, aliis vero multis liber esto. —

Haec cum agantur de sacrilegiis, ad nostrum de caedibus opusculum minime quadrare videntur. Sed certum putamus eadem valere in caedibus quoque et solam eam rem, quod non perfectum sit legum opus, esse causam, cur desint haec de amentium caedibus praecepta. Meae sententiae favent, quae sequuntur in IX, 864 E: . . . . *ἀφείσθω, πλὴν ἂν ἄρα τινὰ ἀποκτείνας μὴ καθαρὸς ᾖ τὰς χεῖρας φόνου· οὕτω δ' εἰς ἄλλην χώραν καὶ τόπον ἀπελθὼν οἰκείτω τὸν ἐνιαυτὸν ἐκδημῶν, πρότερον δὲ ἐλθὼν τοῦ χρόνου ὃν ὁ νόμος ὥρισεν, ἢ καὶ πάσης ἐπιβὰς τῆς οἰκείας χώρας, ἐν δημοσίῳ δεσμῷ δεθεὶς ὑπὸ τῶν νομοφυλάκων δύο ἐνιαυτοὺς οὕτως ἀπαλλαττέσθω τῶν δεσμῶν.* His verbis clare agitur de caede aliqua; dicitur: „Si quem interfecit manusque sanguine contaminavit, aliam in regionem profectus habitato ibi per annum. Sin autem prius revertit, per duos annos teneatur vinculis."

Accedunt quod Plato aliis locis sacrilegia, proditiones, caedes nominat coniuncta nomine scelerum maximorum. Legimus IX, 854 E: *πολίτης δὲ ἄν τίς ποτέ τι τοιοῦτον δρῶν ἀναφανῇ, περὶ θεοὺς ἢ περὶ γονέας ἢ περὶ πόλιν ἠδικηκὼς τῶν μεγάλων τινὰ καὶ ἀπορρήτων ἀδικιῶν ὡς ἀνίατον ἤδη τοῦτον ὄντα ὁ δικαστὴς διανοείσθω . . . . τοὺς δὲ ἄλλους παράδειγμα ὀνήσει γενόμενος ἀκλεὴς καὶ ὑπὲρ τοὺς τῆς χώρας ὅρους ἀφανισθείς* (cf. etiam opusculi huius pg. 93). Deorum enim templa, patria hominumque vitae Platoni sunt aliquid sacri, sancti. Is, qui laesit haec, difficile potest sanari. Dicit Plato hac de re in IX, 853 D, 854 A haec: *ὧν ἕνεκα μὲν μάλιστα, ὅμως δὲ καὶ ξύμπασαν τὴν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως ἀσθένειαν εὐλαβούμενος, ἐρῶ τὸν τῶν ἱεροσύλων πέρι νόμον καὶ τῶν ἄλλων πάντων τῶν τοιούτων, ὅσια δυσίατα καὶ ἀνίατα.*

His in legibus de amentium sceleribus Plato multum differt ab iure Attico, in quo huius generis praecepta omnino non exstabant. Animadvertas etiam de puerorum sceleribus dari legem. His igitur praeceptis datis Plato iterum se praestat, ut ita dicam, nostrae aetatis hominem. — Amentium quoque crimina fuisse expianda manifestum est. —

Pars quinta: De ceteris caedium generibus.

§ 1. *De homicidiis per bestias ac res inanimatas perfectis.*

Ex ea re, quod Plato religionibus de animarum potestate maximam dat auctoritatem, ei exstat item atque iuri Attico necessitas bestias ac res puniendi, quibus homo est necatus. Constituit haec (873 E sq.): *ἐὰν δ' ἄρα ὑποζύγιον ἢ ζῷον ἄλλο τι φονεύσῃ τινά, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίᾳ τιθεμένων ἀθλεύοντά τι τοιοῦτον δράσῃ, ἐπεξίτωσαν μὲν οἱ προσήκοντες τοῦ φόνου τῷ κτείναντι, διαδικαζόντων δὲ τῶν ἀγρονόμων οἷσιν ἂν*

καὶ ὁπόσας προστάξῃ ὁ προσήκων. τὸ δὲ ὄφλον ἔξω τῶν ὅρων τῆς χώρας ἀποκτείναντας διορίσαι. ἐὰν δὲ ἄψυχόν τι ψυχῆς ἄνθρωπον στερήσῃ, πλὴν ὅσα κεραυνὸς ἤ τι παρὰ θεοῦ τοιοῦτον βέλος ἰόν, τῶν δὲ ἄλλων ὅσα τινὸς προσπεσόντος ἢ αὐτὸ ἐμπεσὸν κτείνῃ τινά, δικαστὴν μὲν αὐτῷ καθιζέτω τῶν γειτόνων τὸν ἐγγύτατα ὁ προσήκων γένει, ἀφοσιούμενος ὑπὲρ αὑτοῦ τε καὶ ὑπὲρ τῆς συγγενείας ὅλης. τὸ δὲ ὄφλον ἐξορίζειν, καθάπερ ἐρρήθη τὸ τῶν ζώων γένος. Ergo, si quod animal quempiam interfecerit exceptis eis, quae in certamine publico luctantia tale quid commiserunt, accusetur a necati cognatis *φόνου*. Iudices vero sunto rerum rusticarum curatores a cognatis electi. Animal condemnatum morte puniatur extraque fines eiciatur. Si inanimum quiddam vita hominem privaverit excepto fulmine vel tali re divinitus demissa, cognatus iudicium constituito vicinorum proximorum ac expiationem peragito pro semet ipso et tota cognatione. Id vero, quod reum est factum, exterminetur item atque animalia.

His praeceptis Plato plane sequitur Atticas leges, quae hac quoque in re religionibus atque animorum cultu constituebantur.[1] In Prytanei foro[2]) de bestiis ac rebus, quibus homo erat necatus, iudicia fiebant. Si condemnata erant, imperabatur, ut extra fines portarentur, bestiae autem antea necarentur.[3]) Res inanimae Athenis extra fines transportabantur a phylarum regibus.[4])

[1]) Hoc fundamentum religiosum H. Müller (l. c., VII, 2), pg. 543, adn. 43 clarius pronuntiare potuisset.

[2]) cf. supra, pg. 16.

[3]) Vide Demosth. XXIII, 76. — Aristot. *Ἀθην. πολ.* 57, 4. — Aeschin. III, 244. — Harpocr. s. v. *ἐν Πρυτανείῳ*. — cf. etiam Paus. I, 28, 10/11. Similia valebant in Thasiorum insula, apud quos res condemnatae in mare iaciebantur (Paus. VI, 11, 6; Dio Chrysost. XXXI, pg. 618 Reiske).

[4]) Pollux VIII, 90. Sin autem Pollux hoc loco phylarum regibus praesidium iudicii quoque attribuit, hic certissime exstat error, cf. Aristot. *Ἀθην. πολ.* 57, 4: *δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς*. Rex praesidebat, *φυλοβασιλεῖς* erant, quod nominamus „Beisitzer". Idem recte profert Pollux VIII, 90.

Nonnulla addimus verba de Plutarchi loco in vitae Solonis cp. XIX, quo tractatur Solonis lex de praeteritorum venia.[1]) His Prytanei iudiciis nihil commune est cum Prytanei causis capitalibus. Iudicium enim capitale, quod fiebat in Prytaneo, nominabatur *τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστήριον*[2]).

Quantum vero Plato religionibus dederit auctoritatem, optime cognoscitur ex duabus moderationibus ab eo factis. Dicit enim (873 E): *πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίῳ τεθεμένων ἀθλεύοντά τι τοιοῦτον δράσῃ* et (873 E): *πλὴν ὅσα κεραυνὸς ἤ τι παρὰ θεοῦ τοιοῦτον βέλος ἰόν . . . .*

His sacris rebus a deis quasi missis homines si necantur, religiones non laedi manifestum est.

§ 2. *De homicida ignoto.*

Plato de homicida ignoto praecepit haec (IX, 874 A B): *ἐὰν δὲ τεθνεὼς μὲν αὖ τις φανῇ, ἄδηλος δὲ ὁ κτείνας ᾖ καὶ μὴ ἀμελῶς ζητοῦσιν ἀνεύρητος γίγνηται, τὰς μὲν προρρήσεις τὰς αὐτὰς γίγνεσθαι καθάπερ τοῖς ἄλλοις, προαγορεύειν δὲ τὸν φόνον τῷ δράσαντι καὶ ἐπιδικασάμενον μὴ ἐπιβαίνειν ἱερῶν ἐν ἀγορᾷ κηρῦξαι τῷ κτείναντι τὸν καὶ τὸν ὠφληκότι φόνου μηδὲ ὅλης χώρας τῆς τοῦ παθόντος, ὡς, ἂν φανῇ καὶ γνωσθῇ ἀποθανούμενον καὶ ἔξω τῆς τοῦ παθόντος χώρας ἐκβληθησόμενον ἄταφον.* Si quis mortuus est repertus, ignotus vero est homicida nec potest reperiri, interdictiones quidem eadem sunto, quae ceteris: In foro publice pronuntietur, ne homicida ignotus templa vel interfecti regionem ingrediatur, ut, si postea repertus cognitusque fuerit, morte puniatur et insepultus extra interfecti patriae fines proiciatur.

Athenis quoque in homicidam ignotum accusabatur. Legimus enim apud Aristot. *Ἀθην. πολ.* 57, 4, cuius loci restitutionem pro certo habemus, haec: . . . *ὅταν δὲ*

[1]) cf. Lipsius, l. c., pg. 23 sq.

[2]) Praepositio *ἐπὶ* hic, ut omnibus in iudiciis capitalibus, usurpatur, quod iudicii actio fiebat sub caelo. cf. opusculi pg. 30.

μὴ εἰδῇ τὸν ποιήσαντα, τῷ δράσαντι λαγχάνει. Secundum hunc igitur locum Athenis, si homicida fuit ignotus, accusabatur *ὁ δράσας.*[1])

Conclusio.

In nostrae commentationis fine statuimus haec:

Plato in plurimis quidem de caedibus praeceptis sequitur, quamvis libere, iuris Attici leges,[2]) sed non raro eos mutat. Quod vero attinet ad mutandi causas saepissime invenimus Platonem maxime dare operam, ut religionibus de animarum potestate earumque cultu maiorem daret auctoritatem,[3]) praeterea autem ut familiae vincula confirmaret.[4]) Nam et illae religiones et familiae vincula philosophi temporibus maxime erant debilitata.[5]

Tum omnibus hominibus, sive metoecis, sivi civibus, sive peregrinis, sive servis eadem sunto iuris fundamenta.[6]) Singulis autem hominibus maior datur libertas,[7]) ita cuique esto quibusdam condicionibus ius se necandi.[8]) Alias mutandi causas attulimus in singulis paragraphis ipsis, ita ut eas hic afferri non oporteat. —

His omnibus in rebus agitur de singulis poenae praeceptis. Sed in disponendis caedium generibus

---

[1] Lipsius. l. c., pg. 131, adn. 33 item putat Platonem lege de homicida ignoto nihil novi postulavisse, sed hunc Aristotelis locum non affert.

[2]) cf. pg. 26 sq., 30 sq., 40, 42, 43 sq., 45 sq., 82, 90, 104 sq.

[3] cf. pg. 5 sq., 28, 41, 46, 54 sq., 68, 90, 99 sq., 101, 105. Sola exceptio est omnium civium ius *φόνου* accusandi, cf. pg. 19 sq.

[4] cf. pg. 41, 54 sq., 65 sq., 67 sq.

[5] cf. praecepta in sophistas, pg. 33 sq.

[6]) cf. pg. 17 sq., 49 sq., 83 sq.

[7] cf. pg. 97.

[8]) cf. pg. 55 sq.

Plato minime sequitur ius Atticum, sed hac ipsa in re se praestat virum sui ipsius iudicii ac vere magnum. Eius enim dividendi ratio plane fere congruit cum nostrae aetatis: Ita praeter caedes consulto commissas primus ponit *φόνους θυμῷ πεπραγμένους*[1]) et ea, quae Plato coniungit nomine *φόνου ἀκουσίου*, fere sunt nostratium „fahrlässige Tötung."[2]) Quod autem attinet ad *φόνον δίκαιον*, a Platone primo nonnullis privatur generibus; exstat iam hic igitur initium illius evolutionis, qua *φόνου δικαίου* genus excepto iure se defendendi plane interibat.[3])

Plane vero virum nostrae aetatis se praestat philosophus ea re, quod mente captos et homines senectute nimis magna itemque pueros, qui commiserunt crimen capitale, liberet et nihil ab eis poscat nisi damni restitutionem.[4]) His omnibus Plato petit, quae nos sumus adepti. —

Ex eo autem, quod Plato saepissime mutavit iuris Attici praecepta legesque, aliud sequitur:

A d s u p p l e n d a s l a c u n a s, q u a e i n s c i e n t i a n o s t r a l e g u m A t t i c a r u m c a p i t a l i u m h i a n t, P l a t o n i s l e g e s n o n s i n e s u m m a c a u t i o n e a d h i b e n d a e s u n t.

---

[1] cf. pg. 70 sq.

[2] cf. pg. 75.

[3] cf. pg. 75 sq.

[4] cf. pg. 102 sq.

Corrigenda.

pag.	25,	vs. 15	lege	diiudicandae	pro	diiudicaudae.
„	25,	„ 18	„	855 D sq.	„	85 D sq.
„	52,	„ 6	„	v. 36 sq.	„	26 sq.
„	52,	„ 7	„	v. 37 sq.	„	27 sq.

Index librorum praecipue a me adhibitorum.

1 Fr. Ast. Platonis opera, graece atque latine, vol. VI. VII (οἱ νόμοι). Lipsiae. 1823 24.
2. — —. Lexicon Platonicum. Lipsiae, 1835—38.
3 M. M. v. Baumhauer. De morte voluntaria, Utrecht, 1843.
4. Beasley. Le cautionnement dans le droit grec ancien. Bibl de l'école des hautes étud. 143, Paris, 1902
5. Th. Bergk, Rh. Mus. XXIII (1883), pg. 532 sq.
6. A. F. Berner, Lehrbuch des deutschen Strafrechts, Leipzig[13], 1884.
7. Bohstedt. De rebus capitalibus Atheniensium, quae τῶν φονικῶν comprehenduntur, Progr. Rendsburg, 1863.
8 G. Busolt. Handbuch der griechischen Staatsaltertümer, München[2]. 1892.
9 R. Dareste. B. Haussoullier, Th. Reinach, Recueil des inscriptions juridiques grècqes, II, Paris, 1908.
10 W. Dittenberger. Sylloge inscriptionum Graecorum, Lipsiae[2], 1898.
11 Ehrmann. Iuris sacri Attici interpretes, Religionswiss. Versuche u. Vorarb.. Giessen, 1908.
12. R. Frank, Strafgesetzbuch des deutschen Reiches, herausg. u. erkl.. Tübingen[5-7], 1908.
13 G. Geib. Geschichte des römischen Kriminalprozesses, Leipzig. 1842.
14. K. A. Geiger. Der Selbstmord im klassischen Altertum, Augsburg. 1888..
15. G. Gilbert. Handbuch der griechischen Staatsaltertümer I, Leipzig. 1881.
16. —. Beiträge zur Entwicklung des griechischen Gerichtsverfahrens und des griechischen Rechts, 1896.

17. H. Gleue, De homicidarum in areopago Atheniensium iudicio. Göttingen, 1894.
18. G. Glotz, La solidarité de la famille dans le droit criminel en Grèce. Paris, 1904.
19. M. Guggenheim, Die Folterung im attischen Prozeß. Diss. Zürich. 1882.
20. A. U. Heffter. Die athenaeische Gerichtsverfassung Köln, 1822.
21. J. A. Heikel. Ueber die sogen. βουλεύσεως in Mordprozessen (Acta soc. scient. fennicae Helsingfors, 1886.
22. S. Herrlich. Das Verbrechen gegen das Leben im attischen Recht. Progr. Berlin, 1883.
23. K. F. Hermann, De vestigiis institutionum veterum per Platonis leges indagandis. Marburgi, 1836.
24. —, Iuris domestici et familiaris apud Platonem in legibus cum veteris Graeciae inque primis Athenarum institutis comparatio, Marburgi, 1836.
25. —, Grundsätze des griechischen Strafrechts im griechischen Altertum, Göttingen, 1855. (Gesammelte Abhandlung., Göttingen, 1849.)
26. —. Lehrbuch der griechischen Staatsaltertümer, I, 2. herausgeg. von V. Thumser. Freiburg, 1892.
27. — Lehrbuch der griechischen Rechtsaltertümer, 4. Aufl., von Th. Thalheim. Freiburg u. Leipzig, 1895.
28. J. W. Hewitt, The necessity of ritual purification after justifiable homicide. Transactions and proceed. of the amer. phil. ass. XLI, 1910.
29. R. Hirzel. Der Selbstmord, Archiv für Religionswiss., XI (1908).
30. Köhler. Hermes, II. pg. 27 sq.
31. J. Kohm, Die βουλεύσεως im attischen Prozeß, Progr. Olmütz, 1890.
32. Lécrivain. Le cautionnement dans le droit grec classique, mém. de l'acad. de Toulouse, 1892.
33. A. Ledl. Zum Drakontischen Blutgesetze, Wiener Stud., XXXIII (1911), 1 sq.
34. B. W. Leist, Graeco-italische Rechtsgeschichte, Jena, 1884.
35. J. H. Lipsius. Das attische Recht und Rechtsverfahren, Leipzig. 1905—1915.
36. —, Jahresbericht für das klass. Altertum, XV (1878), 289 sq.
37. —, Bericht der phil.-hist. Kl. der sächs. Gesellsch. für Wiss., XLIII (1891), 52 sq.
38. Meier-Schömann, Der attische Prozeß, Halle, 1824.
39. — —-Lipsius, Der attische Prozeß. Berlin, 1883—87.

40. E. Meier, opuscula academica, II, Halle, 1863.
41. S. Mayer. Die Rechte der Israeliten, Athener und Römer, III. Geschichte des Strafrechts, Trier. 1876.
42. H. Meuß. De ἀπαγωγῆς actione apud Athenienses, Diss. Vratislav., 1884.
43. O. Müller. Aeschylos Eumeniden, Göttingen, 1833.
44. H. Müller. Platons sämtliche Werke, übersetzt, VII. 2. Leipzig. 1859.
45. J. Müller. Griechische Privataltertümer. München², 1893.
46. J. Partsch, Griechisches Bürgschaftsrecht, I, Leipzig u. Berlin. 1909.
47. W. Passow. De crimine βουλεύσεως, Lipsiae, 1886.
48. A. Philippi. Die Epheten und der Areopag, Berlin, 1874.
49. E. Platner. Der Prozeß und die Klage bei den Attikern. Darmstadt. 1824.
50. Loix de Platon, par le Traducteur de la République, Amsterdam. 1769.
51. Platonis leges. ex recognit. C. Fr. Hermanni, ed. stereot., Lipsiae. 1906.
52. —, recensuit Burnet, Oxonii, 1906.
53. Rauchenstein. Philologus V (1850), pg. 513 sq.
54. W. Richter. Die Sklaverei im griechischen Altertum, Breslau. 1886.
55. C. Ritter. Platos Gesetze, Darstellung des Inhalts, Leipzig. 1896.
56. —. Platos Gesetze. Kommentar zum griechischen Text, Leipzig. 1896.
57. E. Rohde. Psyche, Tübingen⁴, 1907.
58. H. Sauppe. Index lection. Golting. hibernal., 1873.
59. H. Schenkl, De metoecis Atticis, Wiener Stud. II (1880), 1 sq.
60. G. F. Schömann. De Apolline custode Athenarum (opuscul. academ. I. pg. 316 sq., Berlin, 1856).
61. M. Sorof. Die Apagoge in Mordprozessen, Jahrb. f. klass. Phil. ed. Fleckeisen XXIX (1883) = Jahrb. f. Philol. u. Paedag. LIII. Bd. 127, pg. 105 sq.
62. G. Stallbaum, Platonis opera omnia recensuit, prolegomenis et commentariis instruxit, X, Lipsiae, 1858—60.
63. P. Stengel. Die griechischen Kultusaltertümer, München², 1898.
64. W. Steinhart. Einleitung zu Platons Gesetzen (in H. Müller, Uebersetzung u. s. w. VII, 1), Leipzig, 1859.
65. F. Susemihl. Die Gesetze, übersetzt, Stuttgart, 1862/3. (= Sammlung von Platons Werken in dtsch. Uebersetz. IV, Bd. 9—15).

66. Th. Thalheim, R. E.^{2} I, 2660/1, s. v. *ἀπαγωγή*.
67. — —, R. E.^{2} I, 2695, s. v. *ἀπενιαυτισμός*.
68. V. Thumser, Untersuchungen über die attischen Metoeken, Wiener Stud. VII (1885), pg. 45 sq.
69. Th. Wächter, Reinheitsvorschriften im griechischen Kult, Religionsgesch. Versuche und Vorarbeiten. IX, 1, Gießen, 1910.
70. C. Welsing, De inquilinorum et peregrinorum apud Athenienses iudiciis, Diss. Monasterii, 1887.
71. U. v. Wilamowitz-Moellendorff, Aristoteles und Athen, I, Berlin, 1893.
72. — —, Hermes XXII (1887), pg. 200 sq.
73. — —, Uebersetzung von Aeschylus' Choëphoren (Einleitg.), Berlin, 1896.
74. P. Wolters, Arch. Jahrb. XIV, 1900, 135 sq.

Vita auctoris.

Ego, Guilelmus Goetz, natus sum Darmstadtiae a. d. XV Cal. Octbr. anni 1891, patre Henrico, matre Katharina e gente Wagner, cuius mortem maereo. Fidem profiteor evangelicam. In Darmstadtiensi schola inferiore primis eruditionis elementis per quattuor annos imbutus per novem annos frequentavi gymnasium novum Darmstadtiense Gustavo Forbach humanissimo rectore. Mense Mart. anni 1910 maturitatis testimonio instructus inter cives academicos universitatis Monacensis Maximilianeae receptus per ter senos menses studiis me dedi linguae et litterarum Graecorum, Romanorum, Franco-Gallorum. Autumno anni 1911 universitatem Ludovicianam Gissensem adii ad studia continuanda atque perficienda. Aestate anni 1912 studiorum causa per tres menses eram in Franco-Gallorum republica, Parisiis atque Divione. Proseminarii philologici Gissensis fui sodalis per sex menses, deinde Koertei atque Immischii humanitate receptus sum in seminarium philologicum, cuius sodalis fui per unum semestre in cursu inferiore, per duo in superiore. Docuerunt me atque admiserunt ad exercitationes, sive philologicas, sive grammaticas, sive archaeologicas, sive philosophicas, hi viri doctissimi:

Monacenses: v. Brentano, Crusius, Drerup, Grauert, Hartmann, Jordan, Otto, Poehlmann, Riehl, Schneider, Simon, Voll, Vollmer, Weyman, Wolters,

Gissenses: Behaghel, Behrens, Immisch, Kalbfleisch, Knoellinger, Koerte, Messer, Siebeck, Thomas, Watzinger.

Examen rigorosum sustinui mense Februario anni 1914, facultatem in scholis docendi mihi comparavi mense Augusto anni 1914. Inde a mense Octobr. eiusdem anni usque ad mensem Decembr. anni 1918 arma gessi in bello illo tam clarissimo nostrae patriae quam infelicissimo. Tum eram per quattuor menses in seminario paedagogico Darmstadtiensi novi gymnasii Ludovico Buchhold rectore. Nunc munere magistri fungor in schola reali Wimpinae in oppido ad Nicrum fluvium sito.

Omnium praeceptorum meorum inprimis Alfredo Koerte maximam habeo gratiam semperque habebo propter singularem benignitatem in me semper semperque collatam, qui etiam in hac dissertatione conscribenda consilio me adiuvare non desiit.